

**Migráció és feketemunka Európában II- Migration and Irregular
Work in Europe (MIGIWE II)**

Zárótanulmány

A kutatási programot az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány
támogatásával készítette:

**MTA Földrajztudományi Kutatóintézet
Panta Rhei Társadalomkutató Bt.**

Kutatásvezető: Juhász Judit

Projektazonosító: OFA/5341/42.

Budapest, 2007. május 31.

A zárótanulmány szerzői:

Juhász Judit

Szaitz Mariann

A kutatásban közreműködtek:

Tóth Balázs, kutatásszervező, informatikus

Köszönetet mondunk mindazoknak akik a kérdőív kitöltésével segítették kutatásunkat.

A kutatás nemzetközi együttműködés keretében valósul meg. Partnerek:

Ausztria: International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), Bécs

Csehország: Károly Egyetem, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék, Prága

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	3
Vezetői összefoglaló.....	5
BEVEZETÉS	6
A kutatás célja, témája, háttere	6
Alkalmazott módszerek.....	7
I. A KÜLFÖLDI FEKETEMUNKA ÁLTALÁNOS MUNKAERŐ-PIACI ÖSSZEFÜGGÉSEI	11
Helyzetértékelés és a gyakorlat.....	11
Munkaerő-piaci összefüggések és gazdasági stratégiák	16
II. A KÜLFÖLDIEK FEKETEMUNKÁJÁNAK HATÁSAI.....	22
A nemzetgazdaság egészére gyakorolt hatás	22
Pozitív hatások	24
Negatív hatások.....	26
III. KÜLFÖLDI VAGY HAZAI FEKETEMUNKA?	29
IV. A KÜLFÖLDIEK SZABÁLYTALAN FOGLALKOZTATÁSÁNAK OKAI.....	31
A munkaadók szempontjai.....	33
A munkavállalók szempontjai.....	35
V. KÜLFÖLDIEK SZABÁLYTALAN FOGLALKOZTATÁSÁNAK TÍPUSAI	39
VI. TOBORZÁS ÉS HÁLÓZATOK.....	43
VII. TÁRSADALMI JELLEMZŐK – A MUNKAVÁLLALÓK ÖSSZETÉTELE	46
Állampolgárság és nemzetiség szerinti összetétel.....	46
Képzettség.....	47
VIII. VÉLEKEDÉSEK A KÜLFÖLDIEK FEKETEMUNKÁJÁNAK MÉRTÉKÉRŐL, ALAKULÁSÁRÓL	51
A feketemunka aránya	51
A feketén dolgozó külföldiek száma.....	52
Ágazati összetétel.....	54
Változások az elmúlt másfél évtizedben.....	55
A külföldi feketemunka mértéke Csehországgal és Ausztriával összehasonlítva.....	60
A feketemunka nagysága, aránya	60
Változások az elmúlt 15 évben.....	60
Várható tendenciák	64
A feketemunka változásával kapcsolatos várakozások a három országban	67
IX. EU BŐVÍTÉS ÉS A MUNKAERŐPIAC ÁTMENETI KORLÁTOZÁSA	69

X. MUNKAERŐ-PIACI VERSENY	71
XI. ELLENŐRZÉS.....	73
XII. SZÜKSÉGES INTÉZKEDÉSEK.....	76
Összefoglaló	85
IRODALOMJEGYZÉK.....	92
TÁBLAJEGYZÉK	94
ÁBRAJEGYZÉK	94
<i>Melléklet - Kérdőív</i>	97

Vezetői összefoglaló

Kutatásunkban egy kérdőív segítségével felmértük a külföldiek magyarországi *szabálytalan munkavállalásával hivatásszerűen foglalkozó szakmai csoportok véleményét* a kérdéskörrel.

A szakértők többnyire egyetértenek abban, hogy az alapvető *problémát* nem a külföldiek fekete foglalkoztatása, hanem *általában a fekete munka jelenti*. Ennek *legfőbb forrása az adó- és bérterhek nagysága*. E mellett a feketemunka általános elfogadottságának, a belső mobilitás gyengeségének és az engedélyezés nehézségeinek tulajdonítanak nagy szerepet.

A szakértők szerint a *külföldi feketemunkások kb. 60%-a magyar nemzetiségű*. Csaknem 90%-uk a *szomszédos országokból érkezik*.

A *feketemunka arányát* a gazdaság egészében 25-30% körülire becsülik, a *külföldiekét pedig az összes feketemunka 15-20%-ára*. A feketén dolgozó *külföldiek számáról* nagy mértékben szóródtak a vélemények, a válaszadók 30%-a 20.000-nél kevesebbre, 30%-uk pedig 100.000-nél többre becsülte.

Az elmúlt 15 évet a külföldiek feketemunkájának *mérséklődő növekedése, az EU csatlakozás óta* pedig inkább a *szinten maradás jellemezte*.

A szakértők *nem értenek egyet* azzal, hogy a *külföldiek elveszik a hazaiak elől a munkát*, és nem jellemző az a vélemény se, miszerint az EU legújabb bővítése, a munkavállalási korlátozások megszüntetése jelentős mértékű külföldi munkaerőt „szabadítana rá” a magyar gazdaságra.

A *külföldiek fekete foglalkoztatása leküzdéséhez a legális foglalkoztatás terheinek csökkentését* tartják leginkább szükségesnek, bár kevésbé megvalósíthatónak a válaszadók.

Az EU szerepét a munkaerő-piaci és migrációs folyamatokban meghatározónak tekintik. *Kiemelkedően szükségesnek tartják az EU-n belüli szabad munkavállalás megvalósítását, egységes európai migrációs koncepció kidolgozását, az érdekelt szervek európai szintű együttműködését és a külföldi szakképesítések elismerését*.

A szakértők véleményét nem a partikuláris látásmód jellemzi, sokkal inkább az *európai léptékben való gondolkodás*. *Hiányoznak a válaszokból a szélsőséges, idegenellenes, kirekesztő nézetek*. A kutatási eredmények azt jelzik, hogy *adottak az alapok széleskörű szakmapolitikai konszenzus kialakítására a külföldiek illegális munkavállalása tekintetében*.

BEVEZETÉS

A kutatás célja, témája, háttere

A tanulmány szakértői vélemények alapján áttekinti a külföldiek illegális munkavégzését Magyarországon. E vizsgálat törekvése, hogy az érintett szakértői csoportok véleményére építve a korábbi kutatásban alkalmazott információs forrásokat kiegészítve hozzájáruljon ahhoz, hogy jobban megérthessük a külföldiek szabálytalan munkavégzésének jellemzőit a magyar, és részben az európai munkaerőpiac általános összefüggései között.

Ez a kutatás szervesen illeszkedik a „Migráció és feketemunka Európában” (MIGIWE) kutatási programhoz, melyet hazánkban az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézete és a Panta Rhei Társadalomkutató Bt. végez. A program első szakaszának 2006-ban készült zárótanulmánya meglévő információk másodelemzése (szakirodalom, kutatások, statisztikai adatok), illetve szakértőkkel, migránsokkal és munkaadókkal készített mélyinterjúk alapján komplex módon elemezte a vizsgált jelenségek körét¹. A közölt zárótanulmány egyben a jelen vizsgálat eredményeinek is értelmezési keretét szolgál.

A kutatás fő témája: a migránsok által Magyarországon szabálytalanul végzett munka, ahol az szabálytalanság egyrészt a külföldi munkavégzők belépésük és tartózkodásuk következtében fennálló jogi és adminisztratív helyzetének, másrészt gazdasági tevékenységüknek a következménye. Ilyen összefüggésben illegális vagy szabálytalan migráció, illetve munkavégzés alatt értjük azt, amikor a külföldiek belépése, tartózkodása vagy munkavégzése ütközik a fennálló jogszabályokkal, amelyek belépésüket, tartózkodásukat és/vagy gazdasági tevékenységüket szabályozzák. Vizsgálatunk megkísérli bemutatni a jelen helyzet jellegzetességeit, felvázolja a külföldiek fekete munkavégzésének okait, áttekinti a főbb problémákat és megoldási javaslatokat, szakpolitikai alternatívákat a szakmai közvélemény tükrében.

Az Európai Unió 2004-es és 2007-es bővítése alapvetően módosíthatja a bevándorlást a kibővített Európai Unióba, s lényeges változásokat hozhat(ott) a tagországok egymás közti (belső) migrációjában is. A bővítés másként érintheti a régi tagállamokat, mint az újakat, de a két csoporton belül is eltérően változtathatja az egyes országok migrációs trendjeit.

A migráció és a migrációs-, valamint a munkaerő-piaci politikák jogi keretei történetileg eltérően alakultak az egyes európai országokban. Elgondolkoztató, hogy a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása ott is létezik, ahol a munkaerő-piacra történő belépést szigorú szabályokhoz kötik, de jelen van ott is, ahol aktív munkaerő-toborzási politikák keretében jelentős létszámban foglalkoztatnak legálisan is külföldieket. Másfelől megközelítve: a külföldiek fekete foglalkoztatása éppúgy realitás a szigorúan szabályozott gazdaságokban, ahol a szociális védelem fejlett intézményei jelentősen növelik a legális foglalkoztatás költségeit (ilyenek az EU országok), mint a liberálisabb, kevésbé szabályozott államokban (ilyen az USA).

A kutatás fő feladatai a szakértői vélemények oldaláról megközelítve a következők:

- A jelenség méreteire és alakulására vonatkozó szakértői vélemények elemzése; a migrációs- és munkaerő-potenciálra vonatkozó becslések összegyűjtése és elemzése.

---

¹ [Migráció és feketemunka Európában: zárótanulmány](http://www.pantarhei.org.hu/res/Migiwe.pdf) / Juhász Judit [et al.]. Bp.; MTA Földrajztudományi Kutatóintézet; Panta Rhei Társadalomkutató, 2006. <http://www.pantarhei.org.hu/res/Migiwe.pdf>

- A külföldiek illegális foglalkoztatása iránti kereslet elemzése: érintett ágazatok, a foglalkoztatás típusai; a nemzetgazdaság azon speciális jellemzőinek és igényeinek feltérképezése, melyek a külföldiek illegális foglalkoztatásának tipikus formáihoz vezetnek. A munkáltatók motívumainak elemzése (a versenyképesség megőrzése, az előírt, vagy kollektív szerződésben rögzített fizetések megkerülése, a társadalombiztosítási költségek megkerülése).
- Azon ágazatok és foglalkoztatások meghatározása, ahol a külföldi feketemunka általában, vagy bizonyos migráns csoportoknál jellemző.
- A toborzás, a kapcsolati hálók külföldiek illegális foglalkoztatásában játszott szerepének elemzése.
- A migránsok külföldi munkavállalással kapcsolatos motivációi.
- Az illegális külföldi munkavállalók társadalmi, gazdasági, jellemzői.
- A politikai intézkedések hatásai: a külföldiek foglalkoztatásához közvetlenül kapcsolódó állami politikák hatása; adminisztratív ellenőrzési mechanizmusok következményei.
- A szabad mozgás és a lakóhely megválasztásának szabadsága a munkaerő-piachoz való hozzáférés területén megmaradó korlátok mellett mennyiben eredményezi az új EU állampolgárok fekete foglalkoztatásának növekedését?
- A munkaerő-piaci liberalizáció alternatívái, az Unión belüli szabad munkavállalás megítélése
- Az EU-hoz való csatlakozás eredményez(ett)-e változást, ha igen, mennyiben?

Kutatásunk jelen szakaszának jelentősége abban áll, hogy nemzetközi együttműködésben, egyeztetett tematikával és módszertannal folyt három Közép-európai országban: Ausztriában, Csehországban és Magyarországon. Ezáltal lehetőség nyílik megalapozottabb összehasonlító elemzések készítésére, és arra is, hogy az illegális munkaerő-piacok országok közötti összefüggéseinek egyes elemeit vizsgáljuk.

Magyarországon a nemzeti kutatás első fázisa 2005. július 1. és 2006. július 1. között az OFA támogatásával valósult meg, és a nemzeti tanulmány elkészítésével zárult 2006. szeptember 30-án. Ezt követően – a partnerekkel szoros együttműködésben, velük megegyező ütemezésben – végeztük el a kutatás második fázisát, a nemzetközi összehasonlítást szakértői vélemények alapján. A szakértők kérdőíves megkérdezésére 2007. február és április között került sor².

Az előzetes kutatási tervhez képest nem valósult meg a magyarok ausztriai munkavállalásának kisebb empirikus vizsgálata, mert időbeni, szakmai és pénzügyi okokból célszerűbbnek tűnt az alapvető szakértői felmérést szélesebb körben és standardabb módon végezni.

Alkalmazott módszerek

E kutatás alapvető megközelítése, hogy szakértői véleményeket, illetve becsléseket kapjunk a külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának mértékéről és értékeléséről. A tanulmány része a „Migráció és feketemunka Európában” (MIGIWE) nemzetközi projektnek, melynek magyar vizsgálata a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása struktúrájának és dinamikájának kutatását célozza az EU bővítést követően. A projektet az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatta. A vizsgálat osztrák és cseh partnerekkel együttműködésben, több elemében azonos, vagy legalábbis összehasonlítható módszerrel készült.

---

² A kérdőívet lásd az 1. Mellékletben

Szakértőknek tekintjük a felmérés keretében a problémakör jogi, igazgatási és rendészeti szabályozásáért felelős döntéshozókat, a kérdésről tágabb áttekintéssel rendelkező szakembereket, és a problémákkal helyi szinten, illetve közvetlenül találkozó, valamely körben rálátással rendelkező személyeket is. A megkérdezendők listáját így – partnereinkhez hasonlóan – a következőkből állítottuk össze: az érintett minisztériumok (SZMM, Külügyminisztérium, GKM, IRM) képviselői; pártok szakértői; független kutatók; az érintett hatóságok (BÁH, OMMF, ÁFSZ, Határőrség) vezető beosztású tisztviselői, szakértői, illetve operatív munkatársai a leginkább érintett régiókban; vállalkozók, munkáltatók, munkáltatói és munkavállalói érdekképviselők a leginkább érintett ágazatokból, illetve régiókból; polgármesterek a leginkább érintett régiókból; civil szervezetek képviselői.

A kutatás módszertana egy ún. Delphi típusú megközelítés módosított és standardizált megkérdezéssel kombinált változata.

A Delphi módszer olyan eszköz, amelynek segítségével komplex társadalmi és gazdasági jelenségeket szembesítünk véleményekkel, az eljárás keretében anonim és kvalitatív vita zajlik egy szakértői csoporton belül. Alkalmazása akkor hatékony, ha valamely társadalmi jelenségről különböző társadalmi szervezetek és intézmények képviselőitől kapunk információkat, és az elemzés személyes szakértői becsléseken alapul.

A Delphi módszer alkalmazásának általában két fő területe terjedt el: politikai intézkedések értékelése, és jövőbeni fejlemények becslése. A módszer előnye a különböző helyeken meglévő szakértelem összehozása és összekapcsolása. Ennek során a résztvevők között egyrészt konszenzus érhető el bizonyos kérdések kapcsán, másrészt kvalitatív érvek generálódnak ellentmondásosan értelmezett ill. értékelt kérdéskörökkel kapcsolatban. A Delphi kérdés értékét nem elsősorban az eredmények kvantifikálhatósága jelenti, hanem a szakértők kvalitatív hozzájárulása.

Az ún. Delphi-módszerrel a vélemények ütköztetése és egyeztetése hatékony módon megvalósítható a résztvevők személyes találkozása nélkül (ami esetünkben a szakértők elfoglaltsága és a földrajzi távolságok miatt még egy országon belül is lehetetlen lenne). Fontos további előnye a módszernek, hogy a résztvevők anonim módon reagálnak egymás álláspontjaira, így az esetlegesen ütköző szervezeti, intézményi érdekek, vagy különféle ellentétek nem (vagy kevésbé) befolyásolják véleményalkotásukat.

A Delphi módszer megfelelő alkalmazásának van néhány fontos feltétele. Ilyen a kérdés többlépcsős jellege, a szakértői csoport tudatosan megszerkesztett összeállítása és a névtelenség.

Vizsgálatunk esetében a kérdőív elkészítése részben a megkérdezett szakértőkkel 2006 folyamán készített strukturált mélyinterjúkra épített, részben egy 1999-2000-ben lebonyolított hasonló kérdőíves vizsgálat eredményeire³. Figyelembe vettük az Ausztriában, illetve Csehországban végzett kétfordulós Delphi kérdés eredményeit is.

A klasszikus Delphi módszer alkalmazása során a kérdőíves megkérdezésnek több egymás utáni szakasza van, amikor is a kérdéseket az előző körben kapott válaszok, vélemények alapján módosítják, így szembesítik a szakértőket egymás véleményével. Ebben az értelemben az általunk végzett felmérés csak korlátozottan felel meg a Delphi metodológiának, viszont annál szélesebb alapokra épít.

---

³ A felmérés 1999-2000-ben az ILO megbízásából készült Juhász Judit vezetésével. Akkor 220 szakértőt kérdeztünk

A vizsgálatba bevont szakértők köre kiterjed az összes, az adott kérdéskörben érintett szakmai csoportra, és tükrözi heterogenitásukat.

1. tábla A válaszadók összetétele

	Válaszadók (fő)	Ebből:		Összevont csoportok
		Mélyinterjú készült (fő)	Panel (fő)	
HÖR	8	1	1	ellenőrző szervek
OMMF	95	4	5	
ÁFSZ	121	1	6	ÁFSZ
Mv érdekképv.	10	2	10	mv. érdekképv.
Munkaadók	9	1	9	munkáltatók
Vállalkozók	9	3	3	
Kutatók	15	2	15	kutatók
Minisztérium	7	2	7	politika
Politikusok	6	5	6	
Önkormányzat	12	2	7	önkormányzat
NGO	3	2	3	nem-kormányzati szervek
Sajtó	3	0	3	
Egyéb	5	0	5	
Együtt	303	25	80	

A kérdőíves kérdezést alapvetően e-mail segítségével bonyolítottuk le, önkitöltős kérdőívekkel. Kérdőívet küldtünk mindazon szakértőknek, akikkel az első körben mélyinterjút készítettünk, (34 fő) rajtuk kívül megkerestünk más kutatókat, állami szervek, illetve civil szervezetek és önkormányzatok képviselőit is. Összesen 303 fő válaszait dolgoztuk fel⁴ (ÁFSZ: 121, OMMF: 95, kutatók: 15, önkormányzatok: 12, munkavállalói érdekképviseletek: 10, munkaadói érdekképviseletek és vállalkozók: 9-9, határőrség: 8, államigazgatás: 7, pártpolitikusok: 6, NGO és sajtó: 3-3, egyéb: 5 kérdőív), közülük 25 a korábbi (2006-os) kérdőíves vizsgálat során is a megkérdezettek közé tartozott. Olyanokat is kérdeztünk, akik már a 2000-ben készült kérdőíves felvétel mintájába is bekerültek.

A kérdőívben zárt kérdések (adott válaszlehetőségek közti választás) mellett gyakorlatilag minden esetben kommentárookra, megjegyzésekre is volt lehetőség.

A szakértői csoport összetétele befolyásolja a kérdezés eredményességét, hitelességét. Összeállításánál figyelni kell arra, hogy az lehetőleg heterogén legyen, ugyanakkor a feltett kérdések szempontjából releváns szakértőkből álljon. Az eredmények érvényességi feltétele a résztvevő személyek kellő száma. Ez a szám a szakirodalom alapján nem lehet kisebb, mint 45. E kritériumnak a magyar vizsgálat messzemenően eleget tesz.

Adatfelvételi technikánkban kombináltuk a fókuszált interjút és a standard önkitöltéses kérdőívet. A kérdőív kitöltése természetesen anonim módon is történhetett, de a munkáltató és a munkakör jellegét, valamint a régiót, megyét minden esetben meg kellett jelölni. Ez nem okozott gondot az adatfelvételben, és ezekre az információkra támaszkodtunk is a feldolgozás és elemzés során.

⁴ Ennél többen, 315 fő válaszolt a kérdőívre, de értelmezési problémák, kitöltési hiányosságok miatt néhányat nem dolgoztunk fel.

A standard kérdőív tartalma koncepcionálisan megfelel az osztrák és a cseh vizsgálaténak, és az egyes kérdések jelentős része azonos, illetve hasonló, így tételesen összehasonlítható.

Az osztrák és cseh vizsgálatokkal való jobb összehasonlíthatóság céljából a magyar megkérdezettek közül a külföldi vizsgálatok összetételének megfelelő kvóta alapján egy 80 fős, úgynevezett „szakértői panelt” válogattunk le (összetételét ld. 1. tábla). Így a válaszadók összetétele csak korlátozottan befolyásolhatja az eredmények összehasonlítását.

A kutatás első fázisában 35 mélyinterjú készült. Azok közül, akikkel interjút készítettünk, 21 válaszolt kérdőívünkre is – ők mind tagjai a panelnak.

Az alábbiakban az eredményeket összességükben, a panelra, illetve az egyes válaszadói csoportok szerinti bontásban közöljük (ha ezek különbözőek). A válaszok csoportok szerinti különbözőségét az 1. táblázatban közölt összetétel szerint vizsgáltuk. Hasonlóságuk alapján, illetve mert külön-külön a mintaszámok túl alacsonyak, összevontunk egyes csoportokat. Így egy csoportba kerültek az

- ellenőrző szervek (HÖR: 8, OMMF: 95);
- munkáltatók (vállalkozók: 9, munkaadói érdekképviseletek: 9);
- politika (pártpolitikusok, parlamenti képviselők: 6, minisztériumi tisztviselők, szakpolitikusok: 7);
- nem-kormányzati szervek (civil szervezet: 3, sajtó: 3, határon túli: 5).

Ugyancsak vizsgáltuk az esetleges eltéréseket az 2000-ben is feltett kérdésekre adott válaszokkal összehasonlítva, s igyekszünk rávilágítani az országok szerinti különbségekre is.

I. A KÜLFÖLDI FEKETEMUNKA ÁLTALÁNOS MUNKAERŐ-PIACI ÖSSZEFÜGGÉSEI

Helyzetértékelés és a gyakorlat

A külföldiek fekete foglalkoztatásának munkaerő-piaci összefüggéseivel kapcsolatban nyolc állítás megítélését vizsgáltuk, melyek jórészt az általunk készített interjúkban fogalmazódtak meg, kisebb részt az Ausztriában ill. Csehországban említettek tartalmazzák, az ottani helyzetet, problémákat jellemzik. Az állításokkal való egyetértésük mértékét ötfokú skálán fejezheték ki a megkérdezettek.

Három olyan állítás volt, amellyel mind a szakértői panelbe tartozók, mind az összes megkérdezett „átlagosan egyetértett”.

2. tábla Mennyire ért egyet azzal, hogy...

Állítások	Válaszok megoszlása, % (panel)					Panel válasza- inak átlaga
	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5- teljesen egyetért	
A feketegazdaság elterjedtsége elsősorban a magas adóterheknek köszönhető, e tekintetben nincs különbség a külföldiek és a magyarok illegális foglalkoztatása között	3,8	7,7	20,5	25,6	42,3	3,94
Alapvetően magyar állampolgárok fekete foglalkoztatása jellemzi a hazai munkaerő-piacot, nem a külföldiek fekete-foglalkoztatása okozza az igazán nagy problémát.	1,3	5,1	25,6	47,4	20,5	3,81
Alvállalkozók bevonása megkönnyíti a szabálytalan foglalkoztatást	9,1	10,4	20,8	27,3	32,5	3,64

Komoly mértékű közmegegyezésre utalnak a válaszok abban, hogy az igazi problémát nem a külföldiek fekete foglalkoztatása, hanem általában a fekete munka jelenti, és ennek legfőbb forrása az adó- és közterhek nagysága – e két állítással a válaszadók kétharmada egyetértett.

„A fekete munka/fekete gazdaság sokkal nagyobb probléma Magyarországon, mint néhány száz külföldi feketén történő foglalkoztatása. A lényeg nem az illegálisan foglalkoztatott nemzetisége, hanem az illegálisan foglalkoztatottság ténye. Sőt! Méginkább az a probléma, hogy a magyarországi vállalkozások a versenyképtelen adórendszer miatt szinte „rákényszerülnek” az illegális foglalkoztatásra.” (AMCHAM⁵ vezérigazgató)

„Munkám során köteles vagyok vizsgálni a külföldi állampolgárok foglalkoztatásának jogszerűségét. Több esetben vettem részt az Idegenrendészettel közös ellenőrzésen, de száznál több szabálytalanul foglalkoztatott magyar állampolgárt találtam, mire egy szabálytalanul foglalkoztatott külföldi került ellenőrzésre. Személy szerint sajnálom ezeket a magyar származású, legtöbbször magyar anyanyelvű, sokszorosan kiszolgáltatott munkavállalókat.”

⁵ Amerikai Kereskedelmi Kamara

„Alapvetően a magyar munkavállalók fekete foglalkoztatása a jellemző különösen az építőiparban és a mezőgazdaságban, de nem elhanyagolható mértékben a külföldi illegális foglalkoztatás is jelen van, főleg a határ menti megyékben a mezőgazdasági területeken. A munkáltatók gyakran hivatkoznak arra, hogy a magas közterhek miatt nem jelentik be a munkavállalókat, adó- és járulék csökkentés esetén befizetnék a közterheket.

A rendelkezésre álló munkaerő jellegétől függ, magyar vagy külföldi a feketemunkás (pl. keleti határok). A feketemunka oka a minél nagyobb nyereség realizálása, a magas adóterhek csak részben okai, de magyarázkodásra használhatók.

Alapvetően nem a külföldi feketemunkások okozzák a problémát, de egyes térségekben kirívóan magas lehet az arányuk. A járulékterheken túl a munkabér, illetve a megfelelő munkaerő hiánya szintén meghatározó lehet. Az atipikus munkavállalási formák nagyobb elterjedtsége inkább csökkenti a feketemunkát, a szabályozási problémák nem ebből erednek.” (MTA RKK)

„Külföldi és hazai feketemunkást egyaránt foglalkoztatnak, kinek mi éri meg jobban.” (Bihari Kistérségi Iroda)

Az adóterhek hatását a munkáltatók mellett az önkormányzatok is jobban hangsúlyozzák (80% egyetért). Jóval kevésbé fogadják ezt el indokként a munkavállalók érdekképviselői, a politikai szférában dolgozók, valamint a kutatók is.

Hogy nem a *külföldiek* fekete-foglalkoztatása okozza az igazán nagy problémát, azt kevésbé hajlamosak elfogadni az érdekképviselők, mind a munkáltatói, mind a munkavállalói oldal (fele részük ért csak egyet az állítással). A közvetlen ellenőrzéssel foglalkozók, azaz lényegében a problémával a terepen szembesülő munkaügyi felügyelők viszont jobban hangsúlyozzák (3/4-ük egyetért). A kutatók körében e tekintetben szinte teljes (90%-os) az egyetértés.

A harmadik „általánosan elfogadott” állítás az alvállalkozói rendszerre vonatkozik. Ennek keretében a fővállalkozók mentesülnek a fekete foglalkoztatás következményei alól, sőt az árverseny miatt mintegy rákényszeríthetik alvállalkozóikra a fekete foglalkoztatást. Jól jellemzik ezt a beállítottságot a következő idézetek.

„A feketegazdaság melegágya az alvállalkozók („emberkereskedők”) beékelődése a munkahelyek és munkavállalók közé. Ők azok, akik feketén, bejelentés nélkül, vagy 4 órában minimálbérrel bejelentve foglalkoztatják a dolgozókat. Nem fizetnek utánuk adót, járulékokat, így a költségvetésnek óriási kiesést okoznak. Ők saját maguk pedig milliomosokká válnak, ami nagyon irritáló.” (önkormányzati tisztviselő)

„Alvállalkozások alkalmazásával lehetőség nyílik arra hogy a láncot szándékosan egy nem működő, felszámolás alatt álló vállalkozással zárják, tapasztalatom szerint sok esetben külföldi elérhetetlenségbe burkolózó, vagy hajléktalan ügyvezetővel az élén.” (munkaügyi felügyelő)

3. tábla Alvállalkozók bevonása megkönnyíti a szabálytalan foglalkoztatást

Válaszadói csoportok	Válaszok megoszlása (%)					Átlag	N
	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért		
Ellenőrző szervek	---	5,8	6,8	16,5	70,9	4,52	103
ÁFSZ	3,4	9,2	20,2	26,1	41,2	3,92	119
Mv. érdekképv.	---	---	---	66,7	33,3	4,33	9
Munkáltatók	12,5	6,3	18,8	18,8	43,8	3,75	16
Kutatók	6,7		33,3	33,3	26,7	3,73	15
Politika	7,7	7,7	30,8	38,5	15,4	3,46	13
NGO, sajtó	27,3	36,4	---	18,2	18,2	2,64	11
Önkormányzatok	16,7	8,3	33,3	---	41,7	3,42	12
Együtt	4,4	8,1	15,8	23,2	48,7	4,04	298
Panel	9,1	10,4	20,8	27,3	32,5	3,64	77

A szakértői panel 60 százaléka, a közvetlen ellenőréssel foglalkozóknak – a munkaügyi és munkavédelmi felügyeleti munkatársaknak és határőröknek, akik a problémával a gyakorlatban is gyakran szembesülnek – közel 90 százaléka egyetértett az állítással, és hasonlóan magas az arány a munkavállalói érdekképviselleteknél is. Az OMMF munkatársai számára az alvállalkozói rendszer gyakran munkájuk elvégzését nehezítő gyakorlati probléma. Nem tudják átlátni, illetve bizonyítani valójában ki is a (feketén) foglalkoztató, kit kellene büntetni, vagy ha ez ki is derül és bizonyítható is, a büntetések végrehajtása ütközik – esetenként leküzdhetetlen – nehézségekbe. Meg kell jegyezni azt is, hogy az ellenőrzések leginkább „preferált” területe az építőipar, ahol a leginkább elterjedt az alvállalkozói rendszer. A munkaügyi ellenőrök közül sokan részletesen is kifejtették az alvállalkozói rendszerrel kapcsolatos véleményüket:

„A fekete foglalkoztatást – különösen az építőiparban – az alvállalkozói rendszer elterjedése, a vállalkozási kényszer, az alacsony fizetési morál (körbetartozások) alapvetően determinálják.

Az alvállalkozói láncolatok nehezebbé teszik a fekete foglalkoztatás felderítését, a bizonyítási eljárás lefolytatását. A sok alvállalkozó bevonása a munkába lehetőséget teremt a felelősség áthárítására. Gyakran maga a munkavállaló sem tudja, hogy ki a foglalkoztatója.

Az alvállalkozók igénybevétele nagyban növeli a feketemunka elterjedését, mert a vállalási díjak a vállalkozók láncolatánál egyre csökkennek, így a közterheket nem tudják kifizetni belőle. Leginkább az építőiparra, és a vagyonvédelmi cégekre jellemző, hogy a munkát a sorban negyedik, ötödik vagy sokadik alvállalkozó végzi.”

„A többlépcsős alvállalkozói rendszer következménye, hogy a legutolsó helyen lévő vállalkozás már olyan alacsonyan áll, hogy kénytelen szabálytalanul foglalkoztatni.”

„Minden lépcsőfok leveszi a maga hasznát érdemi munka nélkül. Aki ténylegesen elvégzi a munkát, az kénytelen a megélhetés reményében áron alul vállalni, s egyben a rizikót is felvállalni. Az alvállalkozói láncok végén a haszon már csak a munkaerő költségére realizálható.”

„A lánc vége az eredeti vállalási ár töredékéért végzi a munkát és még így is bizonytalan, hogy a pénz nem akad-e el útközben. Ezért csak feketén lehet foglalkoztatni.”

Az átlagosnál kisebbnek tartják az alvállalkozások szerepét a jellemzően mezőgazdasági foglalkoztatással találkozó önkormányzatoknál és a közvetlen munkaközvetítéssel is foglalkozó nem kormányzati szerveknél. Ez utóbbiaknál az is magyarázat lehet, hogy a munkavállalók oldaláról látják a problémákat, akik számára az alvállalkozói rendszer indifferens, illetve többnyire nem ismert (csak a közvetlen foglalkoztatóval találkoznak).

Érdeemes megemlíteni – még ha a kis esetszám miatt nem is tekinthetjük szignifikánsnak a különbséget –, hogy a politikusok alábecsülni látszanak az alvállalkozói rendszer szerepét a fekete foglalkoztatásban.

Az osztrák szakértői panelben egy hasonló állítással 95%-os volt az egyetértés, s Csehországban is alapvető jelentőségűnek tartják az alvállalkozásokat (ún. kliens rendszer), a szakértők döntő többsége a külföldi feketemunka legjellemzőbb formái közé sorolta.

A másik foglalkoztatási kiskapu kihasználását, a részben zsebbe, részben hivatalosan történő fizetést sokkal kevésbé tartották jellemzőnek a válaszadók a külföldiek foglalkoztatásában. Az az állítás, hogy *a rugalmas munkaerő-piaci formák, mindenekelőtt a részmunkaidő és a minimálbéren való foglalkoztatás megkönnyíti a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását*, a két legkevésbé elfogadott kijelentés egyike volt. Az egyetértés az 5 fokú skálán a panel szakértői között „átlagosan” 2,6 volt, tehát inkább nem értettek vele egyet. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lennének a valóságban elterjedtek e formák, csak azt, hogy a külföldieknél ez nem sajátosan jellemző. Annál is valószínűbb, hogy ez így van, mert egy másik kérdésre adott válaszaik alapján a ténylegesnél alacsonyabb, illetve minimálbéren való bejelentést a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása egyik legfontosabb formájának tekintik a válaszadók (19% szerint ez a leggyakoribb forma, 43%-a a három leggyakoribb egyikének tartja).

4. tábla Mennyire ért egyet azzal, hogy a rugalmas munkaerő-piaci formák, (részmunkaidő és a minimálbéren való foglalkoztatás) megkönnyíti a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását

Válaszadói csoportok	Válaszok megoszlása (%)					Átlag	N
	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért		
Ellenőrző szervek	28,2	32,0	23,3	9,7	6,8	2,3	103
ÁFSZ	29,2	25,8	25,8	16,7	2,5	2,4	120
Mv. érdekképv.	33,3	11,1	---	55,6	---	2,8	9
Munkáltatók	18,8	18,8	25,0	18,8	18,8	3,0	16
Kutatók	40,0	20,0	20,0	13,3	6,7	2,3	15
Politika	53,8	23,1	---	23,1	---	1,9	13
NGO, sajtó	9,1	18,2	27,3	18,2	27,3	3,4	11
Önkormányzatok	8,3	25,0	25,0	16,7	25,0	3,3	12
Együtt	28,4	26,4	22,7	15,7	6,7	2,5	299
Szakértői Panel	29,9	23,4	16,9	19,5	10,4	2,6	77

A panel szakértőinél alacsonyabb (20% körüli) a kijelentéssel egyetértők aránya, mint a legtöbb válaszadói csoportban. Az ellenőrzéssel foglalkozó szervezetek munkatársai közül pedig csak 16% az ilyen válasz. Az osztályzatok átlaga alapján leginkább a politikusok utasítják el az állítást: több, mint fele részük egyáltalán nem ért egyet azzal.

A kijelentéssel az átlagosnál inkább egyetértettek a szakértői panelben viszonylag nagy súllyal szereplő érdekképviselők (mindkét részről), valamint a nem kormányzati szervek képviselői és az önkormányzatok. (csak az utóbbi két csoportnál magasabb az osztályzatok átlaga a közepesnél).

Néhány jellemző vélemény:

„Az említett rugalmas munkaerő-piaci formák alkalmazása elősegíti a szabálytalan foglalkoztatást, mivel a szabálytalanságok felderítése, bizonyítása ezek alkalmazása esetén nehéz, csaknem lehetetlen.” (OMMF)

„A rugalmas munkaerő-piaci formák nem csak a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását könnyítik meg, hanem a hazai munkaerőt is. Nálunk nem élnek a lehetőséggel, hanem visszaélnék vele.” (VOSZ)

„A részmunkaidő, az alvállalkozók részvétele feltehetőleg kedvez a feketemunkának. Illegális külföldi munkavállaló a minimálbérnél kisebb fizetésért is foglalkoztatható.” (civil jogvédő)

„Külföldi részfoglalkoztatására kiadott engedélyt még nem láttam, a minimálbérnél történő foglalkoztatás pedig nem csak a külföldieknél jellemző. Sajnos általános gyakorlat, hogy a munkáltatók elküldik a régebbi dolgozókat, és az újaknak minimálbért adnak.” (munkaügyi felügyelő)

„Fordítva gondolnám: ha felvehetek részmunkaidőre, vagy ideiglenes munkásnak valakit, akit könnyű elküldeni, akkor a vállalkozásomat érő hullámmal megrendelés-állománynak eleget tudok tenni illegális foglalkoztatás nélkül is.” (kutató)

Az osztrák szakértői panelben a magyaréhoz képest csaknem duplája (57%) volt a megfelelő állítással egyetértők aránya (a második Delphi kérdésnél még többen értettek egyet azzal, hogy a rugalmas munkaerő-piaci formák, mindenek előtt a részmunkaidős foglalkoztatás, visszaélésekhez vezet). További elemzést igényel, hogy a különbség mennyiben adódik a jogi szabályozás eltéréseiből, a másféle gyakorlatból, vagy éppen a szakértők eltérő mentalitásából.

Az interjúkban többen utaltak a külföldiek fekete foglalkoztatásáért kiróható büntetések elrettentő hatására. Volt, aki úgy vélte, hogy ez nem a feketemunka visszaszorítását eredményezi, csak azt, hogy inkább magyarokat alkalmaznak feketén. Az interjúk alapján nem volt világos, mi is a tényleges gyakorlat, ezért a kérdőívben is megkérdeztük a szakértőket erről. A kérdés megválaszolásához azonban a kapott válaszok sem vittek közelebb, a szakértők azonos arányban értettek egyet, nem értettek egyet, illetve adtak semleges választ. Ez alkalmasint területenként eltérő gyakorlati tapasztalatokkal is összefügghet.

5. tábla A munkaadók inkább foglalkoztatják feketén a magyar munkaerőt, mert a szankciók enyhébbek

	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért	átlag	N
Ellenőrző szervek	11,8	30,4	24,5	23,5	9,8	2,9	102
ÁFSZ	9,3	16,9	36,4	20,3	16,9	3,2	118
Mv. érdekképv.	11,1	22,2	44,4	11,1	11,1	2,9	9
Munkáltatók	14,3	7,1	50,0	21,4	7,1	3,0	14
Kutatók	13,3	20,0	26,7	33,3	6,7	3,0	15
Politika	38,5	30,8	7,7	23,1	---	2,2	13
NGO, sajtó	9,1	18,2	45,5	18,2	9,1	3,0	11
Önkormányzatok	16,7	8,3	25,0	16,7	33,3	3,4	12
Panel	13,3	20,0	33,3	25,3	8,0	3,0	75

A jelenséget valamivel jellemzőbbnek látják az önkormányzatok és a kutatók; valamivel kevésbé tartják annak a közvetlen ellenőrzést végzők, valamint a politikusok.

A válaszok értékelésénél figyelembe kell venni azt is, hogy – ahogy több munkaügyi ellenőr megjegyezte – a munkáltatók többsége nincs tisztában a magyar és a külföldi munkavállalók szabálytalan foglalkoztatásához kapcsolódó szankciók közti különbséggel. Mások szerint nem a szankció mértékén múlik az, hogy külföldi vagy magyar munkavállalót foglalkoztatnak feketén.

„A szankció mértéke esetleg elgondolkodtató, de nem konkrét visszatartó erő, inkább a külföldiek „járulékos költségei” (szállás, étkezés, utazás), illetve instabil jogi vagy erkölcsi státusza tart vissza a nagyobb számú foglalkoztatásuktól.” (OMMF)

„...A külföldi munkaerő foglalkoztatása még olcsóbb, de a lebukás veszélye jóval nagyobb. Ezért pl. az erdélyi magyar nemzetiségű munkaerőt szívesen foglalkoztatják feketén házon belüli munkában (háztartási alkalmazott, segédmunkás kisiparos mellett).” (civil jogvédő).

Munkaerő-piaci összefüggések és gazdasági stratégiák

Kevesen hozták összefüggésbe a külföldiek fekete foglalkoztatását az EU-hoz való csatlakozással, legalábbis abban az értelemben, hogy a közös piac olyan versenyt teremtene, melyben sokak (csak) szabálytalan foglalkoztatással tudnak talpon maradni. Az erre vonatkozó állítással a szakértői panel negyede értett egyet, 45%-uk viszont elutasította. A semleges válaszok magas (csaknem egyharmados) aránya abból is adódik, hogy sokan egyetértenek ugyan azzal, hogy a csatlakozással a verseny nő(tt), de úgy látják, hogy ugyanakkor a feketemunka ellen is hatott:

„Az EU csatlakozás valóban növeli a versenyt, de (elvben) egyben jóval szigorúbb feltételrendszert is jelent.” (civil jogvédő)

„Növeli a versenyt, viszont a szabad munkaerő-áramlás lehetővé teszi munkaerő alkalmazását kisebb bér fejében – ld. É-Ny. Magyarország példáját a szlovákiai (magyar) munkásokkal.” (kutató, jogász)

6. tábla Az EU-hoz való csatlakozás növeli a munkaadók versenyképességét, ezzel a külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának is kedvez

	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért	átlag
Ellenőrző szervek	14,6	36,9	36,9	7,8	3,9	2,5
ÁFSZ	13,3	33,3	36,7	12,5	4,2	2,6
Mv.érdekképv.	11,1	33,3	55,6	---	---	2,4
Munkáltatók	12,5	37,5	18,8	25,0	6,3	2,8
Kutatók	13,3	26,7	33,3	13,3	13,3	2,9
Politika	23,1	30,8	23,1	15,4	7,7	2,5
NGO, sajtó	---	27,3	27,3	45,5	---	3,2
Önkormányzatok	8,3	25,0	41,7	16,7	8,3	2,9
Együtt	13,4	33,8	35,5	12,7	4,7	2,6
Panel	11,7	32,5	31,2	18,2	6,5	2,8

A szakértői panellel összehasonlítva sokkal kevésbé hozzák összefüggésbe a külföldiek fekete foglalkoztatását a versenyképességgel a közvetlen ellenőrzést végzők: közülük csak minden nyolcadik, de a foglalkoztatási szolgálat munkatársai közül is csak minden hatodik értett egyet a kijelentéssel. A versenyképességnek nagyobb jelentőséget a munkaadók, valamint a nem-kormányzati szereplők tulajdonítanak.

Az *osztrák* szakértői panelből sokkal többen, a válaszadók háromnegyede értett egyet a megfelelő kijelentéssel. Mindazonáltal bizonyos párhuzamosságot is megállapíthatunk: az osztrák elemzők kiemelik, hogy a válaszadók a versenyt, mellyel a gazdasági szereplőknek meg kell birkóznuk, egy viszonylag szűk térben értelmezik: Ausztria esetében ez a globális piacnál kisebb, európai, Magyarország esetében csak a hazai, vagy egy térben ennél csak valamivel kiterjedtebb nemzetközi piacot jelent. Az eltérésnél érdemes figyelembe venni azt, hogy Magyarországon a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása az EU csatlakozás előtt nőtt meg és vált gazdasági és társadalmi értelemben jelentőssé, míg a régebbi uniós tag Ausztria esetében nem ez a helyzet.

Kevesen feltételezik azt is, hogy a technológiai fejlesztések az élő munkaerő fajlagos költségének csökkentésével feleslegessé tennék, vagy legalább visszaszorítanák a szabálytalan foglalkoztatást: a szakértői panel negyede értett egyet ezzel az állítással, míg 40%-uk nem. Még kisebb az egyetértés a kutatók részéről, az átlagosnál jóval optimistábbak viszont ebben a kérdésben a munkavállalói érdekképviseltek.

7. tábla A fejlett technológiák a termelési költségek csökkenéséhez vezethetnek, ezért a vállalkozások nincsenek feltétlenül a szabálytalan foglalkoztatásra utalva

	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért	átlag
Ellenőrző szervek	14,6	20,4	35,9	17,5	11,7	2,9
ÁFSZ	16,7	32,5	28,3	17,5	5,0	2,6
Mv.érdekképv.	---	22,2	22,2	44,4	11,1	3,4
Munkáltatók	6,3	50,0	12,5	6,3	25,0	2,9
Kutatók	---	33,3	53,3	---	13,3	2,9
Politika	30,8	7,7	38,5	15,4	7,7	2,6
NGO, sajtó	---	9,1	63,6	27,3	---	3,2
Önkormányzatok	9,1	45,5	27,3	18,2	---	2,5
Együtt	13,8	27,5	32,9	17,1	8,7	2,8
Panel	10,5	27,6	35,5	15,8	10,5	2,9

A válaszokhoz fűzött megjegyzések alapján az elutasítás oka az, hogy a feketemunka ott jellemző, ahol technológiai fejlesztés nincs, s nem is várható. Ez igaz a vállalkozás méretét, az ágazatokat és a földrajzi térséget tekintve is. Néhány idézet példaként:

„A fejlett, nagyobb termelékenységet elősegítő technológiák nem jellemzőek a magyar kis és középvállalkozásokra, amelyek leginkább érintettek a külföldiek fekete munkájában. Ezek a vállalkozások magas élőkommunikációs igényű ágazatokban (pl. építőipar, vendéglátás) működnek.” (munkaügyi felügyelő, jogász)

„Bizonyos iparágakban nem megoldható az agyongépesített fejlett technológia, mint pl. ruhaipar. Pont ezeken a területeken virágzik a kínaiak feketézése.” (ruhaipari vállalkozó)

„A GDP több mint 70%-a szolgáltatásban termelődik, ahol a munkaerő csak korlátozottan helyettesíthető technikai eszközzel.” (kutató)

„Errefelé csak kevés vállalkozás engedheti meg magának a fejlett technológia beszerzését, alkalmazását.” (OMMF Észak-alföld) „A fejlett technológia ritka felénk.” (ÁFSZ Dél-alföld)

Másrészt azért tartják korlátozottnak a fejlett technológiák hatását a külföldiek fekete munkavégzésére, mert:

„A fejlett technológiák működtetése magas szintű szaktudást követelhet meg, és a drága gépeket nem lehet felelőtlenül feketemunkásra bízni.” (OMMF)

„Magasabb technológiai szint esetén a szükséges speciális ismeretek miatt kockázatosabb a feketemunka.” (civil jogvédő)

A külföldi munkaerő foglalkoztatásában kétségkívül szerepe van annak, hogy az adott munkaerő-piaci pozíció betöltésére nem áll rendelkezésre hazai munkaerő. Megkérdeztük, hogy a belátható jövőben előáll-e az a helyzet, hogy az életszínvonal emelkedésével a hazai munkavállalók

felértékelik szociális biztonságukat, fekete munkára már nem hajlandók, ezért fekete munkára helyettük külföldieket alkalmaznak.

8. tábla Az életszínvonal növekedése azzal jár, hogy a hazaiak helyett egyre inkább külföldieket foglalkoztatnak feketén

	1-egyáltalán nem ért egyet	2	3	4	5-teljesen egyetért	Átlag	N	Std. szórás
Ellenőrző szervek	31,1	46,6	13,6	7,8	1,0	2,01	103	0,92
ÁFSZ	28,8	27,1	33,9	6,8	3,4	2,29	118	1,06
Mv. érdekképv.	22,2	11,1	55,6	11,1	---	2,56	9	1,01
Munkáltatók	17,6	35,3	17,6	23,5	5,9	2,65	17	1,22
Kutatók	40,0	26,7	13,3	20,0	---	2,13	15	1,19
Politika	38,5	38,5	15,4	---	7,7	2,00	13	1,15
NGO, sajtó	9,1	9,1	36,4	36,4	9,1	3,27	11	1,10
Önkormányzatok	33,3	41,7	8,3	8,3	8,3	2,17	12	1,27
Összes válaszadó	29,2	34,2	23,8	9,7	3,0	2,23	298	1,07
Panel	25,6	30,8	21,8	16,7	5,1	2,45	78	1,19

Ezzel az állítással értettek legkevésbé egyet a szakértői panelbe tartozók, ennél is kevésbé az összes válaszadó: az osztályzatok átlaga jóval a közepes alatt volt, azaz nem értettek egyet vele a válaszadók. A panel szakértőinek egyötöde értett csak egyet, közel 56% nem értett egyet a véleménnyel, az összes válaszadó közül pedig csak minden nyolcadik értett egyet, és több mint 60% nem értett egyet az állítással.

Ezt az értékelést megerősítik a válaszokhoz fűzött megjegyzések is:

„Nem az életszínvonal a hibás, hanem a sok munkanélküli juttatás, segély és hiányos ellenőrzés.” (népművelő, Bács-Kiskun), vagy „nincs kapcsolat az életszínvonal emelkedés és a külföldi fekete foglalkoztatás között, éppen ellenkezőleg az életszínvonal csökkenése és az adó- és járulékterhek növekedése idézhet elő egyre több illegális foglalkoztatást.” (OMMF Nyugat-dunántúli Munkaügyi Felügyelősége) „Minél gazdagabb a társadalom, annál inkább meg tudja engedni magának a legális foglalkoztatást.” (kutató)

Az osztrák szakértői panelben is alacsony volt az egyetértés a megfelelő állítással, noha a magyarországinál jóval magasabb: a szakértők fele bízik abban, hogy jórészt megszűnik az a réteg, amely kiszolgáltatott helyzeténél fogva a feketemunkára is rákényszerül. Az eltérés alighanem a két ország lakossága életszínvonalának, a szegénység mértékének valós különbségein alapul.

Az általunk felsoroltak mellett két további tényező fontosságára hívták fel a figyelmet a válaszadók: az egyik, hogy a külföldi feketemunkában igen fontos szerepet játszik a legális munka ügyintézésének, adminisztrációjának nehézsége, a másik pedig a morális tényezők szerepe.

„A fekete foglalkoztatás az adminisztrálást is leegyszerűsíti. Nincs papírmunka, zsebből-zsebbe történik a fizetés.” (ÁFSZ)

“A külföldiek fekete foglalkoztatása sokszor inkább a bonyolult engedélyezési eljárások miatt történik.” (amerikai üzletember)

„A munkavállalás engedélyezésének egyszerűsítése javítaná a legális foglalkoztatást.” (AFSZ)

„Munkaügyi felügyelőként sok olyan külföldivel is találkoztam, akik már rendelkeztek munkavállalási vízummal, de az engedélyt még nem kapták meg. Az engedélyezés nagyon nehézkes volt és a munkaerőre már szükség volt, ezért nem várták meg a több hónapot igénybe vevő engedélyezési procedúrát. Az engedélyek lassú intézése sokszor magyarázata a feketén foglalkoztatásnak. A külföldiek az engedélyt általában egy évre kapják meg és a több hónapos ügyintézés miatt mire kézhez kapják, már az engedélyezett egy évből akár három hónap is eltelt. Így legálisan már csak kilenc hónap marad a foglalkoztatásra, és ha figyelembe vesszük az építőipar és a mezőgazdaság idényjellegét, akkor még a kilenc hónap akár tovább is szűkülhet.”

„A fekete foglalkoztatás véleményünk szerint inkább erkölcsi-etikai kérdés.” ... „A jogkövető magatartás az egyén erkölcsi normájából (is) adódik. A gátlástalansággal többre lehet jutni, mint a tisztességgel. A publicitás is ezt az elvet hirdeti. Nem számít, hogy több, vagy kevesebb az adó, vagy a közteher.” (ÁFSZ)

„A feketemunka egyik döntő okának a társadalom morális helyzetét tartom. Az adóeltitkolás, kikerülés, általában a szabályok kijátszásának hosszú évtizedek alatt kialakult gyakorlata nem fog egyik-napról a másikra megváltozni.” (önkormányzati tisztviselő)

„Öröklődött egy rossz „beidegződés”, hogy nem „szégyen” az adót megkerülni, feketén foglalkoztatni. A vállalkozók egymást segítik ebben.” (OMMF)

Emellett többen a földrajzi és ágazati eltérésekre hívják fel a figyelmet, míg mások arra, hogy a külföldi feketemunka összetett, sok okú jelenség:

„A feketefoglalkoztatás több tényezőtől függ: a munkáltató és a munkavállaló attitűdjétől, kiszolgáltatottságától, a jogi környezet sajátosságaitól, a társadalmi megítéléstől, adózási és járulékfizetési kötelezettségének mértékétől, a munkaerőpiac helyzetétől. Egyre jellemzőbb a hazai munkaerő-piacon is, hogy bizonyos munkákat (mezőgazdaság, építőipar, vendéglátás) külföldről érkező szakképzetlen, vagy alacsony képzettségű munkavállalókkal végeztetnek.” (parlamenti képviselő, MSZP)

Ausztriában az egyes tényezők lehetséges szerepét a következő táblázat szemlélteti:

9. tábla Egyes tényezők szerepe a külföldi feketemunka elősegítésében Ausztriában (az egyetértők aránya, %)

	Delphi I	Delphi II
alvállalkozások	89	---
globalizáció és a verseny élesedése	67	50
liberalizáció	57	64
rugalmas munkaerő-piaci formák (részmunkaidő)	54	73
hosszú távú demográfiai tényezők (előregedés, családi munka- megosztás felbomlása)	46	32
jólét növekedésével a hazai feketemunkát felváltja a külföldi	46	41
gazdasági fejlődés (konjunktúra)	38	60
munkanélküliség	27	0

Az *osztrák* szakértők – csakúgy, mint a magyarok – egyetértenek abban, hogy a deregularizáció és az alvállalkozások megnövelik a szabálytalan foglalkoztatás lehetőségét. Sokan osztják azt a véleményt is, hogy a globalizáció és a verseny erősödése ugyancsak arra ösztönzik a munkáltatókat, hogy külföldi feketemunkát alkalmazzanak. A másik oldalról kis szerepet tulajdonítanak a munkanélküliség szintjének, a konjunkturális helyzetnek és a magyar szakértőkhöz hasonlóan a jólét növekedésének.

II. A KÜLFÖLDIEK FEKETEMUNKÁJÁNAK HATÁSAI

A nemzetgazdaság egészére gyakorolt hatás

Ha egyetlen számba kell sűríteni a nagyon negatívtól (1) a nagyon pozitívig (5) terjedő ötfokú skálán a külföldiek szabálytalan munkavégzésének hatását a nemzetgazdaságra, a szakértői panelbe tartozók átlagosan 2,6-os osztályzatot adnak, azaz az (inkább) negatív és a „pozitív is-negatív is” közé teszik. A panel válaszadónak csaknem fele 3-as választ adott, azaz vagy nem tartotta jelentősnek a külföldi feketemunka nemzetgazdaságra gyakorolt hatását, vagy úgy vélte, hogy negatív és pozitív hatásai nagyjából kiegyenlítik egymást.

„A hatások kiegyenlítik egymást, másrészt a társadalmi munkaidő alap meglehetősen kis hányadát fedik le az illegálisan dolgozó külföldiek.” (VOSZ)

„Eddig szerintem nem befolyásolta a nemzetgazdaságot, mert nem voltak olyan létszámban jelen. Ez a szomszédos országok Uniós tagságával változhat.” (munkaügyi felügyelő)

Vagy: *„A külföldiek foglalkoztatásának pozitív és negatív oldala is van: -pozitív: hiányszakmák betöltése; a magyar munkavállalók által elutasított álláshelyek betöltése (munkakörülmények, fizetés miatt); -negatív: magyar munkavállalóktól veszik el a lehetőséget.” (ÁFSZ)*

„Mint a fentiekből látszik, a hatás komplex, főleg ha nem csak a GDP-re gondolunk, hanem a munkakultúrára, a szolgáltatások színvonalára (kontárok alkalmazása) stb. is; ráadásul az illegális foglalkoztatás elterjedtsége a rendszer hibáira (pl. túladóztatás) is rámutat, tehát katalizátor hatása lehet.” (egyetemi oktató)

Meg kell említenünk, hogy a kérdés előtt felsoroltunk és véleményeztettünk egy sor pozitív és negatív hatást, így a válaszadók nem „kapásból”, hanem a kérdés alaposabb átgondolása után adtak osztályzatot.

Jelentős különbséget találunk a szakértői panel különböző csoportjai között. Az kormányzati és a nem-kormányzati szférába tartozók véleménye is az átlagoshoz közeli, de nagy a szóródás. Egyik csoportban sem ritka a pozitív minősítés, de a nagyon negatív sem. Utóbbi elsősorban az önkormányzatokra jellemző.

Homogénebb a kutatók véleménye, akik átlagosan 3,1-es osztályzatot adnak, azaz az „is-is” válasznál is kicsivel pozitívabbnak látják átlagosan a külföldiek szabálytalan munkavégzésének nemzetgazdasági hatását. Közülük csak minden hetedik minősíti negatívnak, közel 30%-uk viszont egyértelműen pozitívnak. Az átlagos értékelésben bizonytalanság, a kellő ismeretek hiánya is tükröződik:

„A hatások egy része pozitív, más negatív, nem ítéltető meg ilyen summásan. Nem tudjuk, hogy mennyi a helyettesítési és mennyi a kiszorító hatás a hazai munkaerőpiacon dolgozó külföldiek esetében, és ki a haszonélvező –mikro-gazdasági előny makrogazdasági haszna? Háztartások által igénybevett szolgáltatások nemzetgazdasági haszna? Ezeket nem tudjuk, és nem mértünk még makro-összefüggéseket – ezért bizonytalan a hatás – ha egyáltalán van.” (kutató, közgazdász)

Sokkal negatívabbnak tartják a feketemunkát, átlagosan mindössze 2,3-ra értékelték hatását – szerepükből fakadóan – az érdekképviseletek. Ebben a csoportban a leghomogénebbek a

vélemények, még akkor is, ha az átlag a munkavállalók 2,0-ás, és a munkaadók 2,5-ös átlagát összegzi. Meg kell jegyezni, hogy többnyire ők is a feketemunka általában is negatív hatásáról beszélnek, nem csak a külföldiekéről. Jellemző a MOSZ képviselőjének véleménye: „A közterhek a szabályosan foglalkoztatottakra hárulnak, ezért nehezebb helyzetbe hozza a legális szférát. A legális jövedelmeket alacsonyabb szinten tartja”. Csak egy olya vélemény volt, mely a hazaiakhoz képest minősít: „A hazai munkavállalók munkakörülményeinek feltételeit rontja.” (ÉFÉDOSZ).

A munkaadók a negatív hatások közül a verseny torzulását emelik ki, a pozitívak közül azt, hogy hiányzó munkaerőt pótol: „Pozitív a hiányszakmák pótlásában, negatív a piaci verseny torzításában.” (Vállalati vezető)

10. tábla Milyen hatása van külföldiek szabálytalan munkavégzésének a nemzetgazdaságra általában?

	1 nagyon negatív	2	3	4	5 nagyon pozitív	Átlag	N	Std. szórás
Ellenőrző szervek	36,7	32,7	30,6			1,9	98	0,82
ÁFSZ	39,1	32,2	26,1	2,6		1,9	115	0,87
Mv. érdekképv.	10,0	80,0	10,0			2,0	10	0,47
Munkáltatók	6,3	37,5	56,3			2,5	16	0,63
Kutatók		14,3	57,1	28,6		3,1	14	0,66
Politika	8,3	33,3	33,3	25,0		2,8	12	0,97
NGO, sajtó		30,0	60,0	10,0		2,8	10	0,63
Önkormányzatok	41,7	25,0	25,0		8,3	2,1	12	1,24
Együtt	31,0	33,1	31,7	3,8	0,3	2,1	287	0,90
Panel	9,5	33,8	43,2	12,2	1,4	2,6	74	0,87
Ausztria	17,1	25,7	34,3	20,0	2,9	2,6	35	1,08

A közvetlen ellenőrzésben és az állami foglalkoztatási szolgálatnál dolgozóknak sokkal rosszabb a véleményük a külföldiek fekete foglalkoztatásának hatásáról (az átlagok a 2-es alatt vannak).

Érdemes kiemelnünk, hogy minél nagyobb távlatban és minél inkább összefüggéseiben szemléli valaki a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását, annál inkább hajlamos a pozitívumok számbavételére is, sőt hajlamos pozitívnak tekinteni általában magát a jelenséget. A kutatók mellett a sajtó és a politikusok is példát jelentenek az utóbbira. De az is elmondható, hogy vizsgálatunkban az OMMF és az ÁFSZ vezető munkatársai kevésbé alkotnak negatív ítéletet, mint beosztottaik, és a minisztériumi dolgozók véleménye is viszonylag kedvező.

A válaszukhoz sokan hozzáfűzik, hogy véleményük a fekete foglalkoztatásról hasonló akár külföldi akár hazai a munkavállaló.

Ausztriában a külföldiek feketemunkájának a nemzetgazdaságra gyakorolt hatásait összességében hasonlóan negatívnak ítélték, mint a magyar szakértők. Leginkább a költségvetési hatásait (állami bevételek, társadalombiztosítás) tartják problematikusnak, de a legálisan foglalkoztatottakat is (úgy a hazaiakat, mint a külföldieket) igen rosszul érinti ez, míg a munkáltatókra pozitív és negatív hatása is van.

Pozitív hatások

A kérdőívben felsoroltuk a külföldiek fekete munkavégzésének hat olyan elképzelhető hatását, melyek a magyar gazdaság számára hasznot jelenthetnek. A lehetséges hatásokat az egyáltalán nem fontostól (1) a nagyon fontosig (5) terjedő ötfokú skálán minősíthették a válaszadók. Ezután arra kértük őket, emeljék ki az általuk legfontosabbnak tartott két pozitív hatást.

A panel válaszadóinak hetven százaléka a két legfontosabb pozitívum egyikének azt tartotta, hogy *így lehet betölteni a kevésbé vonzó és rosszul fizetett állásokat*. A kutatók még ennél is fontosabbnak tartották ezt a szempontot, közel 90%-uk megnevezte a két legfontosabb közt. Ez volt az a tényező, amely a szakértői paneltől átlagosan is fontos (3,9) minősítést kapott, és az egyes szakértői csoportok véleménye között sem volt szignifikáns különbség.

„A magyar munkaerőpiac nem tud megfelelő időben megfelelő képzettségű és munkát vállalni akaró munkaerőt biztosítani. A külföldi munka nélkül nemzetgazdasági ágak kerülnének versenyhátrányba (pl. mezőgazdaság, építőipar).” (parlamentari képviselő, FIDESZ)

Alacsonyabb osztályzatokat adtak a közvetlen ellenőrzést végzők és az ÁFSZ munkatársai, valamint a munkavállalói érdekképviseletek is. E csoportok szinte az összes felsorolt pozitív hatású tényező fontosságát jóval (többnyire egy fél osztályzattal) alacsonyabbra értékelték, mint a szakértői panelbe tartozók.

11. tábla A külföldi feketemunka legfontosabb pozitív hatásai (panel)

	1-egyáltalán nem fontos	2	3	4	5-nagyon fontos	Átlag	N	Legfontosabb	Második legfontosabb
Így lehet betölteni a kevésbé vonzó és rosszul fizetett állásokat	5,1	5,1	19,2	37,2	33,3	3,9	78	46,3	25,0
Ez olcsó és rugalmas munkaerő, ezért hozzájárul a gazdasági növekedéshez	6,3	22,8	32,9	21,5	16,5	3,2	79	26,3	18,8

A szakértői panel 45%-a tartotta a két legfontosabb pozitívum egyikének azt, hogy *ez olcsó és rugalmas munkaerő, ezért hozzájárul a gazdasági növekedéshez*. A kutatók ezt is jobban hangsúlyozták (60%) a többi csoportnál. Az ötfokú osztályzás alapján ugyanez a következtetés adódik; a panel válaszainak átlaga 3,2, azaz a közepesen fontos tényezők közé sorolták, a kutatók viszont fontosnak minősítették (átlag: 3,8). A többiekhez képest valamivel kevésbé tartották fontosnak az állami szférába tartozók (átlag: 2,8).

Közepesen fontosnak minősítettek a válaszadók három további hatást: *„Hozzájárul a GDP növekedéséhez”* (fontossága átlag 3), *„Hozzájárul egyes gazdasági ágak fejlődéséhez”* (2,9), illetve *„Hozzájárul egyes szolgáltatások, termékek árának csökkenéséhez”* (2,7).

12. tábla A külföldi feketemunka kevésbé fontos pozitív hatásai (panel)

	1-egyáltalán nem fontos	2	3	4	5-nagyon fontos	Átlag	N	Legfontosabb	Második legfontosabb
Hozzájárul a GDP növekedéséhez	6,3	31,6	30,4	20,3	11,4	3,0	79	5,0	13,8
Hozzájárul egyes gazdasági ágak fejlődéséhez	11,7	28,6	26,0	24,7	9,1	2,9	77	10,0	12,5
Hozzájárul egyes szolgáltatások, termékek árának csökkenéséhez	20,5	28,2	25,6	16,7	9,0	2,7	78	5,0	16,3
Hozzájárul az Infláció csökkenéséhez	34,6	30,8	19,2	9,0	6,4	2,2	78	1,3	3,8

Ezen hatások mindegyikét a szakértői panelnek körülbelül egyötöde emelte ki a legfontosabbak egyikeként. Feltűnő, hogy a kutatók közül senki sem tartotta kiemelkedően fontosnak az árcsökkentő hatást, s azt sem, hogy a külföldiek feketemunkája hozzájárulhat egyes gazdasági ágak fejlődéséhez, és kevesen emelték ki a GDP növekedését is. Nem arról van szó, hogy a kutatók ne tulajdonítanak jelentőséget ezeknek a hatásoknak, hisz az ötfokú osztályozás alapján kicsivel még magasabbra is értékelték e tényezőket a többi csoportnál, de kiemelkedően fontosnak nem tartják.

Az átlagokat nézve nincsenek markánskülönbségek az egyes szakértői csoportok között. A nem-kormányzati szférába tartozók azonban fontosabbnak értékelték a külföldiek fekete munkájának GDP-növelő (átlag: 3,4), illetve árcsökkentő (átlag: 3,2) hatását. Az állami szférába tartozók és az érdekképviseltek pedig alacsonyabbra értékelik ezeket.

Azt, hogy a külföldiek fekete munkája „hozzájárul az infláció csökkentéséhez”, összességében nem minősítették fontosnak a válaszadók, az átlag mindössze 2,2.

Ebben a kérdésben azonban szignifikánsan eltér az egyes szakértői csoportok értékelése. A kutatók fele 2-es osztályzatot adott, harmada ennél magasabbat, azaz csak 15% volt, aki egyáltalán nem tulajdonított jelentőséget ennek (átlag 2,3). A kormányzati szférába tartozóknak és az érdekképviselteknek viszont közel fele nem tulajdonított inflációcsökkentő hatást a külföldiek fekete munkájának (átlag 1,8).

A nem-kormányzati szférába tartozók 40%-a viszont egyértelműen fontosnak minősítette az inflációcsökkentő hatást. Az átlag ebben a csoportban 2,9, azaz a közepesen fontosnak felel meg.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a nem-kormányzati szférába tartozók, akik a külföldiekkel közvetlen kapcsolatban állnak, illetve az ő szempontjaikra leginkább érzékenyek, jóval inkább hangsúlyozzák, hogy a külföldiek fekete munkájának pozitív makrogazdasági hatásai vannak: hozzájárul a GDP növekedéséhez, van árcsökkentő és inflációcsökkentő hatása is. Elvben a kutatók véleménye a legalaposabb és az elfogultságtól leginkább mentes. Közülük kevesen tagadják a pozitív makrogazdasági hatásokat, igaz, kisebb jelentőséget tulajdonítanak nekik.

Nem meglepő, hogy az érdekképviseltek a kutatókhoz képest alacsonyabbra becsülik ugyanezen hatásokat: őket a konkurencia, a piaci árverseny és a munkaerőpiac szempontjából foglalkoztatja a külföldiek fekete munkavégzése.

Érdeemes viszont elgondolkozni azon, hogy az állami szférába tartozók jelentős része is pusztán munkaerő-piaci szempontokkal foglalkozik a külföldiek fekete munkájával kapcsolatban, és másfajta szempontoknak nem tulajdonít jelentőséget. Bár itt elsősorban munkaerő-politikai szakemberek a válaszadók, a tágabb horizont, a stratégiai gondolkodás körükben joggal elvárható.

Negatív hatások

A pozitív hatásokhoz hasonlóan a lehetséges negatív hatásokat is felsoroltuk a válaszadók számára, szám szerint 10-et.

A legfontosabb két negatív hatás egyikeként a szakértői panel közel 80 százaléka az „Adó- és járulékbévitel kiesést” jelölte meg. Kevésbé tulajdonítanak ennek elsődleges jelentőséget a kutatók (60% jelölte) és az érdekképviseletek is.

Ez volt az egyetlen negatív hatás, amelyet átlagosan a „nagyon fontoshoz” közelien minősítettek a válaszadók, átlagosan 4,6-ra. Mind az állami, mind a nem-kormányzati szférába tartozók 4,8-et adtak, azaz kevés kivétellel nagyon fontosnak minősítették. Inkább a „fontos” minősítést adták az érdekképviseletek (átlag: 4,4), különösen a munkáltatók, és főleg a kutatók (átlag: 4,1). Ezt annak tulajdoníthatjuk, hogy utóbbiak jobban tudatában vannak, hogy a külföldiek fekete foglalkoztatásának nem annyira a legális munkavégzés, hanem a hazaiak fekete foglalkoztatása az alternatívája.

13. tábla Az adó- és járulékbévitel-kiesés hatása

	1-egyáltalán nem fontos	2	3	4	5-nagyon fontos	Átlag	N	Legfon- tosabb	Második legfon- tosabb
Ellenőrző szervek	---	1,0	2,9	19,6	76,5	4,7	102	67,0	11,7
ÁFSZ	0,8	0,8	4,2	10,8	83,3	4,8	120	73,6	10,7
Mv. érdekképv.	---	---	10,0	10,0	80,0	4,7	10	90,0	---
Munkáltatók	11,1	11,1	11,1	5,6	61,1	3,9	18	33,3	16,7
Kutatók	---	13,3	13,3	20,0	53,3	4,1	15	53,3	6,7
Politika	---	---	7,7	---	92,3	4,8	13	69,2	15,4
NGO, sajtó	---	---	9,1	9,1	81,8	4,7	11	72,7	9,1
Önkormányzatok	---	---	---	---	100,0	5,0	12	91,7	---
Együtt	1,0	2,0	5,0	13,0	79,1	4,7	301	69,0	10,6
Panel	1,3	3,8	8,8	8,8	77,5	4,6	80	68,8	8,8

A szakértői panel harmada jelölte meg az egyik legfontosabb hatásként, hogy a külföldiek fekete foglalkoztatása *torzítja a versenyt (jogtalan előny a feketén foglalkoztatók számára)*. Körülbelül egynegyed-egynegyed pedig azt jelölte meg, hogy *megterheli a társadalombiztosítást, illetve a jogellenes magatartással kapcsolatos tolerancia erősödése irányába hat*.

A kutatók hangsúlyozzák legjobban a verseny torzításának problémáját (40%), és messze ők említik legtöbbször a jogellenes magatartással szembeni tolerancia erősítését (40% a többi csoport 20%-os, illetve az alatti említésével szemben).

A most említett három hatás mellett még a „Rossz munkakörülmények” tartoznak a negatív hatások azon csoportjába, amelyet átlagosan „fontosnak” minősítettek a válaszadók (az átlagok 3,6 és 4,1 között vannak). Ezt az állítást egyébként az érdekképviseletek köréből minden ötödik válaszadó a két legfontosabb negatív hatás egyikeként emelte ki, elsősorban a munkavállalói oldal.

14. tábla A külföldi feketemunka fontos negatív hatásai

	1- egyáltalán nem fontos	2	3	4	5- nagyon fontos	Átlag	N	Legfon- tosabb	Második legfon- tosabb
Torzítja a versenyt (jogtalan előny a feketén foglalkoztatók számára)	1,3	5,0	20,0	28,8	45,0	4,1	80	7,5	25,0
Megterheli a társadalombiztosítást	10,0	22,5	11,3	13,8	42,5	3,6	80	3,8	22,5
A jogellenes magatartással kapcsolatos tolerancia erősödése	2,5	2,5	25,0	40,0	30,0	3,9	80	7,5	15,0
Rossz munkakörülmények	2,5	2,5	38,8	25,0	31,3	3,8	80	1,3	7,5

A fenti négy hatás közül csak a társadalombiztosítás terheire vonatkozóan találunk szignifikánsnak nevezhető különbséget a szakértői csoportok véleménye között. Az adó- és járulékbévitel kiesésre vonatkozó állításhoz hasonlóan ennek is jóval kisebb jelentőséget tulajdonítanak a kutatók (átlag: 2,9), és valamivel kisebbet az érdekképviselők (átlag: 3,5). A fentebbi érv mellett az is alátámasztja a kutatók értékelésének jogosságát, hogy a külföldi fekete munkások, ellátásra nem lévén jogosultak, valójában nem jelentenek kiadást a társadalombiztosítás számára.

Érdeemes kiemelnünk, hogy az átlagosan nagyon fontosnak és fontosnak tartott negatív hatások közül négy *általában* a fekete foglalkoztatásra vonatkozik, tekintet nélkül a munkavállaló állampolgárságára. Mindössze egy szerepel köztük, amely elsősorban a külföldiek fekete munkavégzését érinti, nevezetesen, hogy a rossz munkakörülményeket mintegy konzerválja, javításukat feleslegessé teszi, hogy külföldi munkavállalókat ilyenekre is lehet találni.

A speciálisan a külföldiek feketemunkájának negatív hatásaira vonatkozó állítások az említetten kívül a közepesen fontosnak minősített tényezők csoportjába kerültek (az átlagok 2,9 és 3,3 között alakulnak).

15. tábla Kevésbé fontos negatív hatások

	1-egyáltalán nem fontos	2	3	4	5-nagyon fontos	Átlag	N	Legfon- tosabb	Második legfon- tosabb
Elősegíti a korrupció növekedését (rendőrség, közigazgatás)	8,8	21,3	23,8	26,3	20,0	3,3	80	3,8	6,3
Hozzájárul a lakosság körében a nemzeti elítéltek növekedéséhez	7,6	16,5	36,7	22,8	16,5	3,2	78	---	3,8
Fokozza a munkaerőpiaci diszkriminációt	8,8	15,0	41,3	20,0	15,0	3,2	80	---	---
Növeli a hazaiak munkanélküliségét	8,8	31,3	26,3	20,0	13,8	3,0	80	3,8	2,5
Hozzájárul a bűnözés növekedéséhez	8,8	28,8	40,0	10,0	12,5	2,9	80	1,3	2,5

Az egyes szakértői csoportok válaszainak átlagában ezeknél a tényezőknél alig találunk különbséget, csak a kutatók megítélése eltérő. Ők kevésbé aggódnak amiatt, hogy a külföldiek

fekete munkája „Növeli a hazai munkanélküliséget” (átlag: 2,5), vagy hogy „Hozzájárul a bűnözés növekedéséhez” (átlag: 2,4). Fontosabbnak tartják viszont, hogy „Elősegíti a korrupció növekedését (rendőrség, közigazgatás)”, ezt átlagosan 3,5-re, azaz fontos negatív hatásnak minősítették.

Ha az összes válaszadó válaszait nézzük, ahol elsősorban az OMMF és az ÁFSZ munkatársainak véleményét tudjuk összevetni a szakértői panellal, csak néhány említésre méltó eltérést találunk. Ezek a csoportok nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a versenyt torzító hatásnak (átlag: 4,4, illetve 4,3), és kisebbet a jogellenes magatartással szembeni tolerancia erősítésének (átlag: 3,5, illetve 3,7).

A legnagyobb különbséget annak megítélésében találjuk, hogy mennyire növeli a külföldiek fekete munkavállalása a hazai munkanélküliséget. A szakértői panel 3,0 átlagával szemben az OMMF munkatársai 3,4-re, az ÁFSZ munkatársai 3,8-re értékelték ennek fontosságát. Utóbbiak véleményével megegyezik a munkavállalói érdekképviseletek és az önkormányzatok értékelése is, ellentétben a munkáltatókkal, valamint a politikusokkal, akiknek véleménye a kutatók 2,5-ös értékeléséhez hasonló. Ez az eltérő helyzetből fakadó sajátos érdekeltségen alapuló értékelési különbség.

A felsoroltakon kívül több válaszadó kiemelte annak negatív hatását, hogy az ilyen munka kiszolgáltatottá tesz embereket, leszorítja a munkabéreket, ellentétet szít a magyar és a nem magyar munkavállalók között, s egy-egy válaszadó szerint kiszámíthatatlanná teszi a kistérségi munkalehetőségeket, illetve a munkavállalók érdekegyeztetését hátráltatja. Egyik munkaadó azt is megjegyezte, hogy „*az importból származó fekete áru forgalmazásában jelentős a szerepük*”.

Hogy mennyire a közvetlen tapasztalatokat, illetve mennyiben vélekedéseket és félelmeket tükröz a közvetlen ellenőrző és a munkanélküliség kezelésére hivatott szervezetek dolgozóinak véleménye, abban a válaszok régiónkénti alakulása adhat támpontot. Ezek alapján az utóbbira szavazhatunk, ugyanis a külföldiek fekete munkavállalása által legkevésbé érintett, másfelől magas munkanélküliségi rátájú Dél-dunántúli és Észak-magyarországi régiókban féltik leginkább a hazai munkanélkülieket a külföldiek fekete foglalkoztatástól, legkevésbé pedig a munkanélküliségtől legkevésbé sújtott Közép-magyarországi és Nyugat-dunántúli régiókban.

A *cseh* szakértőket is megkérdezték arról, hogy mit tartanak a külföldi feketemunka főbb pozitív és negatív hatásainak. A vélemények nagyjából megegyeznek a magyar szakértőkével. A két leggyakrabban említett pozitív hatás ugyanaz: „*kevésbé vonzó és rosszul fizetett munkakörök betöltése*”, „*az olcsó és rugalmas munkaerő hozzájárul a gazdaság növekedéséhez*”. A legfontosabb negatív hatásnak az adóelkerülést tartották, csakúgy, mint a magyar szakértők. Másodikként azonban a rossz munkakörülményeket említették, amit a magyarok a közepesen fontosak között említettek.

III. KÜLFÖLDI VAGY HAZAI FEKETEMUNKA?

A szakértői panelba tartozók közel fele szerint nem különbözik a külföldiek és a magyarok által végzett feketemunka *jellege és minősége* (több mint harmaduk szerint egyik sem), kicsit több különbséget látnak a munkakörülményeket illetően. Érdeemes megjegyezni, hogy ez nem új keletű vélemény, a különbségeket a munka jellegében csaknem pontosan így ítélték meg a szakértők hét évvel ezelőtt.

A munka jellegében a kutatók nagyobb különbséget látnak, mint a panel szakértői; a munkakörülményeket tekintve az egyes csoportok véleménye közti legnagyobb különbség az, hogy a munkaadók a többiekénél kisebb különbséget feltételeznek.

16. tábla Különbözik-e a külföldiek, ill. magyarok által végzett fekete munka?

	1 nem különbözik	2 kicsit különbözik	3 lényegesen különbözik	Átlag	N
	Válaszok megoszlása (%)				
Munka jellege	48,7	29,5	21,8	1,7	78
Munka-körülmények	36,4	42,9	20,8	1,8	77
Munka minősége	52,6	32,1	15,4	1,6	78
Munka jellege (2000*)	47,2	30,9	21,9	1,7	178

A válaszadók háromnegyede szerint van *előnye* a külföldi fekete munkának a hazaihoz képest. Kevésbé gondolják így a munkaadók és az önkormányzatok is.

A *legfontosabb* előnynek a szakértői panel többsége az alacsonyabb fizetést tartja, további egyharmaduk azt, hogy ez az, ami rendelkezésre áll (nincs hazai munkaerő). Mindegyik válaszadói csoportban e két tényező egyikét tartják a külföldi feketemunka legfőbb előnyének a hazaihoz képest, abban azonban eltérnek a vélemények, hogy melyiket tartják fontosabbnak. A válaszok jól tükrözik az egyes csoportok nézőpontját és érdekeit is: a munkáltatók szembesülnek leginkább a munkaerőhiánnyal, elemi érdekük annak áthidalása s az is igaz, hogy nem dicsekszenek azzal, ha kevesebbet fizetnek. Nem meglepő, hogy közöttük a legmagasabb (kétharmad) azok aránya, akik a munkaerőhiány szerepét tartják legfontosabbnak. A másik végletet a munkavállalókat reprezentáló érdekképviseletek, nem kormányzati és önkormányzati szakemberek jelentik. Ők egyértelműen az alacsonyabb fizetést említik fő okként, s többen azt is, hogy a külföldiek igénytelenebbek a munkakörülmények tekintetében. Hasonlóan vélekednek az ÁFSZ képviselői és a fekete munkavállalással hivatalból közvetlenül találkozó ellenőrző szervezetek. A semlegesnek tekinthető kutatók 45-45%- a tartja a legfontosabbnak a két tényező egyikét.

17. tábla A külföldi feketemunka legfőbb előnye (%)

	Legfontosabb előnynek tartja	A két legfontosabb előny egyikeként említi	Az előnyök egyikének tartotta, 1999
nincs hazai munkaerő	34,4	42,6	8,0
alacsonyabb fizetés	52,5	70,5	41,1
igénytelenebb a munkakörülményekre	9,8	49,2	37,9
rugalmasabb a kínálat	2,5	32,8	9,5
	N=61		

A két legfontosabb előny egyikeként is a legtöbben (a panel 70%-a) a külföldi munka olcsóságát emelték ki, de minden második szakértő azt (is) a két legfontosabb előny közé sorolta, hogy a külföldiek igénytelenebbek a munkakörülményekre (igaz, ezt többnyire csak a második legfontosabbnak tartották). A kutatók kisebb, az OMMF és az ÁFSZ munkatársai nagyobb jelentőséget tulajdonítanak ennek.

Azt, hogy nincs hazai munkaerő, a munkaadók kétharmada, a kutatók és politikusok 45-45%-a a legfontosabb előnynek tartja, viszont – csakúgy, mint legfontosabb okként – másodikként is alig említik a munkavállalói érdekképviseletek, önkormányzatok és a nem kormányzati szervek képviselői.

A rugalmasabb kínálat szerepét legfontosabbnak a politikusok tartották (több mint háromnegyedik a két legfontosabb előny közé sorolta), de sokan tulajdonítanak fontos szerepet ennek a kutatók közül is.

A nem kormányzati szervek és a sajtó, valamint a politikusok hangsúlyozzák leginkább a rugalmasabb kínálat fontosságát. Kevésbé hajlamosak kategorikusan kijelenteni, hogy nincs hazai munkaerő, inkább rugalmatlansága miatt tartják azt alkalmatlannak az adott pozíciók betöltésére.

Kisebb hangsúllyal, de ezek a csoportok is említik a munkakörülmények iránti igénytelenséget (kb. harmaduk). Kicsivel többen, mint akik a korábban említett csoportokból a hazai munkaerő hiányát vagy a rugalmasabb kínálatot tartják fontosnak.

18. tábla A külföldi feketemunka előnyei

	HÖR OMMF	ÁFSZ	Mv.érd. képv.	Munkál- tatók	Kutatók	Politika	NGO, sajtó	Önkorm- ány- zatok	Együtt
	Legfontosabb előnynek tartja								
nincs hazai munkaerő	20,5	16,5	12,5	66,7	45,5	44,4	10,0	14,3	22,7
alacsonyabb fizetés	62,8	70,6	75,0	25,0	45,5	33,3	70,0	85,7	63,2
igénytelenebb a munkakörülményekre	11,5	10,6	12,5	8,3	---	11,1	20,0	---	10,5
rugalmasabb a kínálat	2,6	2,4	---	---	9,1	11,1	---	---	2,7
	Második legfontosabb előnynek tartja								
nincs hazai munkaerő	4,1	3,8	---	16,7	27,3	---	11,1	---	5,7
alacsonyabb fizetés	23,0	16,5	12,5	33,3	18,2	11,1	---	---	18,2
igénytelenebb a munkakörülményekre	60,8	70,9	75,0	25,0	27,3	22,2	22,2	71,4	58,4
rugalmasabb a kínálat	9,5	6,3	12,5	25,0	18,2	66,7	55,6	28,6	14,8

Az OMMF és az ÁFSZ munkatársai az alacsonyabb fizetést és a munkakörülményekkel kapcsolatos igénytelenséget tartják a külföldiek fekete foglalkoztatása messze legfontosabb előnyeinek, csakúgy, mint a munkavállalói érdekképviseletek, valamint az önkormányzatok.

IV. A KÜLFÖLDIEK SZABÁLYTALAN FOGLALKOZTATÁSÁNAK OKAI

A szabálytalan foglalkoztatás okaival kapcsolatban először a gazdasági és társadalmi környezettel, a szabályozással és az ellenőrzéssel kapcsolatos tíz tényezőt véleményeztettük aszerint, hogy mekkora szerepet játszanak a külföldiek fekete foglalkoztatásában, majd rákérdeztünk arra is, melyiket tartja a válaszadó legfontosabbnak ezek közül.

A szakértői panelnek nincs egységes vagy domináns álláspontja arról, hogy mi a külföldi fekete munka legfontosabb oka. Ötödük a feketemunka általános elterjedtségét és elfogadottságát emelte ki, másik ötödük a belső munkaerő mobilitás gyengeségét hangsúlyozta, 15-15%-uk a magas közterheket, illetve a szabályozás és a szankcionálás nem kellő szigorát tartja legfontosabbnak. A további 30 százalék véleménye megoszlik a többi tényező között. Ez jelzi a vélemények sokféleségét, a konszenzus hiányát és a megítélés bizonytalanságát.

A teljes mintában is hasonlóan szóródó véleményekkel találkozunk, bár valamivel többen emelik ki a szabályozás és a szankcionálás nem kellő szigorát, és valamivel kevesebben okolják a hazai munkaerő mobilitás hiányát.

19. tábla Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai általában

	Egyes tényezők szerepe (válaszok megoszlása, %)					átlag	Legfontosabb oknak tartja (%)
	1-egyáltalán nincs szerepe	2	3	4	5-nagyon nagy a szerepe		
Munkabérekre rakódó közterhek magasabbak, mint másutt a régióban	2,5	7,6	21,5	30,4	38,0	3,9	15
A feketemunka általában elterjedt és elfogadott	2,5	6,3	30,0	33,8	27,5	3,8	20
A belső munkaerő mobilitás nagyon gyenge	2,5	7,6	29,1	27,8	32,9	3,8	19
Az engedélyek kiadása lassú és nehézkes	3,8	12,5	26,3	27,5	30,0	3,7	8
A külföldiek szezonális, ill. alkalmi munka-végzésének szabályozása nem hatékony	7,5	12,5	26,3	30,0	23,8	3,5	5
Nem elég szigorú a szabályozás, a büntetés	15,2	13,9	19,0	26,6	25,3	3,3	14
Laza az ellenőrzés	12,5	12,5	31,3	23,8	20,0	3,3	3
Az ország területére lépés könnyű (turistaként)	16,5	11,4	20,3	29,1	22,8	3,3	7
A büntetések végrehajtása nem megfelelő	12,5	17,5	26,3	31,3	12,5	3,1	8
Az engedélyek megszerzéséhez gyakran megvesztegetésre van szükség	29,9	26,0	32,5	6,5	5,2	2,3	1

A már említett magas közterhek, a feketemunka általános elfogadottsága és a belső mobilitás gyengesége mellett még egy tényező számít azok közé, melyeknek az értékelések átlaga⁶ szerint nagy szerepe van a külföldiek fekete foglalkoztatásában (4 körüli átlag), mégpedig az engedélyek kiadásának lassú és nehézkes volta. Emellett közel ennyire nagy szerepet tulajdonítanak

⁶ Ötfokú skálán, ahol 1-egyáltalán nincs szerepe, 5-nagyon nagy szerepe van

válaszadóink annak, hogy nem hatékony a külföldiek szezonális, illetve alkalmi munkavégzésének szabályozása (átlag: 3,5).

Az utóbbi kérdésben különbség van az egyes csoportok megítélése közt. A kutatók és a nem-kormányzati szférába tartozók is átlagosan 3,9-es osztályzatot adtak, azaz egyértelműen azon tényezők közé sorolták, melyek nagy szerepet játszanak a külföldiek fekete foglalkoztatásában, sőt az összes közül a második legfontosabbnak minősítették.

Nem tartják ennyire fontosnak a szabályozás alacsony hatékonyságát az érdekképviseltek, azon belül elsősorban a munkavállalói érdekképviseltek. Az állami szférában becsülik leginkább alacsonyra ennek fontosságát, átlagosan mindössze 3,0-ra, azaz közepesnek értékelik szerepét a külföldiek fekete foglalkoztatásában.

Kisebb mértékben, de az engedélyeztetési eljárás kritikájával kapcsolatban is megfigyelhetjük, hogy az engedélyeket kiadó ÁFSZ munkatársai mellett a politikai szférába tartozók is jóval (mintegy fél osztályzattal) kevésbé okolják az engedélyeztetés lassúságát és nehézségét a fekete foglalkoztatásért.

Csak a közepesen fontos tényezők közé sorolták az ellenőrzés és a szankcionálás problémáira vonatkozó három kijelentést a szakértői panelbe tartozó válaszadók. Hasonlóan értékelték azt is, hogy (turistaként) könnyű belépni az országba.

Az ÁFSZ munkatársai, de a munkavállalói érdekképviseltek és az önkormányzatok is nagyobb szerepet tulajdonítanak az ellenőrzés és a szankcionálás kérdéseinek a szakértőkhöz képest, sőt több kérdésben átlag 4 körüli (nagy szerepe van) osztályzatot adtak. Az ellenőrző szervek, alapvetően az OMMF munkatársai érthető módon kevésbé hibáztatják a laza ellenőrzést (az átlag csupán 2,3). Ennél figyelemreméltóbb, hogy a büntetések szigorát sem keveslik (átlag: 2,5). Saját gyakorlatukban feltételezhetően gyakran találkoznak olyan helyzettel, amikor a kiszabott büntetés aránytalanul megterhelő a vétkes számára.

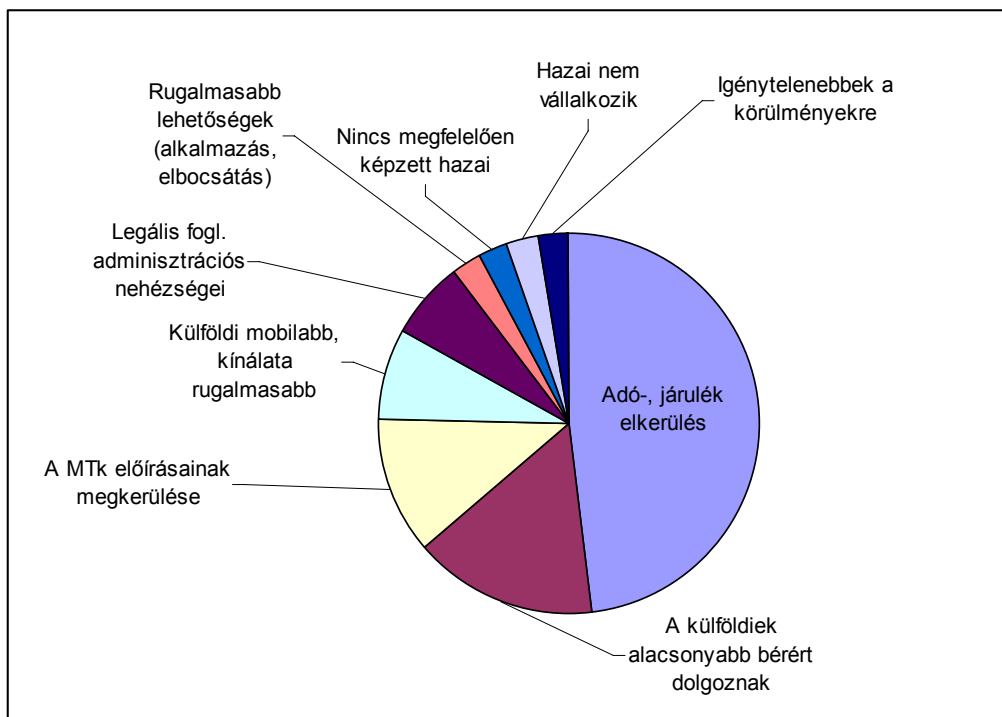
Szerepet tulajdonítanak a válaszadók, még ha kicsit is, a korrupciónak, nevezetesen, hogy „Az engedélyek megszerzéséhez gyakran megvesztegetésre van szükség”. A szakértői panel esetében az átlag 2,3, a teljes mintában 2,1 volt. A szakértőknek mindössze 30%-a nem számol egyáltalán ezzel a jelenséggel. Az állami szférában, az ellenőrző szerveknél, az ÁFSZ munkatársai között és a politikai szférában kerül 40% fölé ez az arány. Másfelől a munkáltatók, a kutatók, de az önkormányzatok körében is csak minden ötödik válaszadó tagadja a korrupció létezését, sőt véleményeik átlaga inkább a közepesen fontoshoz közelít (2,6 és 2,8 között van).

A munkaadók szempontjai

Az előzőnél egyöntetűbb a munkáltatók indítékainak megítélése. A szakértői panel közel fele tartja legfontosabbnak az adó- és járulék elkerülést, 15%-a az alacsonyabb béreket, kicsit kevesebben azt, hogy esetükben könnyebb megkerülni a munkaügyi szabályokat, például a munkaidőre vagy a túlmunkára vonatkozókat. A teljes mintában még többen jelölték meg legfontosabbnak az adó- és járulék elkerülését, a másik két okra hasonló arányban estek a válaszok.

1. ábra A magyarországi fekete munkavállalás fő oka a munkáltató részéről (panel)

Az adó- és járulékelkerülést az ötfokú osztályzásnál is legelőre tették a válaszadók, a szakértői panelbe tartozók átlagosan 4,4-re értékelték. Ennél magasabb, 4,7 körüli osztályzatot adtak a közvetlen ellenőrzést végzők, az ÁFSZ munkatársai, de a munkavállalói érdekképviseletek és az önkormányzatok is.

Csökkenő sorrendbe téve az átlagokat, a következő négy helyre a külföldi munkaerő kihasználására vonatkozó kijelentések kerültek: az alacsonyabb bér, a részben ide sorolható rugalmasabb felvétel és elbocsátás, hogy esetükben könnyebb megkerülni a munkaügyi szabályok betartását, és hogy igénytelenebbek a munkakörülményekre. Az átlagok ezeknél a tényezőknél 3,8 és 4,2 között vannak. Az egyes válaszadói csoportok megítélése nem tér el szignifikánsan ezekben a kérdésekben.

20. tábla Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai a munkaadó oldaláról

	Válaszok megoszlása (%)					Átlag	Legfontosabb oknak tartja (%)
	1-egyáltalán nincs szerepe	2	3	4	5-nagyon nagy szerepe van		
Adó-, járulék elkerülés	2,5	3,8	7,5	23,8	62,5	4,4	48
A külföldiek alacsonyabb bérért dolgoznak	3,8	1,3	10,0	40,0	45,0	4,2	16
Rugalmasabb lehetőségek (alkalmazás, elbocsátás)	---	2,5	16,5	39,2	41,8	4,2	3
A Munka Törvénykönyv előírásainak megkerülése könnyebb (munkaidő, túlmunka)	2,5	8,8	17,5	38,8	32,5	3,9	12
Igénytelenebbek a munkakörülményekre	2,5	3,8	29,1	40,5	24,1	3,8	3
A legális foglalkoztatás adminisztrációs nehézségei	3,8	11,3	23,8	36,3	25,0	3,7	6
Külföldi munkaerő mobilabb, kínálata rugalmasabb	5,0	11,3	30,0	33,8	20,0	3,5	8
Hazai munkaerő nem vállalkozik az adott munkára	6,3	16,3	21,3	36,3	20,0	3,5	3
Tisztességesen, megbízhatóan dolgoznak	8,9	16,5	40,5	27,8	6,3	3,1	0
Nem áll rendelkezésre megfelelően képzett hazai munkaerő	16,3	28,8	27,5	16,3	11,3	2,8	3

Csak kicsivel minősítenek kevésbé fontosnak a szakértők egy másfajta tényezőt, a legális foglalkoztatás adminisztrációs nehézségeit. A kutatók és a nem-kormányzati szférába tartozók előbbre helyezik ezt (az átlag 3,9, illetve 4,0), csak a kormányzati szférában becsülik jóval alacsonyabbra a szerepét (átlag: 3,3).

A minősítés átlaga szerinti sorrendben hátrra kerültek azok az állítások, amelyek a külföldi munkaerő pozitívumait, illetve a megfelelő hazai munkaerő hiányát fogalmazzák meg, de így is közepes jelentőségű, illetve a közepesnél nagyobb jelentőségű minősítést kaptak.

A szakértői panelbe tartozók szerint átlagosan 3,5-ös fontosságú tényező, hogy „a külföldi munkaerő mobilabb, kínálata rugalmasabb”. A kutatók ennél fontosabbnak, sőt az egyik legfontosabb szempontnak tartják ezt (átlag: 4,1).

Kevesen vannak (10%-nál kevesebben), akik nem tulajdonítanak jelentőséget annak, hogy a külföldiek „tisztességesen, megbízhatóan dolgoznak” (az átlag: 3,1). Ezen a ponton, ha nem is nagy, de szignifikáns eltérést találunk a szakértői csoportok véleménye között: kevésbé tartják ezt fontosnak az érdekképviseletek, valamint az állami szférába tartozók, szemben a nem-kormányzati szféra mellett a kutatókkal is.

A hazai munkaerő hiányában szakértőink szerint az a fontosabb tényező, hogy „a hazai munkaerő nem vállalkozik az adott munkára” (átlag: 3,5), de közel közepes jelentőséget tulajdonítanak a megfelelő képzettséggel rendelkezők hiányának is (átlag: 2,8).

Ahogy a munkaadók látják

A munkaadók véleményét két csoport képviseli kérdőíves megkérdezésünkben, önmagában meglehetősen kis esetszámmal, 9-9 fővel.

A *munkaadói érdekképviseletek* munkatársai a szakértői panel egészéhez nagyon hasonlóan osztályozták az egyes tényezők fontosságát, sőt az adó- és járulék elkerülést és az alacsonyabb bérek szerepét még fontosabbnak tartották (átlag: 4,7). De nagyobbra becsülték a legális foglalkoztatás elé akadályokat gördítő adminisztrációs nehézségek szerepét is (átlag: 4,1). Kisebb jelentőséget tulajdonítottak viszont annak, hogy a hazai munkaerő nem vállalkozik az adott munkára (átlag: 3,0).

A kérdőívet kitöltő *vállalkozók* véleménye erősen eltér a munkaadói érdekképviseletek és a panel egészének megítélésétől. A közepesnél alig tartották fontosabbnak az adó- és járulék elkerülés szerepét (átlag: 3,4), a közepesnél is kevésbé fontosnak az alacsonyabb béreket (átlag: 2,7). Hasonlóan közepes körüli, a panel átlagánál sokkal (mintegy egész osztályzatnyival) kisebb szerepet tulajdonítottak a külföldi munkaerő munkakörülményekkel szembeni igénytelenségének és annak, hogy esetükben könnyebb lehet kijátszani a munkaügyi szabályokat.

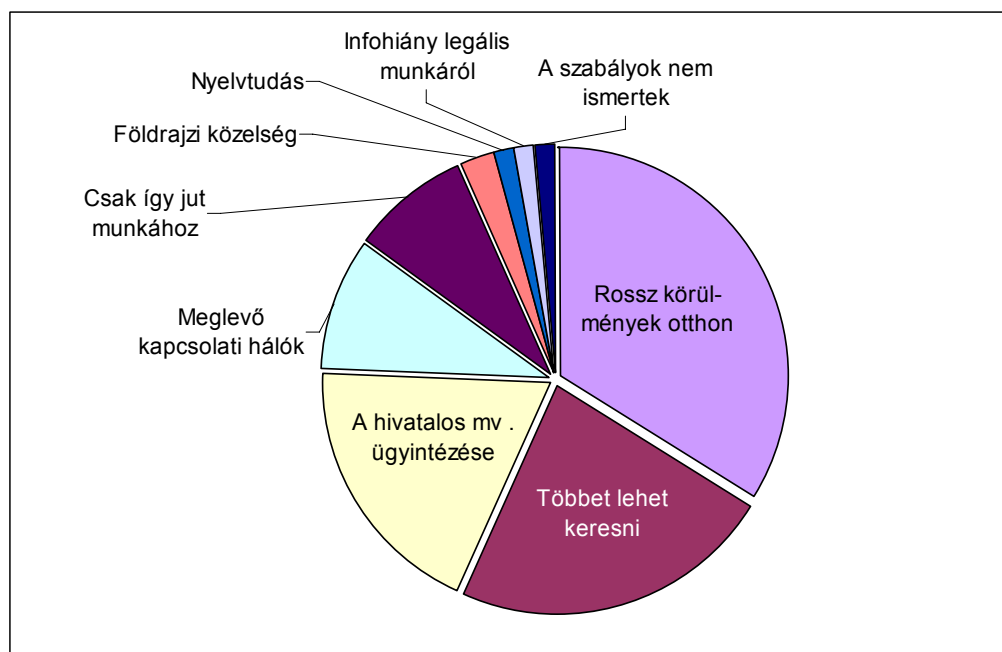
Fontos szerepet annak tulajdonítottak, hogy mobilabb, rugalmasabb a kínálat, és hogy a hazai munkaerő nem vállalkozik az adott munkára (átlag: 3,9), valamint sok más csoporthoz hasonlóan az adminisztrációs nehézségeknek is. A panel átlagánál fontosabbnak vélték a megfelelő képzettségű hazai munkaerő hiányát is (átlag: 3,4). Mindezen tényezők megítélésében a vállalkozók véleménye nagyon közel áll a kutatókéhoz.

A vállalkozók véleménye leginkább abban tér el a többi csoporttól, hogy fele részük a megfelelő végzettségű vagy az adott munkára vállalkozó hazai munkaerő hiányát emelte ki a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása legfontosabb okaként.

A munkavállalók szempontjai

A munkavállalók fekete munkavállalásának okait nézve a legtöbben a rossz otthoni körülményeket emelik ki (a panel 34%-a ezt tartja a legfontosabb oknak, átlagosan 4,1-es osztályzatot adtak rá). Az állami szerveknél dolgozók körében ez különösen hangsúlyos, 42%-uk szerint ez a legfontosabb ok (átlag: 4,6).

2. ábra A magyarországi fekete munkavállalás fő oka a munkavállaló részéről (panel)

21. tábla A magyarországi fekete munkavállalás okai a munkavállaló részéről

	Ellenőrző szervek	ÁFSZ	Mv.érdekképv.	Munkáltatók	Kutatók	Politika	NGO, sajtó	Önkorm.	Szakértői panel
Rossz körülmények otthon	4,5	4,3	3,6	4,0	4,2	4,7	3,5	3,8	4,1
A hivatalos mv. ügyintézése	3,7	3,2	3,0	3,9	3,8	3,3	4,0	4,1	3,8
Csak így jut munkához	3,6	3,7	3,5	3,8	3,6	3,5	3,3	3,9	3,7
Többet lehet keresni	4,0	4,1	3,4	3,1	4,1	4,0	4,2	4,2	3,7
Földrajzi közelség	3,6	3,2	4,1	3,1	3,7	3,7	3,0	3,9	3,5
Meglevő kapcsolati hálók	3,2	3,0	3,0	3,3	4,0	3,4	3,9	3,1	3,4
Nyelvtudás	3,2	2,8	3,0	3,4	3,3	3,3	3,8	2,6	3,3
Infohiány legális munkáról	3,2	2,6	3,4	2,9	3,1	3,1	3,1	3,5	3,2
A szabályok nem ismertek	3,3	2,9	3,1	2,8	2,7	3,0	3,1	3,8	3,0

Az átlagokat tekintve a második legfontosabb oknak a hivatalos munkavállaláshoz szükséges ügyintézés bonyolultsága, hosszadalmassága minősült, sokan emelték ki ezt legfontosabb okként is. Komoly eltéréseket találunk a különböző csoportok véleményében. Legnagyobb szerepet a nem-kormányzati szférában tulajdonítanak ennek (átlag: 4,3), de fontos oknak tartják a munkáltatók mellett a kutatók, s az ellenőrző szerveknél dolgozók is. A politikai szférában és az Állami Foglalkoztatási szolgálatnál tulajdonítanak jóval kisebb jelentőséget a bonyolult ügyintézésnek (átlag: 3,2-3,3), ami nem meglepő, hisz ők bonyolítják a munkavállalási

engedélyezést. Az ÁFSZ munkatársai által adott átlagosan középesten meghaladó – osztályzatok ennek fényében kifejezetten magasnak tűnhetnek.

Sokan emelték ki legfontosabb okként, hogy feketén többet lehet keresni. Az érdekképviseltek, mind a munkavállalói oldalról, mind a munkáltatók részéről jóval kisebb jelentőséget tulajdonítanak ennek (átlag: 3,0), vagyis gyakoribbnak tartják, hogy fekete és legális foglalkoztatás esetén sem fizetnek más bért a munkáltatók.

Hasonlóan jellemzőnek minősítették a válaszadók azt is, hogy másképpen egyáltalán nem tudnak munkához jutni a külföldiek. Hogy mennyire a magasabb bér motivál, illetve mennyire a kényszerűség szorítja be a munkavállalókat, azt kissé másképp súlyozzák az egyes szakértői csoportok. Említettük az érdekképviseltek véleményét, akik a kényszerűségnek tulajdonítanak nagyobb jelentőséget. A nem-kormányzati szférában működők és a kutatók is a magasabb kereset elérését minősítik fontosabb oknak a kettő közül (átlag: 4,3, ill. 4,1).

22. tábla Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai a munkavállalók oldaláról

	Válaszok megoszlása (%)					Átlag	Legfontosabb oknak tartja (%)
	1-egyáltalán nincs szerepe	2	3	4	5-nagyon nagy szerepe van		
A származási országban meglévő rossz körülmények	1,3	5,1	16,5	32,9	44,3	4,1	34
A hivatalos munkavállaláshoz szükséges ügyintézés bonyolult, hosszadalmas	1,3	12,7	25,3	29,1	31,6	3,8	19
Csak így jut munkához	1,3	8,9	31,6	32,9	25,3	3,7	8
Így többet lehet keresni	2,6	11,7	24,7	35,1	26,0	3,7	23
Földrajzi közelség	2,5	16,5	27,8	34,2	19,0	3,5	3
Meglévő kapcsolati hálók	7,6	7,6	34,2	38,0	12,7	3,4	9
Nyelvtudás	8,9	20,3	25,3	27,8	17,7	3,3	1
Nincs elég információ a legális munkalehetőségekről	7,6	21,5	31,6	26,6	12,7	3,2	1
A szabályok nem eléggé ismertek	7,8	20,8	41,6	20,8	9,1	3,0	1

A közepesnél valamivel fontosabb okok közé olyan adottságok sorolódtak, mint a földrajzi közelség, a nyelvtudás, valamint a már kialakult kapcsolati hálók. Azaz fontos tényezői ezek a külföldiek Magyarországi munkavállalásának, de nem akkora jelentőségűek, hogy megváltozott körülmények esetén is feltétlenül az itteni munkavállalásra ösztönözzenek, másfelől hiányuk sem teszi kizárttá a munkavállalást.

Hasonlóan értékeli a földrajzi közelség és a nyelvtudás fontosságát az egyes szakértői csoportok, a kapcsolati háló fontosságát azonban jobban hangsúlyozzák a kutatók és a nem-kormányzati szférában működők (átlag: 4,0, ill. 3,6), szemben az állami szférába tartozókkal (átlag: 3,2) és az érdekképviseltekkel (átlag: 3,0).

Közepesen fontos oknak minősítették a válaszadók a legális munkalehetőségekre vonatkozó információk szükségességét. Az ezekkel az információkkal leginkább rendelkező ÁFSZ munkatársai becsülik alacsonyabbra ennek fontosságát (átlag: 2,6), és a nem-kormányzati szférába tartozók hangsúlyozzák a leginkább (átlag: 3,4).

Szintén közepesen fontos oknak tartják a válaszadók azt, hogy a szabályok nem eléggé ismertek. Kisebb jelentőséget tulajdonítanak ennek a kutatók (átlag: 2,7), és ezt is a nem-kormányzati szférába tartozók hangsúlyozzák a leginkább (átlag: 3,4).

Az *osztrák kutatás* alapján nagyon hasonló képet kapunk ahhoz, mint amit a magyar szakértők jeleztek. A szakértők között teljes az egyetértés abban, hogy a munkaadók két legfontosabb indoka a külföldiek szabálytalan foglalkoztatására a bérterhek megtakarítása és az alacsonyabb fizetések. A magyar és az osztrák panelnek is 85-86%-a tulajdonított ezeknek fontos szerepet. A további tényezők fontossági sorrendben a vállalkozók rugalmasabb lehetőségei, a legális foglalkoztatás adminisztrációs nehézségei, illetve hogy a hazai munkaerő nem vállalja az adott munkát. Az egyetlen különbség a sorrendben az, hogy Ausztriában kisebb jelentőséget tulajdonítanak a vállalkozók rugalmasabb lehetőségeinek.

23. tábla Külföldiek feketefoglalkoztatásának főbb okai a munkaadókó oldaláról

	Ausztria**	Magyaro*.
Adó- és járulékelkerülés	85,3	86,3
A külföldiek alacsonyabb bérért dolgoznak	85,7	85,0
Rugalmasabb lehetőségek (alkalmazás, elbocsátás)	45,5	81,0
Legális foglalkoztatás adminisztrációs nehézségei	48,6	61,3
Hazai munkaerő nem vállalkozik	68,8	56,3

*nagy szerepe van /**egyetért válaszok aránya

V. KÜLFÖLDIEK SZABÁLYTALAN FOGLALKOZTATÁSÁNAK TÍPUSAI

A külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának számtalan formája létezik. Ezek talán leginkább a szabálytalanság mértékében különböznek egymástól – illegális, fekete vagy szürke munka –, de eltérő lehet a szervezeti forma, vagy abban is lehet különbség, hogy teljesen engedélyek, bejelentés nélkül, vagy nem megfelelően bejelentve dolgoznak, illetve a bejelentés, engedélyezés megfelelő, de más munkaügyi előírásokat (munkaidő, munkakörülmények) nem tartanak be.

A kérdőívben felsoroltunk 16 olyan formát, melyek az interjúk, valamint a másik két ország tapasztalatai alapján előfordulhatnak (meg kell jegyezzük, hogy az egyes formák gyakran átfedik egymást, de ez a kérdés jellegéből fakadóan nehezen lenne kiküszöbölhető).

Arra kértük a válaszadókat, osztályozzák ezeket a szerint, hogy milyen gyakran fordulnak elő, majd emeljék ki fontossági sorrendben a három legjellemzőbbet.

A szakértői panelből legtöbben (37 százalékuk) a teljesen illegális, minden bejelentés és engedély nélküli foglalkoztatást tartották a leggyakoribbnak. Jellemző kijelentés:

„A külföldiek szabálytalan foglalkoztatása során – tapasztalataim szerint – nem szoktak csak „egyes szabályokat” betartani, vagy megszegni, leggyakoribb, hogy semmilyen előírást nem tartanak be.” (munkaügyi felügyelő)

Sokan a legjellemzőbb formának tartják a ténylegesnél alacsonyabb béren történő bejelentést (20%), a munkavállalási engedély nélküli foglalkoztatást (15%), illetve a TB be nem fizetését (11%). (Igaz, a válaszokból nem teljesen világos, hogy a munkavállalási engedély és a bejelentés hiányát mennyire tekintették a teljesen illegális foglalkozás szinonimájának.) Elterjedtnek tartják a munkavállalói szabályok kijátszását is, bár senki nem tartja ezt a leggyakoribb formának.

„Igen gyakori a teljes illegális foglalkoztatás, ez maga után vonja természetesen a TB járulékok és az adók be nem fizetését.” (munkavédelmi felügyelő)

Az átlagok arról tanúskodnak, hogy a megkérdezettek a fenti szabálysértéseket széleskörűen elterjedtnek tartják. (átlag: 4,0-4,1).

„A külföldi foglalkoztatásra az a legjellemzőbb, hogy nincs munkavállalási engedély, így értelemszerűen egyéb kötelezettséget sem teljesít a munkáltató, pl. munkaszerződés kötés, bejelentés, járulékfizetés stb. Gyakori hiányosság, hogy az engedéllyel rendelkező külföldit más megyében foglalkoztatják, pl. van engedélye Pest megyére, de Fejér megyében dolgozik. A szankció ebben az esetben ugyanaz, mintha teljesen illegális foglalkoztatásról lenne szó, amivel nem értek egyet, mert a munkáltató végigcsinálta az engedélyeztetési eljárást, szemben azzal, aki teljesen feketén foglalkoztat. Mindenképpen indokoltnak tartom a szankcionálást csak nem azonos súllyal.” (OMMF Közép-Dunántúl)

24. tábla Külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának jellemző típusai (elterjedtségük szerinti sorrendben)

	Gyakoriság értékelése (Átlag)	Legjellemzőbbnek tartja (%)	második	harmadik
			legjellemzőbbnek tartja (%)	
Munkavállalói szabályok (munka törvénykönyv) kijátszása (munkaszerződés nélkül, az engedélyezettnél hosszabb munkaidő, túlóra díjazás)	4,1	9,3	20,3	25,4
Teljesen illegális foglalkoztatás (minden bejelentés és engedély nélkül)	4,1	37,3	2,7	5,6
A ténylegesnél alacsonyabb béren ill. minimálbéren való bejelentés	4,1	20,0	12,2	11,3
Külföldiek foglalkoztatására vonatkozó szabályok megsértése (munkavállalási engedély nélküli foglalkoztatás)	4,0	14,7	23,0	2,8
TB nem fizetése	4,1	10,7	17,6	9,9
A bejelentettnél hosszabb időben történő foglalkoztatás	3,7	2,7	8,1	8,5
Adóhatósághoz való bejelentés elmulasztása	3,8	---	5,4	7,0
Engedély nélküli kereskedelem (árusítás)	3,6	2,7	2,7	5,6

Az ellenőrzésben dolgozók a többieknél jellemzőbbnek tartották a teljesen illegális foglalkoztatást: kétharmaduk mondta azt, hogy ez a leggyakoribb forma (míg a panel szakértőinek alig több mint harmada).

„A végletek a jellemzőek, a szabálytalanul foglalkoztatottakat teljesen feketén, ill. engedély nélkül foglalkoztatják.” (OMMF)

„Ha az engedély nincs vagy hiányos, sehova nem jelentik be. Ha van, akkor is a minimálbért adják papíron, és valamit még zsebbe. A fizetés is gyakran késik, hetekre elmaradhat. A más megyében (nem engedélyezett helyen) való foglalkoztatás a változó munkahelyeken – építőipar – gyakori. Az utcai mozgó árusokkal magam is naponta többször találkozom.” (munkavédelmi felügyelő)

A Munka Törvénykönyvének kijátszását gyakoribbnak tartják a szakszervezetek és a civil szakértők (90, illetve 75%-uk, míg a panel körülbelül fele említette a három legfontosabb forma között).

A ténylegesnél alacsonyabb béren történő bejelentést a többieknél gyakoribbnak tartják a politikusok (legfontosabbnak egyharmaduk, három legfontosabb egyikeként 50%-uk említi), míg a panelban a megfelelő arányok 20% illetve 43%; s viszonylag ritkán tartják az önkormányzatok. A többi válaszadói csoport között alig van különbség (40-45% emeli ki a három legjellemzőbb szabálysértés egyikeként).

Senki nem tartja a leggyakoribb szabálytalanságnak, de azért viszonylag elterjedtnek vélik a válaszadók a bejelentettnél hosszabb időben történő foglalkoztatást. Kisebb jelentőséget tulajdonítanak ennek az érdekképviseletek, a kutatók és főleg az ellenőrző szervek. Leginkább a nem-kormányzati szervezetek hangsúlyozzák (46% kiemeli a legjellemzőbbek között).

Az engedély nélküli kereskedelem gyakoriságát a közepesnél valamivel jellemzőbbnek tartják a válaszadók (átlag 3,6), 10 százalékuk ezt is besorolja a legjellemzőbb formák közé. Ezt hasonlóan látják minden válaszadói csoportban.

A többi megnevezett szabálysértő munkavégzési típust, melyek inkább a szürkemunka kategóriájába sorolhatók, legfeljebb egy-egy szakértő ítélte a legjellemzőbb formának.

25. tábla A külföldiek szabálytalan munkavégzésének kevésbé gyakori formái

	Gyakoriság értékelése (Átlag)	Legjellem- zőbbnek tartja (%)	második	harmadik
			legjellemzőbbnek tartja (%)	
Vállalkozóként a regisztrálttól eltérő tevékenység	2,6	---	2,7	5,6
Részmunkaidőre történő bejelentés	3,2	1,3	2,7	2,8
Látszat-önfoglalkoztatás ('szabadúszók', önálló munkavégzés érvényes munkavállalási vagy tartózkodási engedély nélkül)	3,2	1,3	1,4	2,8
Engedéllyel dolgozók feketemunkája másodállásban	2,8	---	---	4,2
Informális (leplezett) munkaerő-kölcsönzés	2,7	---	---	4,2
Látszatvállalkozások	3,1	---	1,4	1,4
Engedéllyel, de az engedélynek nem megfelelő módon (más munkahelyen, munkakörben, településen)	3,0	---	---	1,4
Van ugyan munkavállalási engedélye a külföldinek, de nincs vízum, nincs tartózkodási engedélye (lejárt vízummal)	2,8	---	---	1,4

Az átlagosnál ritkábban előforduló normasértések többségéről hasonlóan gondolkodnak minden válaszadói csoportban, hárommal kapcsolatban azonban találtunk említésre méltó különbségeket.

Látszatvállalkozások ritkábbak az ellenőrzéseket végzők és az érdekképviseltek szerint (átlag: 2,7), valamivel gyakoribbnak tartják viszont a politikusok, a civil szervezetek és az önkormányzatok is (átlag: 3,4-3,6).

„A piaci kereskedelem mobilitása miatt nehezen ellenőrizhető. A látszatvállalkozások, mikor egy budapesti lakásba 17 kereskedő jelentkezik be állandó lakosként és a Bt-kben, Kft-kben az összes külföldi árus ügyvezető, üzletvezető.” (OMMF)

A nem-kormányzati szereplők gyakoribbnak tartják, hogy valaki engedéllyel, de nem az engedélynek megfelelő munkahelyen, munkakörben, településen dolgozik. Az engedéllyel dolgozók fekete munkája másodállásban legkevésbé az ellenőrzést végzőknek tűnik fel (átlag: 2,0), ennél jóval gyakoribbnak tartják viszont a nem-kormányzati szférában (átlag: 3,4).

„Az engedéllyel rendelkező külföldi munkavállaló a szabadidejében a magasabb jövedelem reményében vállalkozik munkaidőn túli fekete munkára.” (ÁFSZ)

Gyakori, hogy beadják az engedélykérelmet, de annak megadását már nem, várják meg, mert túl hosszú ideig tart s addig is dolgoznak „ha már itt van, nem ül ölbe tett kézzel” s a „paradicsom nem várja ki az engedélyt, az meghad”.

„Előfordul, hogy vízummal rendelkeznek, de még az engedélyt nem kapták meg és már dolgoznak, aminek az okaként a lassú engedélyezést nevezik meg. Még ritkábban fordul elő, hogy az engedélytől eltérő munkavégzési helyen vagy munkakörben foglalkoztatják őket.” (munkaügyi felügyelő)

Gyakorlati „megoldásokat” is leírnak:

„A külföldi munkavállalási engedély speciális tudás, képesség igénylésével megszerezhető. Így esetlegesen jelölnek olyan képességet, amely a valóságban történő alkalmazás esetén nem is szükséges. De a minimálbéres foglalkoztatás miatt ez fordítva is lehetséges.” (ÁFSZ)

„Megkérlik az engedélyt, csak utána már nem jelentik be, ahová kellene. Gyakran előfordul, hogy a munkavállalók részére kérnek a munkáltatók munkavállalási engedélyt, munkaszerződést is írnak, viszont bejelentési és járulékbefizetési kötelezettségének nem tesznek eleget.

Úgy gondolják, ha lepapírozzák a foglalkoztatást, akkor a felelősségre vonás megúszható.” (OMMF)

A munkaszerződés meglétével kapcsolatos problémákra nem kérdeztünk, de hogy erre is nagyobb figyelmet kell fordítani –még legális foglalkoztatásnál is– jól szemlélteti egy nagyváradai munkaközvetítő megjegyzése:

„A munkaszerződés létét nem veszik komolyan, általában csak utólag csinálják meg. Amiben megegyeznek az alkalmazáskor, írásban, vagy esetleg csak szóban, általában senki nem tartja be, nem is veszik komolyan.” (nagyváradai munkaközvetítő)

Van, aki felhívja a figyelmet arra, hogy különböző típusú munkáknál más és más a szabálytalanság jellege.

Ausztriában és Csehországban is sokféle formát tartanak elterjedtnek a szakértők.

Csehországban a legtöbb válaszadó véleménye az, hogy a külföldi feketemunka legjellemzőbben közvetítőkön keresztül zajlik (bár sok tekintetben ez egyedi jelenség, bizonyos szegmensei a magyar alvállalkozói rendszerhez hasonlóak). Az országban való tartózkodás általában valamilyen fokig legális (van turistavízum, vagy nincs vízumra szükség), de a foglalkoztatás teljesen bejelentés és engedély nélkül történik.

Ausztriában leggyakrabban a külföldiek foglalkoztatására vonatkozó szabályok megsértését említik, ezt a TB be nem jelentése, illetőleg az általános munkaügyi szabályok (Munka Törvénykönyve) be nem tartása követi. Így van ez a legtöbb ágazatban, kivétel a turizmus, ahol a minimálbéren történő bejelentés dominál. Az építőiparban jellemző még a látszat-önfoglalkoztatás, s a mezőgazdaságban a rövidebb munkaidőre történő bejelentés.

VI. TOBORZÁS ÉS HÁLÓZATOK

A munkaerő-közvetítésben a válaszadók szerint messze az informális csatornák szerepe a legnagyobb: a munkaerő megszervezésének azt a módját, amikor ha az igény felmerül, a családi és baráti körből pillanatok alatt összejön a szükséges csapat, az osztályzatok átlaga alapján a legfontosabbnak ítélték (értékelések átlaga 4,5). Ezt a válaszadók 80 százaléka a legjellemzőbb három forma közé sorolta. További harminc százalék azt emeli ki, hogy egy-két hivatalosan itt dolgozó ember tud közvetíteni munkára másokat.

„Ez vidéken működik jól. A kis falvakban mindenki ismeri egymást, ha munkalehetőség van, akkor szólnak egymásnak.”

„A már itt dolgozók ajánlják rokonaikat, ismerőseiket.”

„Az informális hálózati rendszer kihasználása jellemző, akár a toborzók részéről is.”

„Egész családok dolgoznak ugyanannál a foglalkoztatónál.”

Ma már komoly múltja van a külföldiek magyarországi munkavállalásának, nem meglepő hát, hogy fontos szerepe van a munkaerő-közvetítésben a korábbi munkáltatói-munkavállalói kapcsolatoknak. A legtöbben (egyharmad) ezt emelték ki első helyen, és 60 százalék tartja a legfontosabb mechanizmusok egyikének.

A szakértői panel harmada a család, az ismerősök korábbi magyarországi munkája során szövődött kapcsolatokat is a fontos, bár messze nem a legfontosabb közvetítési mechanizmusok közé sorolja. Ezt elsősorban a kutatók emelik ki, de az osztályzatokat tekintve a többi csoport is közelítőleg hasonlóan fontos szerepet tulajdonít neki.

Majdnem ilyen fontos szerepe van a válaszadók szerint a közvetítőknek, toborzóknak, nagyobb a magyarországiaknak, valamivel kisebb a külföldieknek. Ezek szerepét a többi válaszadói csoportnál fontosabbnak tartják az érdekképviselők, valamint az ellenőrzésben dolgozók. A panel csaknem egynegyede ezt tartotta a legfontosabb munkaszerzési módnak. Figyelemre méltó, hogy a munkaközvetítők szerepe nőtt az utóbbi években (2000-ben még csak 15% tartotta a legfontosabb formának).

Fontos, bár nem elsődleges szerepet tulajdonítanak a válaszadók annak, hogy az itt vállalkozást működtető, többnyire már állampolgárságot kapott vállalkozók elsősorban az otthoni kapcsolatok mentén toboroznak munkaerőt (legfontosabbnak csak egyvalaki említi, az értékelések átlaga 3,4). Igaz, van, aki szerint „ezek zöme csak névleg létező cég”, illetve „főleg távol-keleti országok állampolgárai” esetén jellemző.

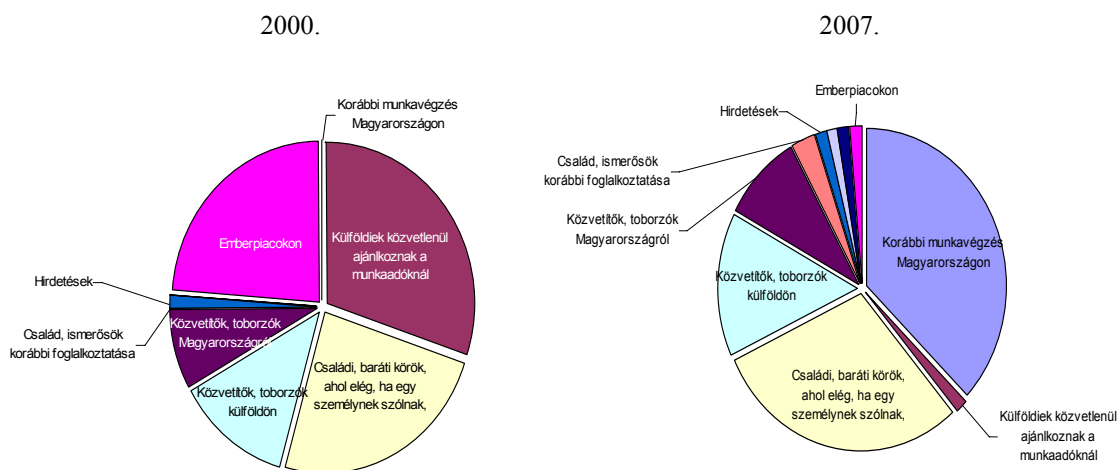
26. tábla Fontosabb munkaközvetítési formák

	Fontosság értékelése* Átlag	Legjellemzőbbnek tartja (%)		Három legjellemzőbb egyikének tartja (%)
		2007	2000	
Családi, baráti körök, ahol elég, ha egy személynek szólnak, az szól a többieknek (a munkavállalók megszervezik egymás között)	4,5	29,3	18,8	80
Korábbi munkavégzés Magyarországon	4,2	37,3	0	60
Család, ismerősök korábbi foglalkoztatása	3,8	2,7	0	33,3
Van egy-két ember, aki hivatalosan ott van, és az magával viszi a többit is	3,8	1,3	...	28
Közvetítők, toborzók Magyarországról	3,7	9,3	6,4	25,3
Közvetítők, toborzók külföldön	3,4	14,7	9,9	24
Magyarországon vállalkozást működtető honfitársak	3,4	1,3	...	14,7
„Emberpiacokon“	3,1	1,3	18,8	13,3
Külföldiek közvetlenül ajánlkoznak a munkaadóknál	2,9	1,3	23,8	8
Hirdetések otthon	2,8	1,3	1**	4
Hirdetések Magyarországon	2,7	0	...	1,3
Munkaerőkölcsönzők	2,4	0	...	2,7
Települések közti kapcsolatok, testvérvárosok	2,1	0	...	2,7

**Hirdetések otthon és Magyarországon együtt

Lecsökkent az emberpiacok szerepe, ami tükröződik a válaszokban is. 2000-ben a szakértőknek még közel 20%-a a legfontosabb formának tartotta, ma már azonban csak egy szakértő vélte így. Fontosságát átlagosan a közepesnél csak kicsivel tartják magasabbnak a válaszadók, s senki nem tartotta a szerveződés legfontosabb módjának. Igaz, az ellenőrzésben dolgozók negyede ma is a három legjellemzőbb forma közt említette. A Nyugat-dunántúli és az Észak-magyarországi válaszadók fontosabbnak minősítették az emberpiacok szerepét (átlag: 3,7, ill. 3,5), míg kevésbé tartják azt fontosnak az Alföldön (átlag: 2,7-2,9). Az, hogy az emberpiacok szerepét azokban a térségekben élők tartják fontosabbnak, ahol a külföldi feketemunka nem jellemző, azt jelzi, hogy az emberpiacok jelentősége csökkent.

3. ábra Hogyan találják (fekete)munkát a külföldiek Magyarországon

A közvéleményben ma is élő sztereotípiával ellentétben az emberpiacok szerepe a szakértők szerint csak meghatározott területeken érzékelhető: csak nagyvárosokban, szakképzettséget nem igénylő főként építőipari fizikai munkák esetén (pl.: Budapest, Moszkva tér), bár már az is inkább „legenda”.

Hasonlóan közepesen fontos közvetítő mechanizmusnak minősül ma már, hogy a külföldiek közvetlenül ajánlkoznak munkára (2000-ben még ezt tartották a leginkább jellemzőnek). Ennek megítélésében nincs különbség sem a különböző válaszadói csoportok között, sem az ország különböző régióiban élők között.

A közepesnél valamivel kevésbé fontosnak tartják a válaszadók a hirdetések szerepét a munkaközvetítésben, mind a Magyarországon, mind a külföldön megjelenőket, és nincs különbség a válaszadói csoportok között sem ennek megítélésében. Persze a hirdetés szabályozott mivoltával nem is az illegális munkavállalás kommunikációs fóruma.

Még kevésbé számít fontosnak a munkaerő-kölcsönzők szerepe, bár ennek a kutatók nagyobb, átlagosan közepesen fontos szerepet tulajdonítanak, és 15%-uk a legjellemzőbb mechanizmusok közé sorolja.

Nem tartották fontosnak a válaszadók azt, amikor testvérvárosi, vagy más települések közti kapcsolatok keretében a település vezetése igyekszik kiépíteni a munkaerő szükséglet fedezésére alkalmas kapcsolatokat.

Ausztriában a magyarországihoz hasonlóan legjellemzőbben családi, rokon kapcsolatokon keresztül jutnak feketemunkához a külföldiek. Ugyanakkor, míg nálunk a második legfontosabb csatornát a korábbi foglalkoztatás jelenti, Ausztriában ezzel azonos súlyú a professzionálisan szervezett közvetítőügynökségek szerepe. Az egyes csatornák fontosságát az értékelések átlagai alapján a következő tábla szemlélteti.

27. tábla Fontosabb munkaközvetítési formák összehasonlítása*

	Ausztria	Magyaro.
Család, ismerősök	4,5	4,6
Munkaközv. szervezetek	4,0	3,8
Korábbi foglalkoztatás	4,0	4,3
Hirdetések	2,8	2,6
Közvetlenül jelentkeznek a munkáltatónál	2,3	2,8

*Értékelések átlaga (a semleges, „nem tudom” válaszok nélkül), ahol 1-nem fontos, 5-nagyon fontos

VII. TÁRSADALMI JELLEMZŐK – A MUNKAVÁLLALÓK ÖSSZETÉTELE

Állampolgárság és nemzetiség szerinti összetétel

A külföldi feketemunkások döntő hányada, a válaszadók szerint csaknem 90%-uk a szomszédos országokból érkezik, több mint fele részük Romániából, 16% Ukrajnából, 8-9% Szlovákiából illetve a délszláv államokból. Rajtuk kívül csak a kínaiak arányát tartják jelentősnek a szakértők (8%).

28. tábla A külföldi feketemunkások állampolgárság szerint

	Román	Ukrán	Szlovák	délszláv államok	Kínai	Egyéb
Ellenőrző szervek	57	21	5	4	7	5
ÁFSZ	54	17	10	6	8	5
Mv. érdekképv.	50	16	10	9	8	6
Munkáltatók	49	14	11	7	15	4
Kutatók	53	16	8	11	4	7
Politika	61	14	6	7	7	5
NGO, sajtó	67	10	9	6	4	6
Önkormányzatok	45	22	5	9	10	9
Együtt	55	18	8	6	8	5
Szakértői panel	54	16	9	8	8	5

29. tábla Külföldi feketemunkások állampolgárság és nemzetiség szerint

	Ellenőrző szervek	ÁFSZ	Mv. érdekképv.	Munkáltatók	Kutatók	Politika	NGO, sajtó	Önkorm.	Együtt	Szakértői panel
Erdélyi magyar	39	38	39	27	41	45	39	24	38	37
Erdélyi román	12	12	8	14	9	10	14	12	12	11
Romániai cigány	6	5	3	7	4	5	14	9	5	6
Kárpátaljai magyar	13	11	11	10	12	7	8	15	12	11
Ukrán	8	6	4	4	4	7	2	7	6	5
Szlovákiai magyar	4	7	8	8	6	5	8	4	6	7
Szlovák	2	2	2	3	3	1	1	1	2	2
Magyarok a délszláv államokból	3	4	8	5	9	5	4	5	4	6
Nem magyarok a délszláv államokból	1	1	1	3	3	3	2	4	2	2
Kínai	7	8	8	15	4	7	4	10	8	8
Orosz	1	1	2	2	1	2	2	3	1	1
Arab	1	1	2	1	1	1	2	2	1	1
Nyugati országok	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Egyéb	0	0	1	0	2	1	0	2	0	1

A válaszadók szerint a külföldi feketemunkások mintegy 60%-a magyar nemzetiségű. Kétharmadot is meghaladja arányuk a kutatók s a szakszervezetek szakértői, s kevesebb, mint 50% az önkormányzatoknál dolgozók szerint.

A legmagasabb a magyar nemzetiségűek aránya a Szlovákiából érkezők között (75%), csak alig kisebb a Délszláv térségből érkezők közt (72%), igaz, mindkét térségből összességében

kevesebben jönnek (a külföldi feketemunkások 9, ill. 10%-a). Romániából és Ukrajnából nagyjából hasonló arányban jönnek magyarok (69-68%).

30. tábla A magyar nemzetiségű feketemunkások aránya állampolgárság szerint (%)

	Román	Ukrán	délszláv államok	Szlovák	Összes külföldi feketem.
	Állampolgárok				
ellenőrző szervek	69	61	71	69	59
ÁFSZ	70	65	75	75	61
mváll.érdekképv.	79	72	86	78	67
munkáltatók	57	72	64	73	50
kutatók	77	75	78	69	67
politika	74	53	66	79	62
NGO, sajtó	59	79	64	89	59
önkormányzatok	53	67	58	71	48
Együtt	69	64	72	73	59
Szakértői panel	69	68	72	75	61

A Magyarországon feketén dolgozó külföldiek nemzetiségi és állampolgársági összetétele sem hasonlít az ausztriaihoz és a csehországihoz sem. Ausztriában a szakértők a leggyakrabban Lengyelországot, volt-Jugoszláviát, Szlovákiát, Magyarországot, Csehországot, Törökországot és Romániát nevezték meg küldő országnak. Csehországban a szlovákokon kívül – akik a csehekkel azonos feltételekkel vállalhatnak munkát – a következő országokat nevezték meg (fontossági sorrendben): Ukrajna, Vietnam, Moldávia, Oroszország.

Képzettség

A végzett munkákhoz szükséges képzettség

A válaszadók döntő többségének (82%) véleménye szerint külföldiekkel szakképzettséget nem igénylő munkákat végezhetnek feketén.

Eltérő a szakképzettségi igény az egyes ágazatokban: legmagasabb az iparban (a válaszadók több mint kétharmada szerint olyan munkaköröket töltenek be, melyeknél szükséges a szakképzettség), de magas a vendéglátásban is. Szakképzetlen munka leginkább a mezőgazdaságban és háztartási munkáknál jellemző (a szakértők 90%-a) de csaknem kétharmaduk szerint az építőiparban is ez a domináns. Viszonylag sokan nem válaszoltak a kérdésre, mert úgy vélik, ágazatokon belül is vegyesek az igények, sőt, az is jellemző, hogy „általában többmindent csinálnak az emberek”(nagyváradi munkaközvetítő), s gyakran olyan nyitott, rugalmas embereket keresnek, akik „megtanulják itt”(mezőgazdasági vállalkozó). „Sokszor nem a szakképzettség a legfőbb követelmény, hanem olyan képességek, készségek (pl. mezőgazdasági munka esetén), amelyek a hazai munkavállalóknál hiányoznak” (munkaügyi ellenőr). Vagy, ahogy egy másik munkaügyi ellenőr kifejtette:

„Általában a feketén foglalkoztatókat nem különösen érdekli, hogy milyen végzettsége van, egy dolog a fontos, el tudja-e végezni a rábízott feladatot. Vannak olyan esetek, amikor a szakképzetlen külföldi igényesebb a munkavégzésére, mint a szakképzett magyar.”

31. tábla Milyen munkákat végeznek feketén külföldiek

Szakértői panel	szakképzettséget nem igénylő	szakképzettséget igénylő
Építőipar	62,5	37,5
Mezőgazdaság	91,7	8,3
Vendéglátás, szórakoztatóipar	45,1	54,9
Ipar	31,0	69,0
Kereskedelem, árusítás	72,1	27,9
Háztartás - ápolás	59,4	40,6
Háztartás - takarítás, jav.	88,6	11,4
Összességében	82,4	17,6

A megjegyzésekből kitűnik, hogy az alacsony képzettségi igényt nem kifejezetten a külföldi feketemunkára tartják jellemzőnek, inkább a feketemunkára általában. Úgy vélik, hogy a magasabb képzettséget igénylő munkaköröknél egyik fél sem kockáztatja a szabálytalan foglalkoztatást.

„Kvalifikált munkaerőt általában szabályosan, munkavállalási engedéllyel foglalkoztatnak.” (ÁFSZ)

„Az alacsonyabb képzettségű munkavállalókat alkalmazzák inkább, a felsőfokú végzettségűek nem szívesen vállalják be a feketén való foglalkoztatást, mivel tisztában vannak a következményekkel.” (ÁFSZ)

„A magasabb képzettségű munkaerő elhelyezkedési esélyei jobbak, az engedélyezést is türelemmel kívárlják, az ezzel járó magasabb keresetek a legális foglalkoztatás irányába mozdítják el a szakképzett munkaerőt. Nem reszkíroznak.” (OMMF)

A munkavállalók tényleges képzettsége

A külföldiek a válaszok alapján többnyire képzettségüknek megfelelő munkát végeznek, csak 4%-uk képzettsége magasabb, mint amit a munka megkövetel, viszont csaknem 20% a szükségesnél alacsonyabb képzettségű.

32. tábla Tényleges képzettség megfelel-e a végzett munkának?

	alacsonyabb	megfelelő	magasabb
Építőipar	22,4	62,7	14,9
Mezőgazdaság	31,3	59,7	9,0
Vendéglátás, szórakoztatóipar	21,9	70,3	7,8
Ipar	18,8	67,2	14,1
Kereskedelem, árusítás	30,0	61,7	8,3
Háztartás - ápolás	27,9	55,7	16,4
Háztartás - takarítás, jav.	20,3	65,6	14,1
Összességében	18,8	77,1	4,2

A véleményekben jelentős az előítéletek szerepe, amit jelez az, hogy a vélekedések hasonlóak akkor is, amikor szakképzettséget nem igénylő munkákról van szó.

33. tábla Külföldi feketemunkások képzettsége a végzett munkák szakképzettségi igénye szerint

Képzettségi igény	Tényleges képzettség (%)			Össz.
	alacsonyabb	megfelelő	magasabb	
Szakképzettséget nem igénylő	18,4	76,3	5,3	100,0
Szakképzettséget igénylő	25,0	75,0	---	100,0
Együtt	19,6	76,1	4,3	100,0

A fenti adatok ellentmondani látszanak azzal, hogy a válaszadók általában egyetértettek azzal a kijelentéssel, hogy a külföldieket formálisan képzettségüknél alacsonyabb munkakörökben alkalmazzák, azonban tényleges képzettségüket hasznosítják (csaknem 60%-uk egyetértett vele, s csak 8% nem).

A tényleges képzettséget ágazatonként 60-70% tartja megfelelőnek.

Az alacsonyabb szakképzettség okát többen abban látják, hogy „szakképzett munkaerő ritkán vállal Magyarországon munkát”, „a felsőfokú végzettségűek zöme nyugatabbra megy”; viszont azt is jelzik, hogy „az építőiparban jellemző, hogy a szakképzettséget igénylő munkát szakismerettel rendelkezők végzik”.

Az elmúlt években végbement változásokat az egyik vállalati vezető a következőképp jellemzi:

„Míg korábban magasabb képzettségűek jöttek és alacsonyabb képzettségű munkakört láttak el, addig ma a képzettségi összetétel lényegesen gyengébb.”

Mindazonáltal még ma is jellemző, hogy „mindenki úgy csinál, mintha mindenhez értene”.

Ausztriában meglehetősen szóródtak a válaszok mind a szakképzettségi igény, mind pedig a tényleges képzettség tekintetében. Egyetértés egyrészt abban volt, hogy a végzett munkák általában nem igényelnek szakképzettséget, másrészt pedig abban, hogy az új EU tagországok munkavállalói általában képzetebbek, mint a többi külföldi feketemunkás. A magyar értékeléssel összehasonlítva az emelhető ki, hogy csaknem minden ágazatban alacsonyabbnak tartják a külföldiek által végzett feketemunka képzettségi igényét Ausztriában az összes feketemunkás esetén, mint Magyarországon, míg a helyzet épp fordított a Kelet-európai EU tagországok munkavállalói esetén.

34. tábla A feketemunka képzettségi igénye

	Magyarország (szakértői panel)	Ausztria általában	Ausztria EU-8-ból érkezettek
Építőipar	62,5	87,0	48,0
Mezőgazdaság	91,7	95,7	87,0
Vendéglátás, szórakoztatóipar	45,1	69,2	37,5
Ipar	31,0	63,6	41,7
Háztartás - ápolás	59,4	54,2	42,3
Háztartás - takarítás, jav.	88,6	100,0	100,0

Ugyancsak magasabb a tényleges képzettség a megkívánthoz képest a megkérdezettek válasza alapján Magyarországon, mint Ausztriában, de általában nem különbözik az EU-8 munkavállalói esetén.

35. tábla A feketemunkások tényleges képzettsége

	alacsonyabb	megfelelő	magasabb
	Magyarország		
Építőipar	22,4	62,7	14,9
Mezőgazdaság	31,3	59,7	9,0
Vendéglátás, szórakoztatóipar	21,9	70,3	7,8
Ipar	18,8	67,2	14,1
Háztartás - ápolás	27,9	55,7	16,4
Háztartás - takarítás, jav.	20,3	65,6	14,1
	Ausztria (általában)		
Építőipar	73,7	26,3	0,0
Mezőgazdaság	77,8	22,2	0,0
Vendéglátás, szórakoztatóipar	54,5	31,8	13,6
Ipar	42,9	52,4	4,8
Háztartás - ápolás	43,5	43,5	13,0
Háztartás - takarítás, jav.	89,5	10,5	0,0
	Ausztria (EU-8 munkavállalók)		
Építőipar	27,3	68,2	4,5
Mezőgazdaság	60,0	35,0	5,0
Vendéglátás, szórakoztatóipar	21,1	78,9	0,0
Ipar	21,7	65,2	13,0
Háztartás - ápolás	29,2	50,0	20,8
Háztartás - takarítás, jav.	78,9	21,1	0,0

VIII. VÉLEKEDÉSEK A KÜLFÖLDIEK FEKETEMUNKÁJÁNAK MÉRTÉKÉRŐL, ALAKULÁSÁRÓL

A feketemunka mértékére vonatkozóan több, egymással kontrollálható kérdést tettünk fel, melyek egy része összevethető a 2000-es felvétel eredményeivel. A válaszok esetenként ellentmondásosak, illetve az is elég gyakori volt, hogy e kérdésekre nem, vagy csak részben kaptunk választ. Mindez óvatosságra int az eredmények értékelésénél. A hibák elkerülése érdekében az elemzésből kihagytuk azokat a válaszokat, melyeknél az egyes kérdésekre adott válaszok között ellentmondást tapasztaltunk, s azokat is, amelyek kiugróan magas vagy alacsony értékekre utaltak. A két kutatás alapján történő időbeli összehasonlításnál figyelembe kell venni azt is, hogy még ha azonos kérdéseket tettünk is fel 2000-ben és 2007-ben, azok nem egyforma szövegkörnyezetben szerepeltek (pl.: 2007-ben általában megbecsültettük a feketemunka nagyságát ágazatonként, majd összességében, míg 1999-ben az ágazati becslés nem szerepelt). Mindazonáltal néhány átfogó következtetést levonhatunk a válaszokból, illetve a két felmérés összehasonlításából.

A feketemunka aránya

A feketemunka arányát a nemzetgazdaság egészében általában 25-30% körülire becsülik a szakértők (a teljes minta átlaga 30%, a panel átlaga 27%). Ez azt jelenti, hogy figyelembe véve az összes foglalkoztatott számát⁷, körülbelül egymillió ember dolgozik feketén a megkérdezett szakértők szerint.

36. tábla A feketemunka az összes munkavégzésből - országosan

	%	N	Std. Szórás
Ellenőrző szervek	31,44	55	13,669
ÁFSZ	31,09	32	10,660
Mv. érdekképv.	19,60	5	10,164
Munkáltatók	22,14	5	16,685
Kutatók	26,50	6	9,050
Politika	26,00	3	20,809
NGO, sajtó	37,33	6	11,075
Önkormányzatok	37,00	5	23,076
Együtt	30,59	117	13,393
Szakértői panel	27,59	30	13,234

⁷ A KSH Munkaerőfelvétele (MEF) szerint a foglalkoztatottak száma 2006-ban 3.930 ezer fő volt

A külföldiek feketemunkáját szakértőink az összes feketemunka nagyjából 15-20%-ára becsülik.

Mindezek alapján a Magyarországon feketén dolgozó külföldiek száma 180-200.000 fő körül lehet adatfelvételünk szakértői becslése szerint, a munkavégzés volumenéből számítva.

37. tábla A külföldiek munkavégzése az összes feketemunkából

	% (Átlag)	N	Std. Szórás
Ellenőrző szervek	18,43	100	15,970
ÁFSZ	22,95	115	15,679
Mv. érdekképv.	21,09	9	12,260
Munkáltatók	21,42	15	18,485
Kutatók	20,50	10	14,277
Politika	17,22	11	10,229
NGO, sajtó	19,82	10	10,211
Önkormányzatok	26,12	10	23,485
Teljes minta együtt	20,88	280	15,792
Szakértői panel	20,21	67	12,284

A feketén dolgozó külföldiek száma

Megkérdeztük a szakértőket közvetlenül is a külföldi feketemunka nagyságáról. A kérdésre⁸ adott válaszok meglehetősen nagy mértékben szóródtak, 30%-uk 20.000 főnél kevesebbre, 30% pedig 100.000 főnél többre becsülte számukat. Hasonlóan nagy a szóródás a panel tagjai között, igaz, ők magasabbra teszik a feketén dolgozó külföldiek számát (átlagosan 135.000 főre; 30%-uk 50.000 főnél kevesebbre, ugyanennyien 150.000 főre, vagy ennél többre). A szélsőséges esetek elkerülése érdekében (amelyek gyakran hibás kitöltésből, vagy a kérdés félreértelmezéséből adódtak) az elemzésből kihagytuk a becslések felső, illetve alsó 5%-át. Így a panel szakértői becsléseinek átlaga 115.000 fő (a teljes mintáé mintegy 80.000 fő).

A szakértők közül az érdekképviseltek alacsonyabbnak, a kutatók és a nem kormányzati szervezetek képviselői magasabbnak gondolják ezt az értéket.

⁸ Ön szerint hány külföldi dolgozik engedély, bejelentés nélkül Magyarországon?

38. tábla A Magyarországon feketén dolgozó külföldiek száma⁹

	Személyek száma összesen			Teljes munkaidős munkára átszámítva		
Teljes minta						
Szakértői csoportok	Ezer fő	N	Std. szórás	Ezer fő	N	Std. szórás
Ellenőrző szervek	53	75	52,9	43	69	37,1
ÁFSZ	73	87	71,6	58	77	55,3
Mv. érdekképv.	47	7	31,6	50	7	36,4
Munkáltatók	113	12	100,0	82	9	68,2
Kutatók	135	9	80,5	83	8	74,1
Politika	122	9	77,5	95	8	60,1
NGO, sajtó	215	8	113,8	121	8	69,8
Önkormányzatok	89	8	48,2	77	8	40,7
Együtt	78	215	76,1	59	194	53,4
Szakértői panel						
Állami szervek	101	17	67,3	77	15	49,4
NGO, sajtó	164	13	111,0	103	13	59,7
Érdekképviseltek	72	14	60,6	70	12	58,9
Kutatók	135	9	80,5	83	8	74,1
Együtt	115	53	85,9	83	48	58,6

Figyelemre méltó, hogy a feketefoglalkoztatást feltárni hivatott, a külföldiekkel napi munkájuk során találkozó munkaügyi ellenőrök és határőrök az átlagosnak csak alig több mint felére, 53.000 főre becsülték a külföldiek számát.

Annak fényében, hogy a szakszervezeti képviselőktől gyakran hallható az, hogy a külföldiek elveszik a magyarok elől a munkát, illetve lenyomják a béreket, meglepő, hogy a munkavállalói érdekképviseltek még kevesebb feketén dolgozó külföldi jelenlétével számolnak.

Más és más okot feltételezhetünk a kutatók és a nem kormányzati szféra által adott viszonylag magasabb értékekből. A kutatóknál feltételezhető, hogy jobban tisztában vannak a foglalkoztatottak számával, s ennek alapján levezették válaszaikat (a százalékos becslés és a KSH Munkaerő-felvétel adatainak figyelembevételével kapott értékhez esetükben hasonlít legjobban a közvetlen becslés), míg a nem kormányzati szférába tartozó szakértőktől kapott becslésnél a csoporthoz tartozó határon túli, munkaközvetítéssel is foglalkozó személyek értékítéletét sejtethetjük.

Figyelembe véve, hogy sok külföldi csak időszakosan vállal munkát Magyarországon, ideiglenes vagy alkalmi munkákat végez, azt is fontosnak tartottuk megkérdezni, hogy teljes munkaidős munkára átszámítva mennyi lehet a létszám. A becsült létszám így mintegy 20-40%-kal alacsonyabb volt. A panel tagjai 40%-kal alacsonyabbra becsülték a teljes munkaidőre vetített létszámot, ennél is nagyobb különbséget feltételeznek a kutatók (60%), s elhanyagolható a részmunka a szakszervezetek szerint.

Bár a válaszok a külföldi feketemunkások számát és arányát illetően igen tág határok között szóródnak, a feketemunka nemzetgazdaság egészére becsült arányát és a külföldiek feketemunkájának az összes külföldi munkából való részesedését összehasonlítva alig tapasztalhatók különbségek.

⁹ A felső és alsó 5% figyelembe vétele nélkül

A panel tagjai mintegy 10%-kal magasabbnak tartják a feketemunka arányát a külföldiek között, mint összességében (a legnagyobb, 26%-os különbséget a kutatók tételezik fel, nincs különbség a politikusok, az ellenőrök, illetve az ÁFSZ válaszadói szerint, míg a sajtó, valamint a migránsok érdekeit képviselő civil szervezetek szerint épp a külföldiek közt ritkább a feketemunka. Ha az egyes érintett ágazatokra vonatkozó becsléseket nézzük, alig láthatók különbségek, sem a panelnél, sem a teljes mintában nem haladja meg az 5%-ot. Feltételezhetjük tehát, hogy a különbségek abból adódnak, hogy a feketemunka által inkább érintett ágazatokban (építőipar, mezőgazdaság) viszonylag magasabb a külföldiek foglalkoztatása. Ezt igazolják a külföldiek szabályos foglalkoztatására vonatkozó adatok is (az építőipari foglalkoztatottak aránya 8%, míg a külföldiek között 33%).

Ágazati összetétel

39. tábla A feketemunka aránya a nemzetgazdaságban és a külföldiek munkavégzésében (a becsült százalékos arányok különbsége¹⁰)

	Építőipar	Mezőgazdaság	Vendég-látóipar	Ipar	Kereskedelem	Háztartás (ápolás)	Háztartás (javítás)	Összességében
Ellenőrző szervek	0,6	3,4	-2,0	-1,3	-4,1	5,1	1,3	1,7
ÁFSZ	-3,3	-1,5	-4,1	0,6	-2,1	-4,4	-6,7	-1,3
Mv. érdekképv.	1,7	12,0	-7,0	-1,0	11,2	12,0	9,0	11,3
Munkáltatók	7,6	-0,5	8,5	9,2	3,2	-3,8	-5,7	13,7
Kutatók	6,7	3,3	10,0	17,5	10,0	-20,0	-23,3	26,5
Politika	8,0	6,7	4,0	-2,6	-2,6	-11,4	-7,6	3,5
NGO, sajtó	-4,2	-21,7	-6,7	8,8	-10,0	-3,3	-10,0	-13,8
Önkormányzatok	7,4	-8,0	-3,2	13,6	16,5	5,9	5,6	19,0
Együtt	0,4	0,6	-1,9	1,4	-1,5	0,2	-2,6	2,9
Szakértői panel	4,4	-0,3	0,6	4,4	0,5	-0,3	-2,7	10,3

A válaszok alapján ismét igazolódni látszik az a vélemény, hogy a külföldi feketemunka a hazai helyzetben gyökerezik, az igazi problémát a hazai feketemunka jelenti.

„Amennyiben megszűnik a magyar munkaerő fekete foglalkoztatása, a külföldiek esetében sem lesz jellemző.” (ÁFSZ)

¹⁰ A válaszadónként kapott értékek átlaga

40. tábla Mennyire jellemző az egyes ágazatokban a feketefoglalkoztatás általában, a külföldiek fekete/illegális munkavégzése, és mennyire jellemző a külföldiek szabályos munkavégzése? (Szakértői panel válaszainak átlaga)

	Feketemunka, nem regisztrált munkavégzés		külföldiek legális munkavégzése
	általában	külföldiek	
Építőipar	4,4	4,3	2,4
Mezőgazdaság	4,2	4,0	2,1
Vendéglátás, szórakoztatóipar	3,4	3,0	2,5
Ipar	2,6	2,4	2,8
Textilipar	2,6	2,5	2,6
Más iparág, éspedig	2,8	2,7	2,4
Kereskedelem, árusítás	3,4	3,1	2,3
Háztartás - ápolás	3,6	3,2	2,1
Háztartás - takarítás, jav.	3,8	3,4	2,1
Egyéb	2,3	2,0	2,3

A külföldiek munkavállalását, csakúgy, mint a magyarokét, leginkább jellemzőnek az építőiparban tartották a válaszadók. A panel válaszadóinak fele szerint nagyon jellemző, s csak 5% (3 fő) szerint nem jellemző az építőiparban a külföldiek feketemunkája. Az 5 fokú skálán (1 – egyáltalán nem jellemző, 5 – nagyon jellemző) átlagosan 4,3 a vélemények átlaga. Alig kevésbé jellemző a válaszadók szerint a külföldi feketemunka a mezőgazdaságban (átlag 4,0); itt is 80% tartja jellemzőnek, igaz, az építőiparhoz képest viszonylag kevesebben tartják nagyon jellemzőnek. Ugyancsak viszonylag jellemző a külföldiek feketefoglalkoztatása a háztartásokban, a kereskedelemben és a vendéglátásban. Talán meglepő, hogy mindegyik ágazatban jellemzőbbnek tartják a szakértők a hazai feketemunkát, mint a külföldiekét (de legalábbis magasabb osztályzatokat adtak).

41. tábla Mennyire jellemző az egyes ágazatokban a feketefoglalkoztatás általában, a külföldiek fekete/illegális munkavégzése?

	1-egyáltalán nem jellemző	2	3	4	5-nagyon jellemző	átlag	N
Építőipar	1,7	3,4	6,8	39,0	49,2	4,3	59
Mezőgazdaság	3,3	3,3	15,0	48,3	30,0	4,0	60
Vendéglátás, szórakoztatóipar	3,5	21,1	49,1	21,1	5,3	3,0	57
Ipar	14,3	42,9	32,1	10,7	---	2,4	56
Textilipar	17,3	25,0	46,2	11,5	---	2,5	52
Más iparág, éspedig	17,4	39,1	21,7	4,3	17,4	2,7	23
Kereskedelem, árusítás	3,6	18,2	40,0	36,4	1,8	3,1	55
Háztartás - ápolás	8,9	14,3	37,5	25,0	14,3	3,2	56
Háztartás - takarítás, jav.	7,0	12,3	29,8	33,3	17,5	3,4	57

Változások az elmúlt másfél évtizedben

A külföldiek által végzett feketemunka mértékének időbeli alakulását szintén ötfokú skála segítségével jellemezték a válaszadók, ahol a 3-as érték a változatlanságot, szinten maradást jelentette, az ennél magasabb számok a növekedést, a kisebb számok a külföldiek fekete

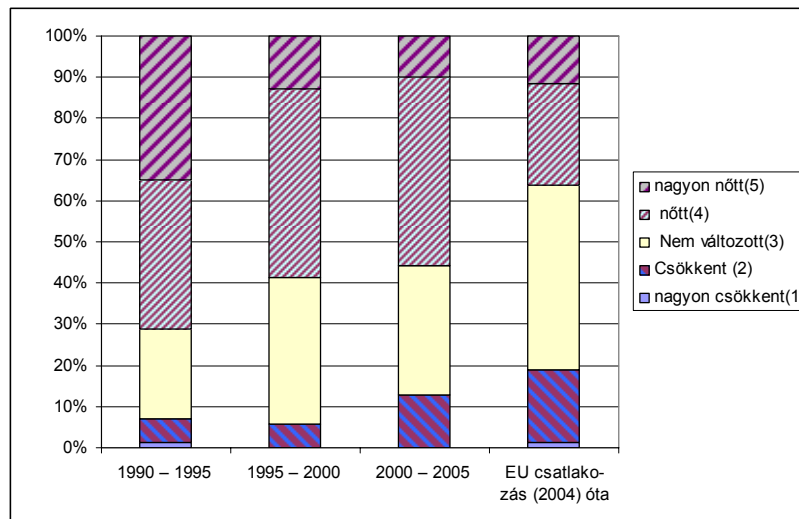
munkájának csökkenését. Kezdőpontnak 1990-t választottuk, hogy a kutatásban résztvevő három országban egységes formában történjen a kérdezés, noha nálunk az első „bumm” már 1989-ben, a román határ megnyitásokor lezajlott. A teljes időszakot öt éves intervallumokra osztottuk, illetve külön kérdeztük véleményüket az EU csatlakozás óta eltelt időszakról.

A szakértői panelbe tartozók összességében úgy vélték, hogy a vizsgált időszak egészét a külföldiek feketemunkájának növekedése jellemezte, igaz, a növekedés mértékét egyre kisebbnek gondolják.

42. tábla Változott-e, ha igen, csökkent vagy nőtt a külföldiek feketemunkájának nagysága a megadott időszakban?

Időszak	Panel						Átlag	N
	Válaszok megoszlása(%)							
	<i>nagyon csökkent (1)</i>	<i>csökkent (2)</i>	<i>nem változott(3)</i>	<i>nőtt(4)</i>	<i>nagyon nőtt (5)</i>			
1990 – 1995	1,4	5,8	21,7	36,2	34,8	4,0	69	
1995 – 2000	---	5,7	35,7	45,7	12,9	3,7	70	
2000 – 2005	---	12,9	31,4	45,7	10,0	3,5	70	
EU csatlakozás (2004) óta	1,4	17,4	44,9	24,6	11,6	3,3	69	

4. ábra A külföldiek feketemunkájának alakulása a megadott időszakban

Egyértelműen növekedést érzekelték a válaszadók 1990 és 1995 között: a válaszok átlaga 4-es volt (71 % szerint nőtt, s csak 7% szerint csökkent a külföldi feketemunka a kilencvenes évek első felében). Az 1995-2000 között végbement változást átlagosan 3,7-re értékelték. Az előző időszakhoz képest többen vélekedtek úgy, hogy a külföldiek fekete munkavállalása nem növekedett: 35%-uk szerint nem változott, 6% szerint csökkent. A következő öt évben a külföldi feketemunka a válaszok alapján az előző időszakhoz képest még kisebb mértékben nőtt, a szakértői vélemények átlaga 3,5. A panelhez tartozók több mint fele szerint ugyan még mindig nőtt, 31% szerint viszont stagnált, ugyanakkor 13%-uk (9 fő) csökkenést említett. Ha figyelembe vesszük, hogy a legálisan munkát vállaló külföldiek száma ebben az időszakban jelentősen, kb. a kétszeresére nőtt (2000-ben 35 ezer, 2005-ben több mint 62 ezer külföldi dolgozott

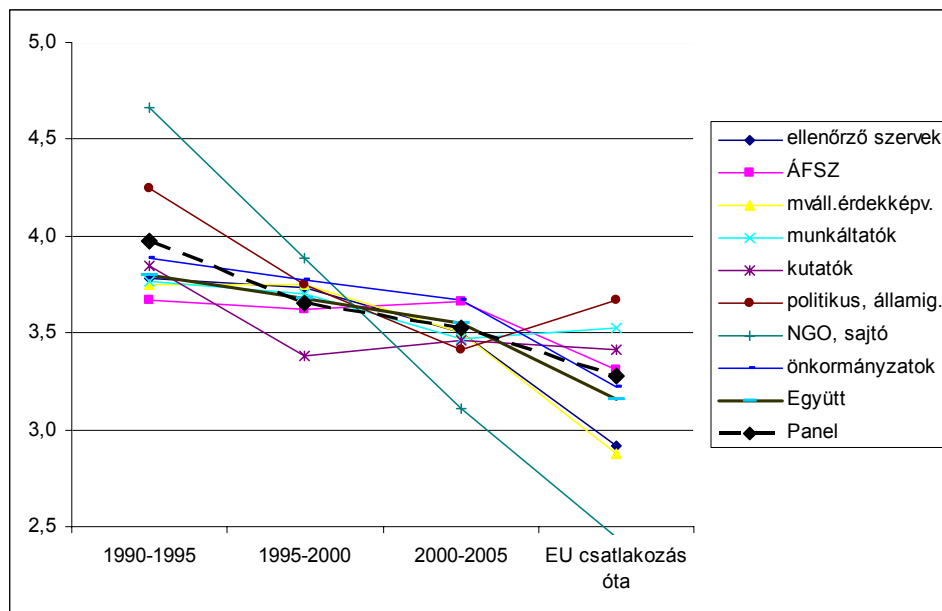

munkavállalási engedéllyel¹¹, s az engedélymenteseket¹² is figyelembe véve 75 ezer, illetve 127 ezer főről van szó), ez az érték egyben utal arra is, hogy a külföldi munkavállaláson belül a feketemunka aránya csökkent. Ezt igazolja az 1999-ben végzett felmérés eredménye is: akkor ugyanis a szakértők magasabbra becsülték a külföldi munkán belül a feketemunka arányát (30% a mostani 20%-al szemben), de a külföldi feketemunkások számát 2007-ben becsülték jóval többre (másfél-kétszeresére).

Az EU-hoz való csatlakozás óta eltelt három évben a szakértői vélemények alapján inkább szinten maradt, mint nőtt a külföldi feketemunka (átlag: 3,3). A szakértők harmada növekedésről, ötöde viszont csökkenésről számolt be.

Az egyes csoportok közül a kutatók véleménye esik legközelebb a panel szakértőinek átlagához, azzal a különbséggel, hogy már a '90-es évek második felében az előző 5 évnél kisebb növekedésről beszélnek.

5. ábra A szakértők véleménye a külföldi feketemunka változásáról

A közvetlen ellenőrzést végzők (alapvetően az OMMF munkatársai) a szakértői panelhez hasonlóan mérséklődő növekedést érzékelték az időszak nagy részében, a különbség, hogy szerintük az EU-csatlakozás óta egyértelműen nem volt növekedés: többnyire stagnálást említene, sőt, a vélemények átlaga alapján még egy kicsi csökkenés is volt. További különbség a szakértői panelhez képest, hogy valamivel alacsonyabbnak tartották a külföldiek fekete foglalkoztatásának növekedési ütemét a '90-es évek első felében.

¹¹ Beleértve az engedélymentesen foglalkoztatott, de regisztrált EU polgárokat is

¹² Pl. bevándorlási, letelepedési engedéllyel rendelkezők

43. tábla Az egyes szakértői csoportok véleménye a külföldi feketemunka változásáról

	1990-1995	1995-2000	2000-2005	EU csatlakozás óta
	értékelések átlaga*			
Ellenőrző szervek	3,8	3,7	3,5	2,9
ÁFSZ	3,7	3,6	3,7	3,3
Mv. érdekképv.	3,8	3,8	3,5	2,9
Munkáltatók	3,8	3,7	3,5	3,5
Kutatók	3,8	3,4	3,5	3,4
Politika	4,3	3,8	3,4	3,7
NGO, sajtó	4,7	3,9	3,1	2,4
Önkormányzatok	3,9	3,8	3,7	3,2
Együtt	3,8	3,7	3,6	3,2
Panel	4,0	3,7	3,5	3,3

*1-nagyon csökkent, 5-nagyon nőtt

Az átlaghoz képest '90 és '95 között jóval nagyobbak tartották a növekedést a *politikusok* (az általuk vélnél csak a nem kormányzati szervek képviselői szerint volt nagyobb a változás). A következő két időszakra alig tér el az értékelésük a panel átlagától (az elsöben picit magasabbra, 2000-2005 között pedig kicsit alacsonyabbra becsülték a külföldiek feketemunkájának növekedését). A legmarkánsabb az eltérés az utolsó három év vonatkozásában: válaszaik szerint az EU csatlakozás óta növekedés – még hozzá a 2000-2005-ös időszak egészénél nagyobb – volt tapasztalható. Kérdés, hogy ez mennyire azokat a félelmeket, vélt vagy valós közvélekedést tükrözi, hogy az EU csatlakozást követően nagyszámú külföldi „áramlik” az országba, illetve mennyire alapul a reális, megfigyelt folyamatokon, tapasztalatokon. Az előbbit látszik igazolni az, hogy a politikusok közül a helyi tapasztalattal rendelkezők véleménye más, a panel átlagához, illetve az adott régió többi szakértőjéhez hasonló.

A nem-kormányzati szféra véleménye tér el legjobban az átlagostól, ök vázolják fel a legmarkánsabb időbeli változást. Úgy látják, hogy igen jelentős volt a növekedés a '90-es évek elején (átlag: 4,7), de még a '90-es évek második felében is (átlag: 3,9). 2000 óta azonban inkább stagnálásról beszélnek (átlag: 3,1), az EU-csatlakozás óta pedig csökkenést (átlag: 2,4) vélnék. A véleményük eltérését a többi csoporttól azzal magyaráztuk, hogy míg a kilencvenes évek elején a külföldi fekete munkavállalók többségével találkozhattak, mivel szükségük volt segítségre a munkakeresésnél, illetve problémáik megoldásában, s nem volt tapasztalatuk, ismeretségük, amire támaszkodhattak volna, ma már ilyen segítségre sokkal kisebb részüknek van szüksége. Jellemzően csak a külföldi fekete munkavállalók meghatározott körével találkoznak.

E szempontból két, viszonylag karakterisztikus típust különböztethetünk meg: az egyikbe tartozók viszonylag rugalmasak, térben meglehetősen mozgékonyak, érzékenyen reagálnak a munkaerő-piaci lehetőségekre, és a jövedelem lehetséges maximalizálására törekkenek, a munkavállalás országának kiválasztása a munka- és kereseti lehetőségektől függ. A feketemunkások egy másik csoportja szűkebb, a számára még biztonságos térben mozog, jellemzően közvetlen kapcsolatok, a nyelvi és kulturális közösség, sőt hajdani, térségek közötti munkavállalási stratégiák mentén keres (fekete) munkát a saját vagy a család megélhetésének biztosítására.

A kilencvenes évek elején a környező országokból mindkét csoportba tartozók Magyarországra jöttek – és találkoztak a civil szervezetek és a sajtó képviselőivel is –, már csak azért is, mert a

munkavállalás lehetőségei más országokban nem voltak adottak, illetve túl bonyolultak lettek volna. A kétezres években, de főleg az EU csatlakozás óta, a választás lehetőségei nagyban bővültek, s az első csoportba tartozó munkavállalók jelentős része immár más országokban talál munkát. Ők a magyarországi, illetve a határ menti magyar civil szervezeteknél nem jelennek meg.

A másik szegmensbe tartozók – jellemzően magyar nemzetiségűek, illetve anyanyelvűek a környező országokból – továbbra is megjelennek Magyarországon munkavállalókként, de gyakran a már kiépült kapcsolatokon keresztül közvetlenül, és ezért nem kerülnek kapcsolatba a nem kormányzati szervekkel. A szakértői panel csoportjai közül az érdekképviseletek lényegében változatlan, közepesen magas növekedési ütemet becsülnék 1990 és 2005 között, csak az EU-csatlakozás óta eltelt időben jeleznek mérséklődést (átlag: 3,3). Hasonló tendenciára utalnak az ÁFSZ munkatársainak válaszai is.

Régiókénti bontásban is megnéztük a válaszokat, ez esetben is a „helyiek”: a közvetlen ellenőrzést végzők, az ÁFSZ munkatársai és az önkormányzatok véleményét hasonlítottuk össze. Úgy tűnik, ezek a becslések reálisan tükrözhetik a térségi folyamatokat. A Közép-magyarországi régióba tartozó szakértők szerint az utolsó két és fél év kivételével erőteljesebb növekedés volt, mint a többiek szerint. 1995-2000 között a Nyugat-dunántúli régióban élők szerint volt komoly növekedés (átlag: 4,0), ez volt az az időszak, amikor kiépültek a kapcsolatok a kibocsátó országoktól távolabbi országrésszel is. 2000-2005 között az Észak-magyarországi régióban számoltak be erős növekedésről (átlag: 3,9). Az EU-csatlakozás óta eltelt időben a Nyugat-Dunántúlon határozott csökkenést becsülnék (átlag: 2,5).

A külföldi feketemunka alakulása ágazatonként

Az elmúlt öt évben a külföldi feketemunka válaszadóink szerint az építőiparban és a mezőgazdaságban nőtt komolyabban. A szakértői panel szerint növekedés – bár kisebb mértékű – volt még a háztartásoknak végzett olyan szolgáltatásokban, mint a takarítás, kertápolás, javító munkák, valamint a kereskedelemben, a vendéglátásban és a házi ápolási szolgáltatásokban. Az iparban valamelyes csökkenést érzékeltek.

44. tábla Hogyan változott a külföldiek fekete foglalkoztatása az elmúlt 5 évben az egyes ágazatokban?

	1–erősen csökkent	2	3	4	5–erősen nőtt	Átlag	Közvetlen ellenőrzést végzők átlaga
Építőipar	3	3	36	43	15	3,6	3,9
Mezőgazdaság	4	4	37	41	13	3,5	3,7
Vendéglátás, szórakoztatóipar	5	12	48	29	6	3,2	2,8
Ipar	8	19	57	13	3	2,8	2,4
Textilipar	11	23	45	16	5	2,8	2,3
Kereskedelem, árusítás	5	9	48	26	12	3,3	3,0
Háztartás – ápolás	5	11	48	27	10	3,3	2,7
Háztartás – takarítás, jav.	5	8	40	38	9	3,4	2,9

A közvetlen ellenőrzést végzők szerint nagyobb különbségek voltak az egyes ágazatok között. A panel tagjaihoz képest nagyobb növekedést láttak az építőiparban és a mezőgazdaságban, a kereskedelemben és a háztartási munkák területén viszont nagyjából stagnálást, és csökkenést a többi ágazatban, legnagyobbat az iparban, textiliparban.

45. tábla A külföldiek fekete foglalkoztatásának alakulása az elmúlt 5 évben az egyes ágazatokban, az egyes válaszadói csoportokban (a válaszok átlaga*)

kategóriák	Ellenőrző szervek	ÁFSZ	Mv.érdek- képv.	Munkáltatók	Kutatók	Politika	NGO, sajtó	Önkorm.	Együtt
Építőipar	3,9	4,0	4,1	3,5	3,6	3,5	3,3	4,0	3,9
Mezőgazdaság	3,7	3,8	4,2	3,3	3,4	3,7	2,8	3,6	3,7
Vendéglátás, szórakoztatóipar	2,8	3,0	3,6	3,3	3,2	3,7	3,1	3,3	3,0
Ipar	2,4	2,9	2,9	2,9	2,7	3,2	2,6	2,7	2,7
Textilipar	2,3	2,8	2,9	2,8	2,0	3,4	2,6	3,0	2,6
Kereskedelem, árusítás	3,0	3,4	3,3	3,3	3,3	3,9	3,0	3,1	3,3
Háztartás - ápolás	2,7	2,9	3,3	3,2	3,7	3,8	2,9	2,7	2,9
Háztartás - takarítás, jav.	2,8	3,2	3,4	3,1	3,6	3,9	3,1	2,7	3,1

* 5 fokú skálán

A külföldi feketemunka mértéke Csehországgal és Ausztriával összehasonlítva

A feketemunka nagysága, aránya

A három ország szakértőinek véleményét összehasonlítva a külföldiek feketemunkájának aránya mind az összes, mind pedig a külföldi foglalkoztatottak számához viszonyítva Magyarországon a legmagasabb, bár a különbség nem tűnik jelentősnek. Ausztriában az összes foglalkoztatott 5%-ának gondolják a külföldi feketemunkát, míg Magyarországon 6%-ra teszik ezt, Csehországban a teljes külföldi munka 25%-ára, Magyarországon 37%-ára becsülik. Az egyes ágazatokat vizsgálva elég meglepő eredményeket kapunk: a leginkább érintett ágazatok ugyan megegyeznek a három országban, azonban a feketemunka ágazati arányai más képet mutatnak, mint ami összességében adódik: a külföldi feketemunka arányát az építőiparban, a mezőgazdaságban, s főként a vendéglátásban magasabbnak vélik a szakértők Ausztriában.

46. tábla A külföldi feketemunka az összes munkavégzésből

	Magyarország	Ausztria
Építőipar	13,1	15,4
Mezőgazdaság	10,4	13,2
Vendéglátás, szórakoztatóipar	4,8	15
Ipar	1,6	5,2
Nemzetgazdaság egésze	6,2	5

Változások az elmúlt 15 évben

A külföldiek által végzett feketemunka mértéke a három országban a szakértői vélemények alapján sok tekintetben másképp alakult a helyzet.

A kilencvenes évek elején mindhárom vizsgált országban nagyarányú volt a bővülés. Az évtized második felében Magyarországon és Ausztriában jelentősen mérséklődött a növekedés, míg Csehországban alig volt változás a kilencvenes évek elejéhez képest. Az egész periódust vizsgálva azt láthatjuk, hogy Magyarországon a szakértők becslése szerint egyenletesen mérséklődő növekedés volt jellemző.

47. tábla Változott-e, ha igen, csökkent vagy nőtt a külföldiek feketemunkája a megadott időszakban? (A szakértői panelek becsléseinek átlaga* 3 országban)

Időszak	Magyarország	Csehország	Ausztria	Cseh. miszámol
1990 - 1995	4,0 (N=69)	4,6 (N=22)	3,8 (N=25)	4,4
1995 - 2000	3,7 (N=70)	4,3 (N=22)	3,5 (N=20)	4,3
2000 - 2005	3,5 (N=70)	2000-2004: 3,2 (N=22)	3,6 (N=29)	3,2
EU csatl. (2004) óta	3,3 (N=69)	2,9 (N=22)	3,7 (N=31)	3,0

* 1-erősen csökkent, 5-erősen nőtt

Csehországban a legnagyobb eltérés a magyarországi szakértői becslésektől a '90-es évek elejének értékelésében tapasztalható, ott jóval nagyobb növekedésről számolnak be. Szinte minden szakértő (96%-uk) szerint egyenletesen nőtt a külföldi feketemunka a 90-es évtized egészében, csak abban tértek el a vélemények, hogy ez nagyfokúnak minősítendő-e. Az ezredforduló óta összességében inkább stagnálásra, az EU-csatlakozás óta pedig enyhe csökkenésre utalnak a vélemények (az átlag 3,0 alatt van).

48. tábla Külföldiek feketemunkájának változásai Csehországban (%)

időszak	1-erősen csökkent	2	3	4	5-erősen nőtt
1990-1994	0	0	4	56	40
1995-1999	0	0	4	59	37
2000 - EU csatlakozásig	0	26	37	26	11
EU csatlakozás - 2005	4	19	54	23	0
2006-2010	4	30	39	27	0

Ausztriában az egész periódusra növekedést állapítottak meg, a növekedés üteme azonban eltérő volt az egyes időszakokban. Figyelemre méltó, hogy egyre többen stagnálást jeleztek. A legmagasabb növekedés '90 és '95 között volt, a legalacsonyabb az ezt követő öt évben, majd 2000 óta ismét nagyobb mértékben nőtt a külföldi feketemunka, különösen az EU bővítés óta. A kezdeti gyors növekedés oka, hogy a nyolcvanas évek végére a feketén dolgozó hagyományos vendégmunkások (gastarbeiter) száma minimálisra csökkent, viszont a keleti nyitás nyomán sokan mentek Ausztriába és vállaltak feketén munkát.

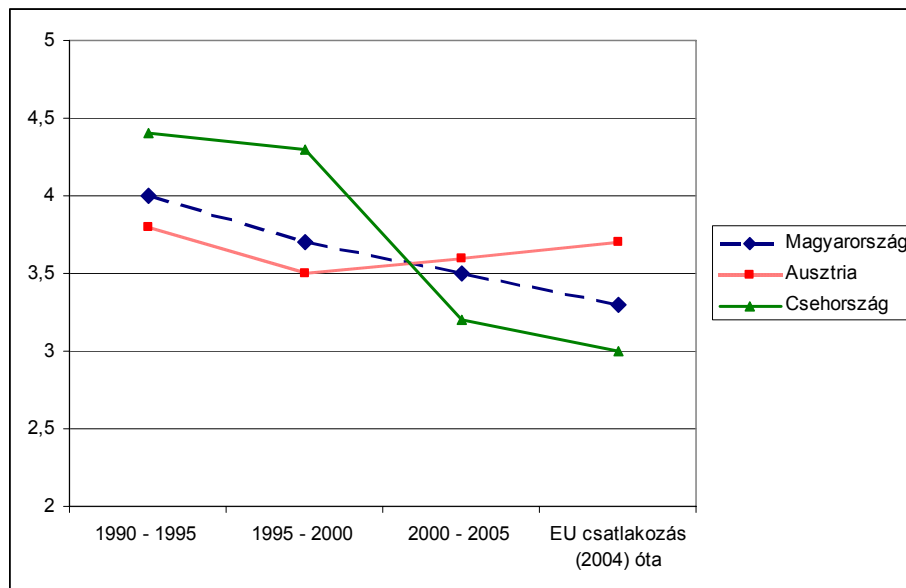
Az osztrák szakértői panel válaszait nem lehet igazán korrekt módon elemezni, mert a '90-es évekre vonatkozóan meglehetősen sokan nem adtak becslést. A nem válaszolók aránya ugyanakkor kicsi volt a magyar és a cseh panelben, amit tulajdoníthatunk részben a válaszadók nagyobb fegyelmességének is. Valószínűbb azonban, hogy kevésbé emlékeznek vissza erre az időszakra ilyen mélységben Ausztriában, ahol ugyan hozott változásokat a migrációs folyamatokban a vasfüggöny leomlása, de korántsem olyan jelentőset, mint a volt szocialista országokban.

A válaszokból az látszik, hogy az osztrák szakértők a másik két országnál kisebbnek tartják a külföldi feketemunka növekedésének ütemét a '90-es évek mindkét felében. Az első öt évre, a vasfüggöny megszűnése utáni időszakra teszik a nagyobb növekedést. Ekkor a válaszoló szakértők negyede szerint erőteljes volt a növekedés, a többi időszakra nagyon kevesen fogalmaztak így. A következő két ötéves időszakkal kapcsolatban nagyjából hasonló arányban becsülnek növekedést, illetve szinten maradást a válaszadók. Az átlagok itt egy kicsit csalókák, ugyanis többen beszélnek növekedésről a '90-es évek második felében, mint a 2000-2005 közötti időszakban, másfelől olyan szakértő is akad, aki erőteljes csökkenésre emlékszik ugyanebből az

időből. Az EU bővítése óta eltelt időszakban a szakértők kétharmada szerint nőtt a külföldiek fekete munkavégzése Ausztriában, igaz, ez csak 10%-uk szerint volt erőteljes.

Az utóbbi évek gyorsabb növekedése Ausztriában azzal magyarázható, hogy az EU csatlakozás óta az új tagállamok állampolgárai a kiutasítás veszélye nélkül, de továbbra is munkavállalási engedéllyel vállalhatnak munkát. A csatlakozás Magyarországon és Csehországban csökkenést eredményezett, ennek egyik oka, hogy az újonnan csatlakozott tagállamok állampolgárai munkavállalási engedély nélkül vállalhatnak munkát, így Magyarországon és Csehországban sok szlovák állampolgár került át a feketegazdaságból a legális munkavégzésbe. A másik ok az lehet, hogy a csatlakozás után megnyíltak, legalábbis részben, az EU 15-ben a beutazás, illetve munkavállalás lehetőségei, így sokan továbbmennek nyugatra.

6. ábra A külföldi feketemunka alakulása a három országban, 1990-2006

Változások az egyes ágazatokban az elmúlt 5 évben

Ausztriában részben hasonlóan, de sok szempontból másképp alakult a külföldi feketemunka nagysága az egyes ágazatokban, mint hazánkban.

49. tábla Külföldi feketemunka változása ágazatonként az elmúlt 5 évben

	Ausztria	Magyaro.
	értékelések átlaga*	
Háztartás/ápolás	2,9	2,3
Háztartás/takarítás	2,8	2,4
Építőipar	2,5	2,6
Vendéglátóipar	2,4	2,2
Mezőgazdaság	2,1	2,5
Ipar	1,9	2,0

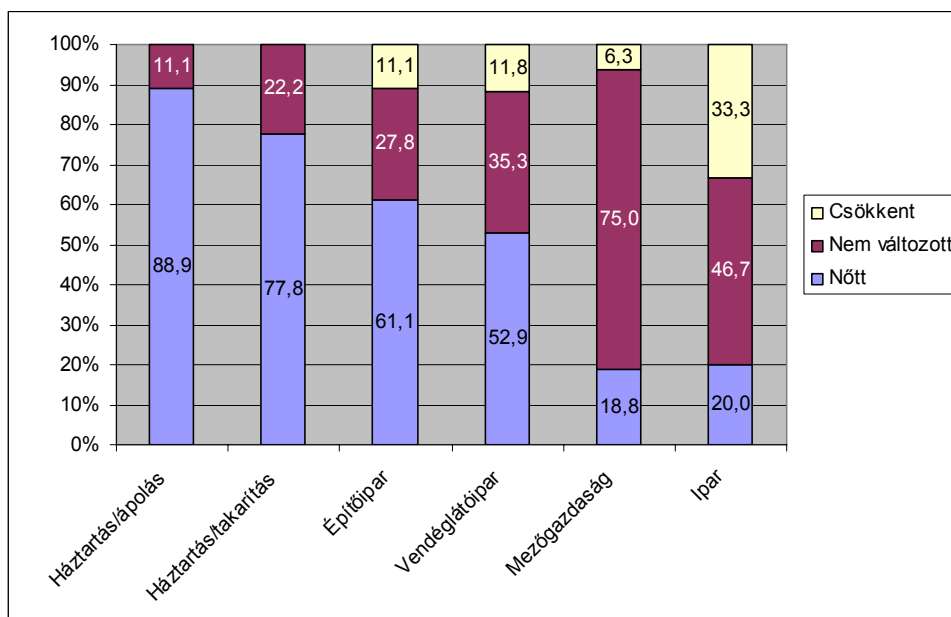
*1-csökkenett, 2-nem változott, 3-nőtt

Hasonlóság, hogy az iparban ott is inkább csökkenést látnak: a vélemények szóródnak a növekedés, szinten maradás és a csökkenés között, de az utóbbi vélemény is elég gyakori. Az építőiparban mindkét országban hasonló változást jeleznek a véleménye: a szakértők 60 százaléka szerint nőtt az elmúlt öt évben a külföldi feketemunkások száma. Szintén inkább hasonlóság, hogy a szinten maradás és a növekedés közé teszik az elmúlt öt év folyamatait a vendéglátásban, bár úgy tűnik, hogy Ausztriában inkább nőtt a külföldi feketemunka ebben a szektorban (53% válaszolt így, szemben a magyar szakértők egyharmadával).

Magyarországon a mezőgazdaság a válaszadók szerint egyértelműen újabb külföldi munkaerőt szívott fel az elmúlt öt évben (ebben nincs különbség az egyes csoportok között). Ezzel szemben Ausztriában a szakértők háromnegyede szerint ebben a szektorban a korábbi szinten maradt a külföldiek fekete foglalkoztatása.

Ausztriában a háztartások számára végzett munkák területén növekedés volt szinte minden szakértő szerint. A házi gondozásban, ápolásban a szakértők 90%-a, a takarításban és hasonló háztartás körüli munkában 80% vélte úgy, hogy nőtt a külföldiek fekete foglalkoztatása. Nálunk az előbbi területen a szakértők nem egészen 40%-a, az utóbbi területen kevesebb, mint fele lát növekedést.

7. ábra Külföldi feketemunka változása ágazonként az elmúlt 5 évben (Ausztria)

Várható tendenciák

A külföldi feketemunka jövőbeli alakulásával kapcsolatban két időszakról kértünk becslést: a következő 5 évről¹³, illetve 5-10 évről. A következő 5 évre várt tendenciákról ágazonként is kértünk értékelést.

A válaszadók szerint a közeljövőben a növekedési ütem tovább mérséklődik, és 5-10 év múlva már nem számolnak növekedéssel.

50. tábla A feketemunka várható alakulása

Időszak	1 erősen csökken	2	3	4	5 erősen nő	N	Átlag	
	Válaszok megoszlása (panel)						panel	összes válaszadó
következő 5 év	---	7,8	66,7	23,5	2,0	51	3,2	3,0
következő 5-10 év	2,9	34,3	31,4	27,1	4,3	70	3,0	2,8

A szakértők legtöbb csoportja már az elkövetkező 5 évre stagnálást, vagy még inkább némi csökkenést vár, 5-10 éves távlatban pedig – a munkáltatók és politikusok kivételével – csökkenést prognosztizál. A politikai szférában a következő 5 évre a külföldi feketemunka határozott növekedését jósolják: 80%-uk számít növekedésre, ebből 20% ráadásul erőteljes növekedésre. Öt-tíz éves távlatban is sokan becsülnék növekedést (70%-uk, míg az összes válaszadónak alig harmada), igaz, csak egyvalaki számít nagymértékű növekedésre. A külföldi feketemunka további növekedését várják a munkaadók is, az elkövetkező 5-10 évre alig

¹³ Erre sokan – a válaszadók mintegy harmada – nem válaszoltak, azonban a megmaradt válaszok megoszlása jól értelmezhető, és egybevág a tendenciák a másik kérdésnél kapott eredményekkel, így ezeket a válaszokat is relevánsnak tekintjük.

mérséklődő növekedéssel számolnak. Ettől lényegesen eltér a munkavállalói oldal véleménye: a szakszervezetek már a következő 5 évre is csökkenést becsülnek, csakúgy, mint a helyi tapasztalatokra talán leginkább alapozó, közvetlen ellenőrzést végzők.

51. tábla A feketemunka jövőbeli alakulásának megítélése néhány kiválasztott csoportban

	következő 5 évben			elkövetkező 5-10 évben		
	Átlag*	N	Std. szórás	Átlag*	N	Std. szórás
Ellenőrző szervek	2,7	76	0,7	2,5	99	0,9
ÁFSZ	3,2	72	0,9	2,8	120	1,0
Mv. érdekképv.	2,8	6	0,4	2,6	10	0,7
Munkáltatók	3,6	12	0,5	3,5	17	0,9
Kutatók	3,0	8	0,1	2,9	11	0,8
Politika	4,0	5	0,7	3,7	10	0,8
NGO, sajtó	3,0	7	0,6	2,4	9	0,9
Önkormányzatok	2,8	10	0,8	2,7	12	1,2
Együtt	3,0	196	0,8	2,7	288	1,0
Panel	3,2	51	0,6	3,0	70	1,0

*az 1-5 válaszok átlaga, ahol 1-nagyon csökken, 5-nagyon nő

A megkérdezettek véleménye alapján alaptalannak tűnik a politikusok által gyakran hangoztatott vélemény, miszerint az EU legújabb bővítése, a munkavállalási korlátozások megszüntetése jelentős mértékű külföldi munkaerőt „szabadítana rá” a magyar gazdaságra.

A válaszok indoklása is erre utal: akik csökkenéssel számolnak, ezt éppen az EU bővítésével, a korlátozások feloldásával indokolják, mert: „...a *legális foglalkoztatás feltételei olcsóbbak, egyszerűbbek lesznek*”.

„Várhatóan fel fog szabadulni a munkaerőpiac, és a foglalkoztatás engedélymentes lesz, így a munkaadók nem fogják megreszkírozni egy esetleges nagy összegű bírságot.”
(ÁFSZ)

Az EU-csatlakozással a határok eltűnnek, ezt a munkaügyi jogszabályoknak követnie kell. Így a jogszabályi különbségek a jogharmonizáció kapcsán folyamatosan eltűnnek.”
(ÁFSZ)

„Magyarországnál „vonzóbb” munkalehetőségeket nyújtanak más EU tagállamok.”
(önkormányzati tisztviselő)

Akik viszont növekedést várnak, azt nem az EU bővítéssel, hanem a romló feltételekkel, gazdasági viszonyokkal, a kormány rossz teljesítményével magyarázzák.

„A reálbérek csökkennek; TB, adó, járulék nő. Virágzik „magasan” a fekete munka.”
(ÁFSZ ügyintéző)

„A kormány vállalkozásellenes, támogatja a munkaerő kizsákmányolását, csak a pénztörkét szolgálja.” (ÁFSZ)

„A feketemunka egyenes következménye a gazdaság hanyatlásának, a gazdasági terhek növekedésének.” (OMMF)

„Ha a szabályozások és a munkáltatókat terhelő járulékok nem változnak kedvezőbb irányban, akkor a fekete foglalkoztatás tovább fog nőni.” (ÁFSZ)

„Egyre nő azon foglalkozások száma, melyek a fiatalok körében nem „trendik”, ezért inkább megelégednek a segélyekkel.” (mg. vállalkozó)

A szabad munkavállalás lehetőségének bővülése miatt legfeljebb kismértékű növekedést jeleznek, mint ahogy demográfiai okok, s a kereslet-kínálati viszonyok miatt is.

„Magyarország rossz demográfiai mutatói, a gazdasági fejlődés és az abból adódó munkaerőhiány indokolják a nagyobb igényt a külföldi munkavállalókra, amelynek egyik következménye, hogy a fekete foglalkoztatás ezen a területen is valamelyest növekedni fog.” (parlamenti képviselő, foglalkoztatási biz.)

„Egy kismértékű növekedés még várható, mert van kielégítetlen munkaerő-kereslet, lesznek hiányszakmák, és olyan területek is, amelyek rosszul fizettek.” (minisztériumi szakértő)

Csak elvétve találkoztunk olyan véleménnyel, mint amit az egyik munkaügyi felügyelő kifejt:

„Az EU-ban az átmeneti korlátozások feloldása nem hogy csökkentené, inkább növelni fogja a fekete foglalkoztatást, hiszen attól még, hogy nem kell munkavállalási engedély, a munkáltatóknak be kell jelenteniük az adóhatóság felé az általuk foglalkoztatottakat, és fizetniük kell a járulékokat, adót stb. És épp ez az (van munkavállalási engedély, de feketén foglalkoztat), ami jelentős arányban jelenleg is előfordul, és ezen jó irányba nem változtat a munkaerőpiac teljes megnyitása.”

Korábban láttuk, hogy a szakértői panel válaszadói szerint az elkövetkező öt évben a külföldi feketemunka összességében nagyjából a mostani szinten marad. Ágazatonként is hasonlóan vélekednek: az iparban és a textiliparban inkább csökkenést becsülnek, a mezőgazdaságban, a vendéglátásban és a kereskedelemben alapvetően stagnálást. Az építőiparban és a háztartásoknak végzett szolgáltatások (mind a házi ápolás, mind a takarítás, ház körüli munkák) területén számítanak többen növekedésre.

Azt is említettük, hogy leginkább a közvetlen ellenőrzésben dolgozók látnak csökkenő tendenciát összességében. Ez ágazonként is igaz, azaz minden egyes ágazatban inkább csökkenést várnak. Az egyes ágazatokat *relatív*e hasonlóan ítélik meg azzal a kivétellel, hogy a mezőgazdaságban is az építőiparhoz és a háztartásoknak végzett szolgáltatásokhoz hasonló folyamatokra számítanak.

52. tábla A külföldiek illegális munkájának alakulása ágazonként

	1–erősen csökken	2	3	4	5–erősen nő	N	Átlag	
	Válaszok megoszlása (panel) %						panel	OMMF+HÖR
Építőipar	3,2	11,1	50,8	23,8	11,1	63	3,3	2,9
Mezőgazdaság	4,7	20,3	46,9	23,4	4,7	64	3,0	2,9
Vendéglátás, szórakoztatóipar	3,2	16,1	50,0	25,8	4,8	62	3,1	2,6
Ipar	6,7	36,7	40,0	13,3	3,3	60	2,7	2,2
Textilipar	16,9	23,7	47,5	10,2	1,7	59	2,6	2,0
Kereskedelem, árusítás	3,3	14,8	59,0	18,0	4,9	61	3,1	2,6
Háztartás - ápolás	3,4	13,6	45,8	32,2	5,1	59	3,2	2,8
Háztartás - takarítás, jav.	1,6	16,1	46,8	29,0	6,5	62	3,2	2,9

Csak elenyésző kisebbség gondolja azt, hogy bármely ágazatban erőteljesen nőni fog a külföldiek fekete foglalkoztatása. A szakértők mintegy fele nem számít változásra a közeljövőben. Az, hogy a válaszadók másik fele növekedést vagy csökkenést vár, ágazatonként különbözik.

A feketemunka változásával kapcsolatos várakozások a három országban

A *csehországi* kutatásban a jövőképre vonatkozó kérdések közül csak az 5-10 éves előrejelzés szerepelt. A cseh szakértők prognózisa hasonló a magyarokéhoz: 40 százalékuk stagnálást jósol, egyharmaduk csökkenést, egynegyedük növekedést, de erőteljes növekedésre senki sem számít (az átlag 2,9).

Az *osztrák* vizsgálat adatait nehezebb összehasonlítani a hazai véleményekkel, ott ugyanis a következő 10 év alakulására kérdezték rá, és csak 3-fokú skálán (nő-nem változik-csökken). Ezek szerint az osztrák szakértők 60%-a számít növekedésre, egyharmada stagnálásra, és egyvalaki prognosztizált csökkenést. Ausztriában tehát jóval kevésbé számolnak csökkenéssel, inkább stagnálást valószínűsítene. Ez nem szükségszerűen jelenti azt, hogy az egyes ágazatok külföldi feketemunka iránti igénye alakul másképp Ausztriában, hanem hogy Magyarországon és Csehországban sokan úgy gondolják, hogy a külföldi feketemunkások egy része él a könnyebb beutazás lehetőségével (új EU tagok), vagy az egyre inkább kiépülő kapcsolatokra, tapasztalatok kínálta egyszerűsödő lehetőségekre építve továbbvándorol a fejlettebb országokba. Egy másik lehetséges magyarázat, hogy a legális munkavégzéshez szükséges adminisztráció – melynek bonyolultságát a külföldi feketemunka egyik legfőbb okának tartanak a szakértők – egyszerűsödik, s ezért többen választják a szabályok betartását.

Az építőiparban és a mezőgazdaságban hasonló folyamatokat várnak a szakértők a három országban: mintegy 30% szerint fog nőni a külföldi feketemunkások száma.

A vendéglátás területén az osztrák szakértők várnak leginkább növekedést (50%), kevésbé Csehországban (40%), még kevésbé nálunk (30%).

Az iparral kapcsolatban szóródik leginkább a szakértők véleménye, ami valószínűleg annak is köszönhető, hogy a feketefoglalkoztatásnak általában sem ez a jellemző terepe, a nagy ipari cégek, ha foglalkoztatnak is külföldieket, azt többnyire legálisan teszik. Másrészt sokkal kevésbé vannak szem előtt az üzemekben dolgozó külföldiek. Azt mindenesetre elmondhatjuk, hogy mindhárom országban itt várják leginkább a külföldi fekete munkaerő kivonulását. Hogy ez mennyire a munkaerő „kifehéredését”, és mennyire az ágazat termelésének csökkenését jelenti, azt nehéz megmondani.

53. tábla A külföldiek fekete munkavégzésének alakulása ágazonként a közeljövőben*

	Csehország (N=22)			Ausztria (N=15)			Magyar. (N=64)		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Építőipar	23	50	27	7	60	33	14	51	35
Mezőgazdaság	19	48	33	7	67	27	25	47	28
Vendéglátóipar	5	54	41	14	36	50	19	50	31
Háztartás –ápolás**	0	33	67	7	0	93	17	46	37
Háztartás –takarítás				0	40	60	18	47	35
Ipar	33	33	33	29	64	7	43	40	17

1 – csökken, 2 – nem változik, 3 – nő

* Cseh- és Magyarország: következő 5 év, Ausztria: következő 10 év

** Csehország esetében a háztartási szolgáltatások együtt

Az osztrák szakértők a háztartások számára végzett szolgáltatások területén érzékelték a legegyöntetűbben a külföldi feketemunkások számának növekedését az elmúlt években. A közeljövőre is egyértelműen növekedést prognosztizáltak: egy kivétellel mindenki úgy vélte, hogy nőni fog a házi ápolást, felügyeletet feketén vállaló külföldiek száma, 60% szerint a takarítást, ház körüli munkákat vállalóké. A Csehországi vizsgálatban nem választották szét a kétféle szolgáltatást, de az adat nagyon hasonló: a szakértők kétharmada vár növekedést. Nálunk ezzel szemben mindössze egyharmad számol növekedéssel ezeken a területeken. Nem gondolhatjuk, hogy nálunk az ilyen munkák „kifehéredését” várnák, alapvetően arról van szó, hogy az ilyen szolgáltatások iránti fizetőképes kereslet sokkal kisebb Magyarországon.

IX. EU BŐVÍTÉS ÉS A MUNKAERŐPIAC ÁTMENETI KORLÁTOZÁSA

Öt, az interjúban gyakran hallott kijelentést véleményeztettünk a válaszadókkal ötfokú skálán azzal kapcsolatban, hogy milyen munkaerő-piaci jelenségek várhatók az EU bővítése, illetve a korlátozások feloldása után.

Két olyan állítással értettek egyet leginkább a válaszadók, melyek éppen arra utalnak, hogy nem várhatók munkaerő-piaci problémák: *„Az átmeneti periódus vége után nem lesznek jelentős változások a magyarországi munkavállalásban”*, illetve hogy *„ Románia és Bulgária csatlakozása után nem jönnek többen Magyarországra dolgozni, mert más EU országba jobb anyagi feltételek mellett mehetnek”*. A szakértői panelbe tartozó válaszadók fele egyetértett ezekkel a kijelentésekkel, mintegy 20%-uk nem értett egyet, 30% pedig semleges választ adott. (a panel válaszainak átlaga 3,5, illetve 3,6). Ebben a két kérdésben a legkisebb egyébként a válaszok szóródása. Az egyes válaszadói csoportok véleménye között alig találunk eltérést. Az egyetlen különbség, hogy a nem-kormányzati szférában valamivel nagyobb az egyetértés azzal, hogy a *jobb anyagi feltételek más országokba vonzzák a külföldi fekete munkaerőt* (átlag: 3,7).

Van tehát, aki úgy véli *„ide is, oda is többen jönnek”*, míg kutatók szerint *„nyugodtan liberalizálhatnánk”*, ez nem eredményezné a külföldi feketemunka drámai növekedését.

Az egyik válaszadó *viszont azt fejté ki, hogy a csatlakozással a külföldi feketemunka növekedését várta, s nem érti, hogy ez miért nem így történt.*

„Az új tagállamok csatlakozása bátorította a hazai munkáltatókat és a külföldi munkavállalókat a feketefoglalkoztatás vonatkozásában, mely furcsa módon mégsem eredményezett jelentős munkaerő-bevándorlást.” (HÖR)

Többen is jelezték, hogy nem tudnak egyértelműen válaszolni a kérdésre, mert a két ország állampolgárai különbözőképpen reagálnak a csatlakozással járó könnyítésekre.

„Román munkavállalók nagyobb számban jönnek majd Magyarországra a nyelv ismerete és a közelség miatt. Bulgáriára ez nem lesz igaz, mivel ha jobban akarnak keresni, és ezért hajlandóak elhagyni az országot, inkább más, jobb körülményekkel rendelkező EU tagállamba mennek.” (ÁFSZ)

54. tábla Az EU bővítés főbb hatásainak értékelése

	ÁTLAG
Az átmeneti periódus vége után nem lesznek jelentős változások a magyarországi munkavállalásban.	3,6
Románia és Bulgária csatlakozása után nem jönnek többen Magyarországra dolgozni, mert más EU országba jobb anyagi feltételek mellett mehetnek	3,5
A korlátozások megszüntetésével könnyebbé válik a legális foglalkoztatás, ezért a feketefoglalkoztatás nem fog nőni	3,4
Az EU csatlakozás után nem fog több román állampolgár jönni dolgozni, mert aki akart, az már itt van	3,3
Az átmeneti korlátozások hiánya a külföldiek fekete foglalkoztatásának növekedéséhez vezetne	2,7

Az előző állításokhoz képest csak kicsivel kevesebben értenek egyet a szakértői panelből azzal, hogy *„a korlátozások megszüntetésével könnyebbé válik a legális foglalkoztatás, ezért a feketefoglalkoztatás nem fog nőni”*, illetve hogy *„az EU csatlakozás után nem fog több román*

állampolgár jönni dolgozni, mert aki akart, az már itt van". Ezekkel az állításokkal a szakértők 40%-a ért egyet, 30% pedig semleges választ adott. A közvetlen ellenőrzést végzők és az ÁFSZ munkatársai valamivel kevésbé hisznek abban, hogy a legális foglalkoztatás válna jellemzőbbé (kb. egyharmaduk). A nem-kormányzati szférában kevésbé gondolják úgy, hogy a román állampolgárok közül már mindenki átjött, aki akart (átlag: 3,1). Az említetteken kívül nem találunk szignifikáns különbségeket az egyes válaszadói csoportok véleménye között.

„Szerintem aki akart, már évek óta itt dolgozik, és más EU országban jobb feltételeket is találhatnak, bár a nyelvi nehézség nem elhanyagolható szempont.

Romániából magyarok jönnek elsősorban, akik érzelmileg is kötődnek hozzánk.”
(OMMF)

A semleges válaszok magas arányából adódik, hogy sokan bizonytalanok a kérdés megítélésében. Ezt illusztrálja az egyik kutató megjegyzése:

„Ha az eddigi tilalmaknak és adminisztratív akadályoknak volt elrettentő hatásuk, akkor többen fognak jönni. Lásd Lengyelországot és Angliát. De a növekmény itt sokkal kisebb lesz, s nem tudni, aki eddig ide jöttek, nem fognak-e a többi megnyitott országba továbblépni (pl. orvosok)”.

A legkevésbé azzal értenek egyet a válaszadók, hogy *“az átmeneti korlátozások hiánya a külföldiek fekete foglalkoztatásának növekedéséhez vezetne”*. Ezzel a szakértők negyede ért csak egyet, 30%-uk semleges választ adott, 45% pedig nem értett egyet.

A közvetlen ellenőrzést végzők és az ÁFSZ munkatársai körében valamivel kevésbé jellemző, hogy nem értenek egyet a kijelentéssel (kb. 35%), de ez inkább a semleges válaszok számát növeli. Markánsabban két szakértői csoport véleménye tér el a többiekétől: az érdekképviseltek (mindkét oldal) közel 40%-a egyetért az állítással; az állami szférában viszont többen (60%) utasítják el azt.

Egy bizonytalan válasz:

„Ezt nehéz kiszámítani, szerepe lesz a nyelvtudásnak és a megnyitott szakmák iránti romániai (erdélyi) keresletnek.” (kutató, jogász)

Van, akinek viszont az a véleménye, hogy a feketemunka független ezektől a tényezőktől.

„Aki feketén akar dolgozni, az eddig is, és ezután is így fog, hacsak nincs kényszerítve.”
(ruhaiipari vállalkozó)

Összességében úgy fogalmazhatunk, hogy az EU legújabb bővítésének, a Romániával és Bulgáriával szembeni munkaerő-piaci korlátozások megszüntetésének várható hatásaival kapcsolatban meglehetősen szóródnak a vélemények, és elég sok a határozatlan válasz is. A *“mérleg nyelve”* azonban afelé hajlik, hogy a korlátozások eltörlése nem járna különösebb változással, kedvezőtlen hatásokkal, sőt esetleg pozitív hatásai is lennének a hazai munkaerő-piaci helyzetre. Az egyes válaszadói csoportok véleménye között e tekintetben nagyfokú a hasonlóság. Azt érdemes ismételtelen kiemelni, hogy a kérdéssel foglalkozó kormányzati szakemberek az átlagosnál is kevésbé tartanak attól, hogy a korlátozások eltörlése a külföldi feketemunka komoly növekedéséhez vezetne. Ettől inkább csak az érdekképviseltek tartanak.

X. MUNKAERŐ-PIACI VERSENY

A jelenlegi helyzet

A kérdőívnek ebben a részében meglehetősen sarkosan fogalmaztunk meg olyan állításokat, melyek a hazai munkaerő, a hazai munkanélküliek és a külföldi fekete munkaerő közötti munkaerő-piaci versennyel kapcsolatban sok interjúban felmerültek.

Az egyetlen állítás, amellyel a szakértői panel összességében határozottan *nem értett egyet* az volt, miszerint „*a külföldiek elveszik a hazaiak elől a munkát*”. A panel átlaga a megszokott ötfokú skálán mindössze 2,1 volt. A többieknél is határozottabban utasítják el az állítást a kutatók, a munkáltatók, valamint a politikusok is (1,8-1,9-es átlagok). A munkavállalói érdekképviselők, az ÁFSZ munkatársai és a közvetlen ellenőrzésben dolgozók hajlamosabbak egyetérteni a kijelentéssel – a munkavállalói érdekképviselők 30%-a 4-es osztályzatot adott –, de e csoportokban is az egyet nem értés dominál (az átlagok 2,7-2,6-2,5), és ezt fogadják el a legkevésbé a hét állítás közül.

„*A külföldieket formálisan képzettségüknél alacsonyabb munkakörökben alkalmazzák, azonban tényleges képzettségüket hasznosítják.*” Ez volt az egyetlen állítás, amelynek átlagos elfogadottsága a szakértői panelben közelít a 4-es (egyetért) szinthez (átlag:3,7). Még inkább egyetértének az állítással a kutatók, valamint a civil szervezetek (átlag: 3,8, ill. 4,3). Kevésbé ismerik el, vagy kisebb fontosságot tulajdonítanak a jelenségnek a politikusok, az ellenőrző szervek és az ÁFSZ munkatársai (3,3-3,4-es átlagok) olyannyira, hogy míg a szakértői panel többi három csoportjában az összes közül ez a leginkább elfogadott állítás, addig az utóbbi csoportok esetében 2-3 olyan kijelentés is volt, amellyel jobban, vagy legalábbis ugyanannyira egyetértének.

55. tábla Milyen mértékben ért egyet a következő állításokkal?

	ÁTLAG*
A külföldieket formálisan képzettségüknél alacsonyabb munkakörökben alkalmazzák, azonban tényleges képzettségüket hasznosítják	3,7
A kiközvetített magyar munkanélküliek többnyire nem is akarnak dolgozni, csak a regisztrációhoz szükséges igazolást kérik	3,3
A külföldiek feketefoglalkoztatása leszorítja a béreket	3,3
A külföldi feketemunkások által végzett munkát magyarok nem vállalják	3,2
A munkaadók előnyben részesítik a belföldi feketemunkásokat	3,0
Az olcsó külföldi feketemunka megnehezíti a hazai munkanélküliek alkalmazását	2,8
A külföldiek elveszik a hazaiak elől a munkát	2,1

*Értékelések átlaga ötfokú skálán, ahol 1-egyáltalán nem ért egyet, 5-teljesen egyetért

A többi öt kijelentés átlagos értékelése a szakértői panelben 2,8 és 3,3 között alakult, azaz valahol az „egyet is ért meg nem is” körül. Valójában azonban a vélemények erőteljesen szóródnak, és nem ritka a nagyfokú egyetértés és a nagyfokú egyet nem értés is.

„*A kiközvetített magyar munkanélküliek többnyire nem is akarnak dolgozni, csak a regisztrációhoz szükséges igazolást kérik.*” A kutatók hajlamosabbak a leginkább elutasítani az állítást (átlag: 2,5). Az ellenőrzésben dolgozók viszont ezzel értettek egyet a leginkább a hét kijelentés közül (átlag: 3,7). Ahogy egyikük elmondta:

„Nagyon sok munkáltató panaszkodik, hogy a kiközvetített magyar munkavállalók – azok közül is a tartós, kb. 2 évnél régebb óta munkanélküliek – valójában nem akarnak dolgozni, néhány napnál tovább nem maradnak a munkáltatónál.”

Van, aki szerint igaz ugyan a megállapítás, de csak azért, mert a kínált bérek nagyon alacsonyak.

„A munkaadók elvárásai túlságosan irreálisak az ajánlott bérhez képest. Szerintem nagy többség dolgozna.” (ÁFSZ)

„A külföldiek feketefoglalkoztatása leszorítja a béreket.” A vélemények szórása az előző kérdéshez hasonlóan magas, azonban kevés különbséget találunk a csoportok között, inkább az egyes csoportokon belül. A kutatók ezt az állítást is hajlamosak elutasítani (átlag: 2,6).

Az elutasításnak többféle oka van, az egyik az, hogy *„nem mindig olcsóbb a külföldi”, „az építőiparban általában megegyezik a magyar és a külföldiek napi bére” (ÁFSZ).*

Az ágazatonként eltérő realitásra hívja fel a figyelmet az egyik kutató is:

„Ágazattól függ. Mezőgazdasági napszámra igaz, vendéglátásra, iparra, építőiparra nem, vagy csak a szakképzetlenek szintjén.”

„A külföldi feketemunkások által végzett munkát magyarok nem vállalják.” A szakértői panelben valamivel kisebb a vélemények szórása, a teljes válaszadói körben az előzőekhez hasonlóan magas. A munkavállalói érdekképviselők kevéssé értenek egyet a kijelentéssel (átlag: 2,5), a szakértői panel többi csoportjára azonban 3,3-3,6 között van az átlag. Az ÁFSZ munkatársai is hasonlóan vélekednek (átlag: 3,4), szemben az ellenőrzésben dolgozókkal, akik inkább elutasítják az állítást (átlag: 2,9).

“A munkaadók előnyben részesítik a belföldi feketemunkásokat.” Ebben a kérdésben kevésbé szóródnak a vélemények, azaz itt helytálló az a megfogalmazás, hogy jellemzően “igen is, meg nem is” választ adnak a megkérdezettek. Nincs szignifikáns különbség az egyes szakértői csoportok véleménye között (átlagok: 2,8-3,1). A szakértőknél valamivel inkább egyetértenek ezzel a közvetlen ellenőrzést végzők és az ÁFSZ munkatársai is (átlag: 3,2-3,2).

„Az olcsó külföldi feketemunka megnehezíti a hazai munkanélküliek alkalmazását.” Itt a legnagyobb a vélemények szóródása az összes válaszadó körében, de nagy a szakértői panelen belül is. A szakértők összességében inkább kissé elutasítják az állítást (átlag: 2,8). Még inkább elutasítják a véleményt a munkáltatók (átlag: 2,4) mellett a kutatók is (átlag: 2,2), míg a munkavállalói érdekképviselők sokkal inkább egyetértenek azzal (átlag: 3,6). Az ÁFSZ munkatársai számára összességében ez az egyik leginkább elfogadható kijelentés a 7 közül (átlag: 3,5). A közvetlen ellenőrzést végzők ennél kevésbé, de a szakértői panelnél jobban egyetértenek az állítással (átlag: 3,2). Az elutasító vélemények egyik indoka itt is az, hogy *„a külföldiek nagyjából ugyanannyi pénzt kapnak, mint a magyarok”*. Másik vélemény szerint *„egyes szakmákban versenyhelyzet alakul ki, aki jobban dolgozik, azt alkalmazzák” (ÁFSZ)*. S van, aki a külföldi feketemunka olcsóságát vitatja.

„A napszám 4000 forint zsebbe. Olcsó? Persze ha TB-t, adót kellene utána fizetnem... De úgy nem jönne senki. Meg olyan drága áron el sem tudnám adni a terméket.” (gazdálkodó)

XI. ELLENŐRZÉS

Kilenc olyan állítást véleményeztek a válaszadók melyek az ellenőrzés hatékonyságával kapcsolatban az interjúkban felvetődtek. A válaszok alapvetően két tényező fontosságát jelzik. A hatékony ellenőrzést a felsoroltak közül az korlátozza a leginkább, hogy „a munkaügyi ellenőrzés nem fér hozzá bizonyos jellegzetes munkavállalási típusokhoz (pl. háztartások)” Ehhez hasonlóan értékelik a gazdasági környezet fontosságát, azt a problémát, hogy az ellenőrzések a fekete munkavállalás alapvető okait nem tudják kiküszöbölni.

Alig akadt olyan szakértő, aki a határellenőrzésnek – akár kis – szerepet tulajdonítana, s a három legfontosabb közé senki nem sorolta.

Az egyes tényezők fontossági sorrendje – a válaszolók értékelése alapján – a következő:

**56. tábla Milyen mértékben korlátozzák az ellenőrzés hatékonyságát az alábbi tényezők?
(Szakértői panel)**

	Átlag*	első	második	harmadik
		legfontosabb tényező (%)		
Az ellenőrzések a fekete munkavállalás alapvető okait nem tudják kiküszöbölni	4,1	20	15	19
A munkaügyi ellenőrzés nem fér hozzá bizonyos jellegzetes munkavállalási típusokhoz (pl. háztartások)	4,0	24	12	11
Az ellenőrzés szelektív, a különböző típusokra nem egyformán terjed ki	3,9	11	19	11
A munkáltatók és munkavállalók kijátsszák az ellenőroket	3,8	11	20	14
Kevés az ellenőrzés	3,5	16	11	8
A feketemunkával kapcsolatos információk igen korlátozottak, ezért az ellene hozott intézkedések sem lehetnek megfelelőek	3,4	5	9	8
A gazdasági érdekek korlátozzák a hatékony ellenőrzést	3,3	7	11	13
A büntetés nagysága a szabályos foglalkoztatás terheihez képest alacsony	3,2	5	3	15
A határellenőrzés nem kellő szigorú	2,2	0	0	0

*(1 – egyáltalán nem, 5 – nagyon nagy mértékben)

**57. tábla Milyen mértékben korlátozzák az ellenőrzés hatékonyságát az alábbi tényezők?
(válaszadói csoportonként)**

	Ellenőrző szervek	ÁFSZ	Mv.érdek- képv.	Politika	NGO, sajtó	Önkor- mányzat	Együtt	legfőbb tényező
értékelések átlaga								
Az ell. a feketemunka alapokait nem küszöböli ki	4,2	4,1	3,4	4,4	4,0	4,3	4,1	21
Az ellenőrzés nem fér egyes munkatípusokhoz	4,0	3,9	3,8	3,7	4,8	3,9	4,0	24
Az ellenőrzés szelektív	2,9	3,7	3,5	3,9	4,2	4,1	3,5	5
Kijátsszák az ellenőröket	3,6	4,0	4,1	3,7	3,6	4,4	3,8	16
Kevés ellenőrzés	2,4	4,0	4,6	3,6	3,4	4,2	3,4	13
Korlátozott információk	2,9	3,4	3,6	3,7	3,1	4,2	3,2	3
A gazdasági érdekek	3,1	3,2	3,0	3,3	4,0	3,4	3,2	11
Alacsony büntetés	2,5	3,7	4,3	3,3	2,7	4,0	3,2	6
A határellenőrzés nem kellő szigorú	2,1	2,3	2,3	1,9	2,5	2,6	2,2	1

Az ellenőrzés problémáinak értékelésében alig van különbség a válaszadók közt. Talán az érdemel figyelmet, hogy az önkormányzati szakértők, akik kis településekre valók, s a mezőgazdaságban jelentkező problémákkal szembesülnek, jóval fontosabbak tartják a többiekénél azt, hogy „a munkáltatók és munkavállalók kijátsszák az ellenőröket”, míg a szakszervezetek szerint a legfőbb gond az, hogy kevés az ellenőrzés.

A munkaügyi ellenőrök is az ellenőrzés viszonylag fontos (az osztályzatok átlaga alapján harmadik legfontosabb) akadályának tartják, hogy a munkaadók és munkavállalók kijátsszák az ellenőröket, s ezt többen külön is kiemelik, illetve gyakorlati példákkal illusztrálják „Az ellenőrzések során a fekete munkavállalók sokszor elhagyják az ellenőrzés helyszínét, abban az esetben, ha rendőri segítség nincs, intézkedni nem tudunk”. Van, aki szerint „Sokkal szigorúbb szankciókat kellene foganatosítani.” (OMMF), s van, aki úgy véli, a büntetések már épp elég magasak „A büntetések felsőhatára már a csillagos ég, és ez sem hozott igazi eredményt. A prevenciót meg sem próbálják alkalmazni, azokat jutalmazták, akik jogkövetők és betartják a jogszabályokat. Az ellenőrzés célja ne az legyen, hogy mindenképpen találni kell valamit, hanem a megelőzésre és figyelmeztetésre fektetni a hangsúlyt talán beválna valami türelmi idő is.” (ÁFSZ)

A megjegyzésekből az is kitűnik, hogy az ellenőrök tapasztalatai eltérők.

„Megyénkben az elmúlt években csekély számban talákoztunk szabálytalanul foglalkoztatott külföldi munkavállalóval. Személyes tapasztalatom: az ellenőrzött román és ukrán munkavállalók nem eredtek futásnak, megszeppenve álltak a hatósági eljárásokkal szemben tudomásul véve akár a kiutasításukat is. Pusztán jelenlétük a kiszolgáltatottságra utalt, s a megélhetés biztosítása kényszeríthette őket a szomorú helyzetre.”

Kérdés persze, hogy mi az eltérő tapasztalatok oka: eltérő ellenőrzési módszerekben van, vagy abban, hogy más-más típusú külföldiekkel találkoznak, vagy az a lényeg, vagy épp a személyes hozzáállás a lényeg.

Több vállalkozó is kiemelte a korrupció szerepét: „Az ellenőrök korrumpálhatóságát kell megszüntetni.” „A maffia ellen kellene először fellépni, akik zsarolják az ellenőrzési pontokat.” Az egyik mezőgazdasági vállalkozó sérelmezte, hogy „Azokat a munkahelyeket ellenőrzi,

amelyek nem fizetnek, azaz az ellenőrök is korrumpáltak. Ipar fizet – nem ellenőrünk, mezőgazdaság nem fizet, megyünk sárkányrepülővel és fotózunk.”

Politikusok s vállalkozók is említik a „Bürokratikus, életidegen szabályozás, hasonló hivatali magatartás” szerepét, s ettől nem függetlenül azt, hogy „a 'játékban' résztvevők zöme sincs tisztában a saját és a társadalmi kockázatokkal.” (kutató)

A munkaadók, önkormányzatok panaszkodnak, hogy „Az ellenőrzésekben nem látni következetességet”, míg az ellenőrök arra, hogy nem megfelelőek a lehetőségeik s társadalmi elfogadottságuk „Az ellenőrzések hatékony és eredményes végzéséhez, a jogsértő foglalkoztatás visszaszorítása érdekében növelni kellene a munkaügyi felügyelők számát, az ellenőrzést segítő arzenált.”

„Az ellenőrzés úgy gondolom hatékonyabb is lehetne, ha a társadalom elfogadná annak szükségességét. Amíg az adóelkerülés Magyarországon bocsánatos bűn, sőt azt tartjuk sikeres, ügyes embernek, aki erre képes, a jogkövető állampolgárt meg lúzernak, baleknak tartják, addig nagy változás ezen a téren nem várható. Az adómorálnak változni kellene.”

Hasonló véleményt fejt ki egy munkaerő-piaci szakértő:

„Az igazi kérdés az apparátus mérete, ezért is kevés az ellenőrzések száma. A lebukás veszélyét növelni kellene, de 800 ezer munkaadó van!”

Figyelemre méltó az az ellenőrzés gyakorlatára vonatkozó megjegyzés is, miszerint „Korlátozza a hatékonyságot, hogy munkaügyi ellenőrzéseket csak a köztisztviselőkre vonatkozó munkaidő alatt végzik, esti órákban, vagy éjszaka tudomásom szerint nem.”

Érdeemes megjegyezni, hogy csak egy szakértői megjegyzés volt, ami szerint a munkavállalók felelősségre vonása lehetne célravezető.

A panelből minden második szakértő szerint gazdasági érdekek korlátozzák a hatékony ellenőrzést, az ellenőrzést végzők közül valamivel kevesebben vélekednek így (40%). A panel 40%-a találja alacsonynak a büntetések nagyságát a szabályos foglalkoztatás terheihez képest, különösen a munkavállalói érdekképviselők. Az ellenőrzést végzők közül viszont csak minden hatodik ért ezzel egyet.

Sokak véleményét tükrözi a következő idézet:

„Persze az sem ártana, ha olyan közterhek lennének, amit a vállalkozások ki tudnak termelni. A feketemunkának az is oka, hogy a vállalkozások nem jutnak a pénzükhöz, nagy a körbetartozás, így nem tudják felvállalni a szabályoknak megfelelő foglalkoztatást. A vállalkozások nehezen jutnak munkához, emiatt nem tudnak stabil munkaerőt kiépíteni.”
(munkaügyi felügyelő)

A határellenőrzést egyértelműen nem okolják a külföldi feketemunka ellenőrzésének problémáitért.

XII. SZÜKSÉGES INTÉZKEDÉSEK

Azt nyilvánvalóan senki sem gondolja a külföldiek szabálytalan munkavégzésével hivatásszerűen foglalkozó szakemberek közül, hogy a kialakult helyzet rendjén való és nem igényel szakmapolitikai koncepció kidolgozást, jogszabály-módosítást, gyakorlati intézkedéseket. Kutatásunk lényeges eleme, hogy megvizsgáltuk az egyes szakpolitikai cselekvési alternatívák megítélését az érdekelt és érintett szakmai közvéleményben. Információink elősegíthetik a prioritások kijelölését és jelzik az egyes intézkedések várható szakmai támogatottságának mértékét is

A korábbi kutatási eredményekből kiindulva, a nemzetközi információkat is szem előtt tartva az interjúkban elhangzottak alapján csokorba gyűjtöttünk 19 olyan szakpolitikai célt és eszközt, amelyek fontosak lehetnek a külföldiek fekete munkavégzése elleni küzdelemben. Ezeket *szükségességük és megvalósíthatóságuk* szerint is osztályoztattuk a teljességgel szükségtelentől a nagyon szükségesig, illetve a gyakorlatilag megvalósíthatatlantól a könnyen megvalósíthatóig terjedő ötfokú skálán. Végül azt kértük a válaszadóktól, emeljék ki a két legfontosabb célt, eszközt fontossági sorrendben.

Az eredményeket összefoglalóan a következő tanulságos tábla szemlélteti.

58. tábla Egyes intézkedések szükségessége és megvalósíthatósága (panel)

	Leginkább szükséges	Második legszükségesebb	Szükségesség értékelések	Megvalósíthatóság átlaga*
A szakképzés munkaerő-piaci igényekhez alkalmazkodó fejlesztése	6	15	4,5	3,3
Munkaadókra háruló adminisztráció csökkentése, átlátható egyablakos ügyintézés	17	17	4,5	3,8
Legális foglalkoztatás terheinek csökkentése	22	18	4,2	3,2
Az érintett intézmények közötti hazai és nemzetközi együttműködés javítása	0	2	4,1	3,6
Jobb információk a legális foglalkoztatás lehetőségeiről	5	2	4,0	4,1
A munkavállalás engedélyezésének megkönnyítése	26	8	4,0	3,8
Bírságok behajtása hatékonyságának növelése	2	2	4,0	3,3
A külföldiek munkavállalásáról rendelkezésre álló statisztikai információk javítása, egységesítése	0	9	3,9	3,6
A munkaügyi ellenőrzés szigorítása	11	12	3,7	3,7
Munkaközvetítők állami ellenőrzésének növelése	3	2	3,6	3,7
Külföldiek szezonális munkavállalási lehetőségeinek kiterjesztése	0	2	3,6	3,5
Egyes ágazatokban, foglalkozásoknál különleges szabályok (pl.: háztartási munka, szezonális mezőgazdasági munka)	5	0	3,5	3,3
A bírságok összegének növelése	2	5	3,3	3,6
Önkormányzatok engedélyezési jogosítványának megadása	2	2	3,3	3,4
A feketén foglalkoztatott külföldiek büntetése	0	2	3,3	3,0
Magyar munkaközvetítők létesítése a küldő országokban	0	0	2,9	3,0
Beutazás és tartózkodás szabályainak szigorítása	0	0	2,5	3,0
Adókedvezmények a szabályosan foglalkoztatott külföldiek számára	2	2	2,2	2,9
Külföldiekre alacsonyabb minimálbér	0	2	1,9	2,2

*Osztályozás egytől ötig

A tábla áttekintése során érdemes azt tekintetbe venni, milyen jelentősen eltér egymástól az egyes intézkedések szükségességének és megvalósíthatóságának megítélése. De lényegesen különbözik a szakértők által legszükségesebbnek tartott intézkedések rangsora is az egyes lehetséges tennivalók szükségességének átlagos megítélésétől. Ezt szem előtt tartva tekintsük át részletesebben is az eredményeket.

A szakértői panel válaszadói közül legtöbben a *legális foglalkoztatás terheinek csökkentését* tartották a két leginkább szükséges intézkedés egyikének a külföldiek fekete foglalkoztatása elleni küzdelemben (40%). Ugyanakkor ezt lényegesen kevésbé tartják megvalósíthatónak (mindössze 2 tizedpontonnyit hajlik a megvalósíthatóság felé az értékelések átlaga).

Tanulságos áttekinteni az indoklásokat. A leggyakoribb kommentár a magas közterhekhez kapcsolódik:

*„A közterhek olyan magasak, hogy azt egy kisvállalkozás nem tudja kigazdálkodni”
(munkaügyi felügyelő)*

„Alapvetően a legális foglalkoztatás terheinek csökkentésében látszódik a megoldás, és amennyiben mégis feketefoglalkoztatás ténye merül fel, akkor ne lehessen kibújni a bírság alól (céget felszámolni, átnevezni, eltűnni).” (munkaügyi felügyelő)

A *munkaadókra háruló adminisztráció csökkentését, átlátható egyablakos ügyintézését és a munkavállalás engedélyezésének megkönnyítését* valamivel kevesebben nevezték meg az egyik legfontosabb eszközként (1/3-1/3 választotta). Az előzővel ellentétben ezeket az intézkedéseket alapvetően megvalósíthatónak tartják (átlag: 3,8).

Az engedélyezés megkönnyítésének szükségességével kapcsolatban jelentősen eltér az egyes válaszadói csoportok véleménye. A kutatók erőteljesen hangsúlyozzák fontosságát: mintegy kétharmaduk a két legfontosabb eszköz egyikének tartja. Rajtuk kívül a munkáltatók, az önkormányzatok és a civil szervezetek képviselői is a leginkább szükséges célok közé sorolják (átlagok: 4,4-4,6). A munkavállalói érdekképviseltek viszont átlagosan csupán közepes osztályzatot adtak. A nehézségekre pregnánsan utal a következő kommentár:

„Egy idős asszony, akinek szüksége van egy napra munkásra, hogy felvágja a fát, az nem fog mindenféle papírok meg engedélyeztetés után mászkálni, hanem felvágatja.... aki kiskönyvvél akar foglalkoztatni annak aznap a munkavégzés megkezdésekor be kell jelenteni elektronikusan a munkavégzést. Ez csak vicc lehet! Akadályok: előző nap nem tudom, kit fogok foglalkoztatni, ezért nem tudom bejelenteni. Aznap szintén nem tudom bejelenteni, mert sajnos nincs a tanyákon megfelelő gyorsaságú (vagy egyáltalán nincs) internet, a faluban működő teleház az pedig csak délután kettőkor nyit. Ja, a mamika az internethez sem valószínű, hogy ért.” (gazdálkodó)

A szakértők negyede tartja a legfontosabb eszközök egyikének a *munkaügyi ellenőrzés szigorítását*. Szükségességét a panel válaszadói átlagosan 3,7-re értékelték. Ez azonban nagy szóródást takar, ami függ az egyes szakértői csoportok helyzetétől. Meglepő módon a közepesnél is kevésbé szükségesnek ítélik az ellenőrzést végzők (átlag 2,7), ugyanakkor nagyon szükségesnek tartják az ÁFSZ munkatársai és a munkavállalói érdekképviseltek (átlag 4,8).

Fontosnak tartanak a szakértők a *szakképzés munkaerő-piaci igényekhez alkalmazkodó fejlesztését* (6% tartotta ezt a leginkább szükségesnek, 15% pedig a második helyen említette). Minden egyes szakértői csoportból hasonló arányban hangsúlyozták ezt. A legfontosabb célok

közé sorolták ezt mind a panel tagjai (átlag: 4,5), mind az összes válaszadó (átlag: 4,3). Megvalósíthatóságát viszont kétségesnek tartják (átlag: 3,3).

A többi felsorolt tényező bármelyikét a két leginkább szükséges intézkedés között a szakértőknek jóval kisebb része (kevesebb mint 10%-a) jelölte meg.

A *bírságok összegének növelését* a szakértők nem tartják igazán fontosnak (átlag 3,3, és a legszükségesebbnek is csak egyvalaki tartotta). A *bírságok behajtása hatékonyságának növelését* ugyan nem említették a legfontosabb kettő között, azonban az értékelések átlaga magas (4,0) azaz a szakértők e kérdést bár nem kezelik prioritásként de fontosnak tartják. Az érintett intézmények közötti hazai és nemzetközi együttműködés javítását, a legális foglalkoztatás lehetőségeiről szóló információk jobb elérhetőségét és a külföldiek munkavállalásáról rendelkezésre álló statisztikai adatok javítását, egységesítését sorolták még az egyértelműen szükséges, bár nem legszükségesebb célok közé a szakértők. A bírságok hatékonyabb behajtásától eltekintve, ezeket többé-kevésbé megvalósíthatónak is tartják, legkönnyebben megvalósíthatónak a legális foglalkoztatás lehetőségéről szóló információk elérhetőségének javítását.

Eddig azokat a célokat, eszközöket, változtatásokat néztük meg, amelyeket egyértelműen szükségesnek tartanak a válaszadók, azaz kiemelték a két legfontosabb közt, illetve e a szükségességét a közepesnél magasabbra értékelték. Akövetkező néhány intézkedésről a vélemények erősebben megoszlanak.

A *munkaközvetítők állami ellenőrzésének növelését* a szakszervezetek képviselői és a politikusok tartják a leginkább szükségesnek (átlag: 4,4-4,2). A civil szervezeteknél ezt egyáltalán nem tartják szükségesnek (átlag: 2,6), a többi csoportban valamelyes többségben vannak azok, akik szükségesnek tartanának ilyen intézkedéseket.

A *külföldiek szezonális munkavállalói lehetőségeinek kiterjesztését* elsősorban az önkormányzatok és a munkáltatók tartanák fontosnak (átlag: 4,3-4,2), de a kutatók közül is sokan egyetértenek ezzel (átlag: 3,8). Nem tartják viszont fontosnak civil szervezetek (átlag 2,7), a politikusok (átlag: 3,1) és a munkavállalói érdekképviselők (átlag: 3,2).

Különleges szabályok bevezetésére egyes ágazatokban, foglalkozásoknál szükség lenne a civil szervezetek (átlag: 4,1) és a kutatók szerint is (átlag: 3,8). Legkevésbé a politikusok értenek ezzel egyet (átlag: 3,0), de a munkavállalói érdekképviselők sem látják szükségességét ilyesminek (átlag: 3,1).

A következőkben azokat a célokat, eszközöket nézzük meg, amelyeket a *szakértők kisebbsége tart szükségesnek*, (a többség szükségtelennek tartja, vagy semleges), ám ennek ellenére a válaszadók egyes csoportjai szemszögéből az adott intézkedés, változtatás fontos.

A *bírságok összegének növelését* a munkavállalói érdekképviselők és az ÁFSZ munkatársai szorgalmazzák (átlag: 4,5, ill. 4,3). Viszont a nem-kormányzati szféra mellett a közvetlen ellenőrzésben dolgozók is inkább szükségtelennek tartanák azt (átlag: 2,7). Több csoport semleges a kérdésben, az kormányzati szférában viszont valamennyire hajlanak a büntetések szigorítása felé (átlag: 3,3).

Azt, hogy az *önkormányzatok engedélyezési jogosítványt* kapjanak, a munkáltatók jórészt szükségesnek tartanák (átlag: 3,8). De a politikusok és a kutatók közül is többen felvetik ennek szükségességét (átlagok: 3,6, ill. 3,4).

A feketén foglalkoztatott *külföldiek büntetése*, a bírságok összegének növeléséhez hasonlóan, alapvetően a munkavállalói érdekképviseltek és az ÁFSZ körében kapna támogatást (átlag: 3,9, ill. 3,8). Csak kevesen tartanák szükségesnek viszont a kutatók és a közvetlen ellenőrzésben dolgozók közül (átlag: 2,7, ill. 2,8).

A kutatók többsége szerint szükség lenne *magyar munkaközvetítők létesítésére a küldő országokban* (átlag: 3,8). Nem tartják szükségtelennek ezt az érdekképviseltek (mindkét oldalról) és az önkormányzatok sem (átlagok: 3,2-3,3). Jórészt elvetik azonban az ötletet az a többi csoportban (átlagok 1,8-3) Nem támogatnák az ÁFSZ munkatársak sem, ped ig leginkább oda tartozhatnának ilyen kirendeltségek szervezetileg.

Három elképzelés, lehetséges változtatás van, amelyet a válaszadók alapvetően elutasítanak: *a beutazás és tartózkodás szabályainak szigorítása, hogy a szabályosan foglalkoztatott külföldiek adókedvezményt kapjanak, és hogy alacsonyabb minimálbért állapítsanak meg a külföldiek számára.*

A beutazás és tartózkodás szabályainak szigorítását a szakértők mintegy 45%-a szükségtelennek tartja, körülbelül negyede tartaná szükségesnek. *A külföldiekre vonatkozó adókedvezmény* elvi alapja az a tény, hogy az ideiglenesen itt dolgozó külföldiek alig részesülnek azokból a szolgáltatásokból, amelyeket az állam az adókból biztosít. Egy ilyen adókedvezmény azonban ösztönözhet adott esetben külföldiek foglalkoztatására a hazaiak helyett. Részben ezért, részben a felvetés szokatlansága miatt a szakértői panel és az összes válaszoló kétharmada szükségtelennek tartja, sőt ebből mintegy 45% teljességgel szükségtelennek tartja ilyen adókedvezmény bevezetését. Mindazonáltal minden ötödik válaszoló szükségesnek minősíti, különösen a kutatók (40% egyetért vele) és a munkaadók (30%-a szükségesnek tartaná).

„A munkáltatók szeretnék hivatalosan foglalkoztatni a külföldieket, de sokszor időben nagyon hosszúnak találják az ügyintézés, ezen túl magasnak a bér és járulékkerheket. Az viszont teljesen elvadult elképzelés, hogy ha legálisan foglalkoztat valaki külföldit, kedvezményt kapjon! Mi lesz akkor a magyarokkal?” (ÁFSZ)

A szakértői panel és a teljes válaszadói kör háromnegyede szükségtelennek tartja, ebből 60% teljesen szükségtelennek, hogy a külföldiekre *alacsonyabb minimálbért* állapítsanak meg. A nem-kormányzati szférában támogatnának csak egy ilyen rendelkezést, ott ez elég hangsúlyos vélemény: mintegy 40% osztja. Az elképzelés a munkáltatói szféra bizonyos köreiből ered.

„Tapasztalom, hogy vállalkozó kollegáim körében igen erős a nyomás a minimálbér eltörlésére külföldiek vonatkozásában, és tapasztalom azt is, hogy mindaddig, amíg ez nem történik meg, erős a féllegális vagy illegális foglalkoztatásuk.” (VOSZ)

Az általunk megkérdezett munkáltatók közül azonban körülbelül minden ötödik osztja csak.

Értelemszerűen azokra az intézkedésekre, eszközökre, célokra érdemes nagy figyelmet fordítani a külföldi feketemunka elleni küzdelemben, amelyek a szakemberek szerintreálisan megvalósíthatóak, és magas a szakmai támogatottságuk. E két kritérium együttes megvalósulása megalapozhatja a szakmapolitikai prioritások kijelölését. Vegyük e megfontolás alapján mégegyszer szemügyre az adatokat.

A következő táblázatban a a fontosabb célokat¹⁴ soroljuk fel, azok megvalósíthatósága szerint.

---

¹⁴ Melyeket a szakértők legalább 10%-a a legfontosabbnak tartott, vagy szükségességét átlagosan legalább 4-re értékelték

59. tábla Legszükségesebb intézkedések megvalósíthatósága (panel)

	Első	Második	Szüks.	Megv.	Megv- szüks
	legszükségesebb		értékelések átlaga*		
A szakképzés munkaerő-piaci igényekhez alkalmazkodó fejlesztése	6	15	4,5	3,3	-1,2
Munkaadókra háruló adminisztráció csökkentése, átlátható egyablakos ügyintézés	17	17	4,5	3,8	-0,6
Legális foglalkoztatás terheinek csökkentése	22	18	4,2	3,2	-1,0
Az érintett intézmények közötti hazai és nemzetközi együttműködés javítása	0	2	4,1	3,6	-0,4
Jobb információk a legális foglalkoztatás lehetőségeiről	5	2	4,0	4,1	0,0
A munkavállalás engedélyezésének megkönnyítése	26	8	4,0	3,8	-0,2
A munkaügyi ellenőrzés szigorítása	11	12	3,7	3,7	-0,1

A kibontakozó kép nem ellentmondás mentes. Ezt szemlélteti a következő vélemény:

„Jelentős különbség adódhat az elméletileg elvárható lépések, illetve a pénzügyi megszorítások által erőteljesen behatárolt kormányzati szándékok között.” (MTA RKK)

A legnehezebben a bérterhek csökkentése és a szakképzés munkaerő-piaci igényekhez alkalmazkodó fejlesztése oldható meg a szakértők szerint. A legrkönnyebben megvalósítható az, hogy jobb a információk álljanak rendelkezésre a legális foglalkoztatás lehetőségeiről. Jó esélyt látnak a munkavállalás engedélyezésének megkönnyítésére s az az adminisztráció csökkentésére is (átlag 3,8), igaz ezeket szükségességükhez képest jóval kevésbé tartják megvalósíthatónak.

Az értelmezéshez hangsúlyoznunk kell, hogy az általunk felsorolt 19 lehetséges intézkedésből álló politikai eszköztár „objektíven” is igen eltérő súlyú és horderejű tételeket tartalmaz stratégiai munkaerőpiaci változtatásoktól kisebb jogi korrekciókig terjedően. A szakértői csoportok prioritáskijelölése, a fontosság és kivitelezhetőség megítélése alapos helyzetismeretről, realizmusról és differenciált problémalátásról tanuskodik. A szakemberek az adatok alapján kevésbé hívei a diszkriminatív lépéseknek. Az egyes szükséges intézkedések megvalósíthatóságának megítélése összességében óvatos, de nem pesszimista.

Egyes politikai eszközök tekintetében mód nyílik összehasonlítani a magyar és a cseh szakértői véleményeket

60. tábla Egyes intézkedések szükségessége és megvalósíthatósága Csehországban és Magyarországon

	Szükségesség		Megvalósíthatóság	
	Magyar.	Cseh	Magyar.	Cseh
Munkaadókra háruló adminisztráció csökkentése, átlátható egyablakos ügyintézés	4,5	4,4	3,9	3,2
Az érintett intézmények közötti hazai és nemzetközi együttműködés javítása	4,2	4,3	3,7	3,3
Legális foglalkoztatás terheinek csökkentése	4,2	4,2	3,2	3,1
Jobb információk a legális foglalkoztatás lehetőségeiről	4	4,4	4,1	4,1
A munkavállalás engedélyezésének megkönnyítése	4	3,9	3,8	3,6
A külföldiek munkavállalásáról rendelkezésre álló statisztikai információk javítása, egységesítése	3,9	3,7	3,6	3,0
A munkaügyi ellenőrzés szigorítása	3,7	4,3	3,7	3,1
Munkaközvetítők állami ellenőrzésének növelése	3,6	4,2	3,7	2,6
A feketén foglalkoztatott külföldiek büntetése	3,3	3,3	3	3,4
Magyar munkaközvetítők létesítése a küldő országokban	2,9	3,7	3,1	3,3
Beutazás és tartózkodás szabályainak szigorítása	2,6	3,2	3	3,5
Adókedvezmények a szabályosan foglalkoztatott külföldiek számára	2,3	3,6	2,9	3,4

Első látásra is szembevetendő a szükséges intézkedések megítélésének nagyfokú hasonlósága a két ország szakértői körében. A megvalósíthatóság tekintetében viszont jól érzékelhető hangsúlykülönbségek mutatkoznak és a magyar szakemberek összességében némileg optimistábbak.

A cseh szakértők valamivel fontosabbnak ítélik az adminisztratív szigorításokat és a munkaközvetítést, mint magyar kollégáik. Feltűnő, hogy éppen a legszükségesebbnek tartott intézkedések megvalósíthatósága iránt nagyobb a kétely a cseh, mint a magyar szakemberek körében.

Az eredmények összehasonlíthatósága bizonyíték az alkalmazott módszer célszerűsége mellett is.

Kívánatos intézkedések Uniós szinten

Magyarország uniós csatlakozása az illúziók és szkepszisek kora volt a munkaerőpiaci és migrációs hatások tekintetében is. Sem a nagy félelmek, sem a nagy remények nem igazolódtak, és 2007 elején immár reális tapasztalatok birtokában kérdezhettük meg szakértőinket az uniós szinten kívánatos intézkedésekről.

A válaszokat összefoglalóan a következő tábla szemlélteti:

61. tábla Mennyire segíthetik elő Uniós szinten a következő intézkedések az illegális bevándorlás, a külföldiek illegális vagy féllegális gazdasági tevékenységével kapcsolatos problémák megoldását? (panel)

	Szükséges- ség	Megvalósít- hatóság	Szükségesség- Megvaló- síthatóság
Az EU-n belüli szabad munkavállalás mielőbbi megvalósítása (derogáció megszüntetése)	4,4	3,5	0,9
Egységes európai migrációs politikai koncepció kidolgozása-	4,3	3,1	1,2
A feketemunka elleni küzdelemben érdekelt szervek EU szintű együttműködése-	4,2	3,2	1,0
Külföldi szakképesítések gyors és bürokráciamentes elismerése-	4,1	3,3	0,8
A munkaerőpiac részleges megnyitása további szakmákban	3,8	3,6	0,2
Közterhek európai egységesítése	3,7	2,4	1,3
Az újonnan csatlakozottakkal (Románia, Bulgária) kapcsolatban meglévő korlátozások teljes feloldása	3,5	3,5	0,0
A munkaerőpiac teljes megnyitása egyes szakmákban (munkavállalási engedély nélkül)	3,4	3,3	0,1
A munkaerőpiac regionálisan differenciált megnyitása-	3,2	3,0	0,2
A feketén foglalkoztatott külföldiek erősebb jogi védelme	3,0	2,8	0,2

Az első szembetűnő következtetés az, hogy az EU szerepét a munkaerőpiaci és migrációs folyamatokban meghatározónak tekintik a magyar szakemberek, felelősen mérleglik a lehetséges uniós eszköztárat és érzékelik a megvalósíthatóság bonyolult, nehézkes mivoltát.

A szakemberek négy uniós szintű lépést tartottak kiemelkedően szükségesnek: az EU-n belüli szabad munkavállalás mielőbbi megvalósítását, egységes európai migrációs koncepció kidolgozását, a feketemunka elleni küzdelemben érdekelt szervek európai szintű együttműködését és a külföldi szakképesítések gyors és bürokráciamentes elismerését. Ezek közül az európai migrációs koncepció kidolgozásának megvalósíthatóságát ítélték meg a legkevésbé derülátóan, ami tükrözi a politikai realitásokat. Feltűnő a derogációk eltörlési esélyének viszonylag optimista megítélése a magyar szakemberek körében.

A közepesnél fontosabbnak ítélik meg a korlátozottabb munkaerőpiaci liberalizációs lépéseket, így a részleges nyitást további szakmákban, az újonnan csatlakozottakkal kapcsolatban meglévő korlátozások teljes feloldását illetve a teljes megnyitást egyes szakmákban munkavállalási engedély nélkül.

Hasonló mértékben ítélik szükségesnek a szakértők a közterhek európai szintű egységesítését, de ezt tartják az összes felorolt európai szintű intézkedés közül a legkevésbé kivitelezhetőnek.

A szükséges intézkedések rangsorának végén a munkaerőpiac regionálisan differenciált megnyitása és a feketén foglalkoztatott külföldiek erősebb jogi védelme szerepel. Ezek valós súlyukat tekintve is ténylegesen kisebb horderejű lépések a rangsorban elől szereplőkhöz képest.

A szakértői megítélésben legfontosabbnak tehát az európai munkaerőpiac és migráció stratégiai átfogó problémái jelennek meg, de a kisebb gyakorlati előrehaladást is jelentősnek tartják a hazai szakemberek.

Az osztrák és cseh eredményekkel való összevetésben a munkaerőpiaci liberalizáció jelentőségének és kivitelezhetőségének megítélésében markáns különbségek mutatkoznak. Míg a cseh szakértők igen határozottan a liberalizációs lépések hívei, addig az osztrákok eltérő

helyzetüknél és történelmi tapasztalataiknál fogva szkeptikusabbak és megosztottabbak a kérdéskörben.

Az osztrákok – a magyar szakértőkhöz közelálló módon – kívánatosnak de kevésbé kivitelezhetőnek tartják az alapfeltételek(munkaerőpiaci jogszabályok, adórendszer) európai szintű harmonizációját. Az egyes szakmák számára történő regionális nyitást viszont bár kivitelezhetőnek ítélik, de kevésbé tartják kívánatosnak. Az egyes szükségleteknek megfelelő szakmák irányába teendő liberalizációs lépéseket pedig egyaránt tartották szükségesnek és lehetségesnek.

A cseh szakértők egyértelműen támogatták a lehetséges harmonizációs és liberalizációs lépéseket. Az egységes és liberálisabb migrációs politika mellett azonban feltűnő, hogy a csehek második leggyakrabban a külföldi fekete munkaerőt foglalkoztató munkáltatók szigorúbb felelősségvönását emelték ki.

A politikai döntéshozók számára mindhárom országban döntő és a közeljövőben megválaszolendő kérdés, az EU-belüli szabad munkaerőmozgás még meglévő korlátainak feloldása, illetve hogy miként érintené ez a külföldiek feketemunkáját. A szakértők válaszai a fentiekben leírt különbségeket jelzik: a cseh és magyar szakértők ezt – mint a legális munkavállalást könnyítő más intézkedéseket is – nagymértékben támogatnák, mondván, ez a törvényes útra terelné a külföldiek munkavégzését. Az osztrák szakértők ezzel kapcsolatban egymással ellentétes nézeteket fejtenek ki- a nyitás teljes támogatásától a korlátozások minél hosszabb fenntartásáig. Összességében azonban a két másik országtól eltérően az a véleményük, hogy a korlátozások feloldása a külföldi feketemunka növekedését eredményezné.

Az egyes magyar szakértői csoportok közt kimutathatók véleménykülönbségek az uniós szinten kívánatos intézkedések tekintetében is. Ezeket ezúttal egy az eltérő emberjogi érzékenységet jól jelző lehetséges intézkedés példájával illusztráljuk

62. tábla A feketén foglalkoztatott külföldiek erősebb jogi védelme

	Válaszok megoszlása(panel)					Átlag
	1-teljesen szükségtelen	2	3	4	5-nagyon szükséges	
ellenőrző szervek	24	22	30	17	8	2,6
ÁFSZ	31	25	27	11	6	2,4
mv.érdekképv. munkáltatók	13	25	25	13	25	3,1
kutatók	24	12	29	24	12	2,9
politika	8	25	33	8	25	3,2
NGO, sajtó	8	25	33	17	17	3,1
önkormányzatok	---	22	11	56	11	3,6
Együtt	8	25	---	42	25	3,5
Szakértői panel	24	23	27	17	10	2,7
	23	16	21	25	16	3,0

Aligha meglepő, hogy az erősebb uniós szintű jogvédelmet leginkább a civil szervezetek és a sajtó képviselői tartják szükségesnek, legkevésbé pedig az ÁFSZ és az ellenőrző szervek képviselői. Figyelmet érdemel az önkormányzatoknál dolgozók támogató álláspontja, amely nyilván mindennapi problémakezelési tapasztalataikból következik.

Szakértőink véleményét összességében a meglévő eltérések ellenére sem a partikuláris látásmód túltengése jellemzi, sokkal inkább az európai léptékben való gondolkodási képesség. Kutatásunknak ugyan nem képezte tárgyát, de a megjegyzésekből, kommentárokból kiviláglik hogy a pártpolitikai attitűdök, kormánypártiság-ellenzékiesség a mai magyar közéletre jellemző módon érzelmi töltettel befolyásolja egyes szakpolitikai alternatívák mérleglését a szakértők körében is. Mégis az információink a tények érzékelésében, az okok megítélésében, a lehetséges tennivalók mérleglése során általában átfogó szakmai konszenzus kialakításának esélyét jelzik méghozzá európai szintű perspektivalátással. Ebben a folyamatban a vizsálat ösztönözte továbbgondolás, dialógus is egy építőkockát jelenthet.

Összefoglaló

E kutatásban igyekeztünk komplex módon feltérképezni a külföldiek magyarországi *illegális* (szabálytalan/fekete) *munkavállalásával hivatásszerűen foglalkozó szakmai csoportok véleményét* a jelenségkörrel, azzal kapcsolatos informáltságukat, beállítottságukat, a lehetséges szakpolitikai alternatívák megítélését a szakmai közvéleményben. Az értelmezés kereteit a korábbi kutatási eredmények mellett *nemzetközi összehasonlítás* szélesíti. Az eredmények jelzik, milyen az ide vonatkozó szakmapolitikai döntések lehetséges fogadtatása, potenciális támogatottsága, a *döntéshozatal mozgástere*. E vizsgálat része a „Migráció és feketemunka Európában” elnevezésű kutatási programnak. A kutatás korábbi megállapításai a 2006-ban készült Zárótanulmányban¹⁵ kaptak helyet.

Megvizsgáltuk, hogy a témával különböző nézőpontokból foglalkozó szakértők szerint milyen az *általános munkaerő-piaci helyzet* a külföldiek szabálytalan foglalkoztatása tekintetében.

A szakértők többnyire egyetértenek abban, hogy az *igazi problémát* nem a külföldiek fekete foglalkoztatása, hanem *általában a fekete munka jelenti*. Ennek *legfőbb forrása az adó- és bérterhek nagysága* – ezzel a két állítással a válaszadók kétharmada egyetértett. Álláspontunk egybecseng más adatforrásokra támaszkodó elemzéseinkkel.

A harmadik „általánosan elfogadott” állítás az, hogy az *alvállalkozói rendszer* alkalmazása segíti a fekete foglalkoztatást, mert az árverseny miatt az alvállalkozók esetenként rákényszerülhetnek arra, hogy a náluk dolgozókat feketén foglalkoztassák, s így a fővállalkozók mentesülnek a szankciók alól.

A szakértők úgy vélik, a másik foglalkoztatási kiskapu – az, hogy részben *zsebbe*, részben hivatalosan *fizessenek dolgozóiknak* – sokkal *kevésbé jellemző* a külföldiek szabálytalan foglalkoztatására, mint az előbb említett módszerek.

Kevesen hozták összefüggésbe a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását az EU-hoz való csatlakozással, a globalizációval, legalábbis abban az értelemben nem, hogy a közös piac olyan *versenyt* teremtsen, melyben sokan (csak) szabálytalan foglalkoztatással tudnának talpon maradni. Az ilyen állítással a szakértői panel negyede értett egyet, 45%-uk viszont elutasította azt.

Az *osztrák* szakértők – csakúgy, mint a magyarok – egyetértenek abban, hogy a deregularizáció és az alvállalkozások megnövelik a szabálytalan foglalkoztatás lehetőségét. Sokan osztják azt a véleményt is, hogy a globalizáció és a verseny erősödése ugyancsak arra ösztönzik a munkáltatókat, hogy külföldi feketemunkát alkalmazzanak. A másik oldalról kis szerepet tulajdonítanak a munkanélküliség szintjének, a konjunkturális helyzetnek és a magyar szakértőkhöz hasonlóan a jólét növekedésének.

Minél nagyobb távlatban és minél inkább összefüggéseiben szemléli valaki a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását, annál hajlamosabb a *pozitívumok* számbavételére is, sőt hajlamos pozitívnak tekinteni magát a jelenséget.

A válaszadók hetven százaléka a két *legfontosabb pozitívum* egyikének azt tartotta, hogy *így lehet betölteni a kevésbé vonzó és rosszul fizetett állásokat*, a szakértői panel 45%-a pedig azt, hogy *ez olcsó és rugalmas munkaerő, ezért hozzájárul a gazdasági növekedéshez*.

---

¹⁵ Összefoglalót lásd: Munkaügyi szemle, 2006/12.

A legfontosabb *negatív hatásnak* a szakértői panel az *adó- és járulékbévétele kiesést* tartja (közel 80 százalék ezt jelölte meg a két legfontosabb hatás egyikeként). Kevésbé tulajdonítanak ennek elsődleges jelentőséget a kutatók (60% jelölte) és az érdekképviselők.

A második legfontosabb negatívum, hogy a külföldiek fekete foglalkoztatása *torzítja a versenyt* (jogtalan előny a feketén foglalkoztatók számára); a szakértői panel harmada szerint ez a két legfontosabb negatív hatás egyike. Azt, hogy *megterheli a társadalombiztosítást*, illetve a jogellenes magatartással kapcsolatos tolerancia erősödése irányába hat, körülbelül egynegyed-egynegyed tartotta a két legfontosabb negatívum egyikének.

Érdekes kiemelni, hogy az értékelések alapján *fontosnak* tartott (átlag > 3) *negatív hatások* közül négy általában a fekete foglalkoztatásra vonatkozik, tekintet nélkül a munkavállaló állampolgárságára. Mindössze egy szerepel köztük, amelyik elsősorban a külföldiek fekete munkavégzését érinti, nevezetesen, hogy a rossz munkakörülményeket mintegy konzerválja, javításukat feleslegessé teszi, hogy külföldi munkavállalókat ilyenekre is lehet találni.

A legnagyobb nézetkülönbséget annak megítélésében találjuk, hogy *mennyire növeli a külföldiek feketemunkája a hazai munkanélküliséget*. A szakértői panel 3,0 átlagával szemben az OMMF munkatársai 3,4-re, az ÁFSZ munkatársai 3,8-re értékelték ennek fontosságát. Utóbbiak véleményével megegyezik a munkavállalói érdekképviselők és az önkormányzatok értékelése is, viszont a munkáltatók, valamint a politikusok, akiknek véleménye a kutatók 2,5-ös értékeléséhez hasonló, jóval elutasítóbbak ezzel az állítással szemben. Ez az eltérő helyzetből fakadó sajátos érdekeltségen alapuló értékelési különbség.

A *cseh* szakértőket is megkérdezték arról, hogy mit tartanak a külföldi feketemunka főbb pozitív és negatív hatásainak. A vélemények nagyjából megegyeznek a magyar szakértőkével. A két leggyakrabban említett pozitív hatás ugyanaz: *kevésbé vonzó és rosszul fizetett munkakörök betöltése, az olcsó és rugalmas munkaerő hozzájárul a gazdaság növekedéséhez*. A legfontosabb negatív hatásnak az adóelkerülést tartották, csakúgy, mint a magyar szakértők. Másodiknak azonban a rossz munkakörülményeket említették, amit a magyarok a közepesen fontosak között említettek.

Ausztriában a külföldiek feketemunkájának a nemzetgazdaságra gyakorolt hatásait összességében hasonlóan negatívnak ítélték, mint a magyar szakértők. Leginkább a költségvetési hatásait (állami bevételek, társadalombiztosítás) tartják problematikusnak, de a legálisan foglalkoztatottakat is (úgy a hazaiakat, mint a külföldieket) igen rosszul érinti ez, míg a munkáltatókra pozitív és negatív hatása is van.

A szakértői panelba tartozók közel fele szerint *nem különbözik* a külföldiek és a magyarok által végzett feketemunka *jellege és minősége* (több mint harmaduk szerint egyik sem), kicsit több különbséget látnak a munkakörülményekben. Érdekes megjegyezni, hogy ez nem új keletű vélemény, a különbségeket a munka jellegében csaknem pontosan így ítélték meg a szakértők hét évvel ezelőtt is.

A külföldi feketemunka *legfontosabb előnye hazaiak feketefoglalkoztatásához képest* a szakértői panel többsége szerint az *alacsonyabb fizetés*, további egyharmaduk szerint pedig az, hogy egyáltalán rendelkezésre áll (ahol *nincs hazai munkaerő*).

A szakértői panelnek *nincs egységes álláspontja* arról, hogy mi a külföldi fekete munka *legfontosabb oka*. Ötödük a feketemunka általános elterjedtségét és elfogadottságát emelte ki, ugyanennyien a belső munkaerő-mobilitás gyengeségét, 15-15%-uk a magas közterheket, illetve

a szabályozás és a szankcionálás nem kellő szigorát tartotta a legfontosabb oknak. A többiek véleménye megoszlik a fennmaradó hét tényező között. Ez jelzi a vélemények sokféleségét, a konszenzus hiányát és a megítélés bizonytalanságát.

A magas közterhek, a feketemunka általános elfogadottsága és a belső mobilitás gyengesége mellett még egy tényező számít azok közé, melyeknek az értékelések átlaga¹⁶ szerint nagy szerepük van a külföldiek fekete foglalkoztatásában (4 körüli átlag), mégpedig az engedélyek kiadásának lassú és nehézkes volta.

Az előzőnél egyöntetűbb a *munkáltatók indítékainak* megítélése. A szakértői panel közel fele tartja úgy, hogy a munkáltatók leginkább azért alkalmaznak külföldi feketemunkást, mert így *elkerülhetik az adó- és járulékbefizetést*. Tizenöt százalékuk az *alacsonyabb béreket* tartja a legfontosabb oknak, kicsit kevesebben azt, hogy a külföldiek esetében így *könnyebb megkerülni a munkaügyi szabályokat*, például azokat, amelyek a munkaidőre vagy a túlmunkára vonatkoznak.

Az *osztrák kutatás* alapján nagyon hasonló képet kapunk ahhoz, mint amit a magyar szakértők jeleztek. A szakértők között teljes az egyetértés abban, hogy a munkaadók két legfontosabb indoka a külföldiek szabálytalan foglalkoztatására a bérterhek megtakarítása és az alacsonyabb fizetések.

Abban, hogy a külföldiek *miért vállalnak Magyarországon feketemunkát*, a szakértők 34%-ának véleménye szerint a *rossz otthoni körülmények* játsszák a legfontosabb szerepet. A második legfontosabb oknak a hivatalos munkavállaláshoz szükséges *ügyintézés bonyolultsága, hosszadalmassága* minősült. Sokan emelték ki legfontosabb okként, hogy feketén többet lehet keresni. Hasonlóan jellemzőnek minősítették a válaszadók azt is, hogy másképpen egyáltalán nem tudnak munkához jutni a külföldiek.

A külföldi feketemunka *legjellemzőbb formájának* a szakértői panelből legtöbben (35 százalékuk) a *teljesen illegális, minden bejelentés és engedély nélküli foglalkoztatást* tartották. Ide tartozik a munkaadót kötelező, a Munka Törvénykönyvében lefektetett szabályok különféle módokon történő kijátszása is, melyet valójában a legtöbben emeltek ki a három legjellemzőbbnek tartott szabálysértés között (53%). Gyakorinak látják a válaszadók a minimálbéren, vagy legalábbis a ténylegesnél alacsonyabb béren történő bejelentést a külföldiek körében is.

Ausztriában és Csehországban is sokféle formát tartanak elterjedtnek a szakértők.

Csehországban a legtöbb válaszadó véleménye az, hogy a külföldi feketemunka legjellemzőbben közvetítőkön keresztül zajlik (bár sok tekintetben ez egyedi jelenség, bizonyos szegmensei a magyar alvállalkozói rendszerhez hasonlóak). Az országban való tartózkodás általában valamilyen fokig legális (van turistavízum, vagy nincs vízumra szükség), de a foglalkoztatás teljesen bejelentés és engedély nélkül történik.

Ausztriában leggyakrabban a külföldiek foglalkoztatására vonatkozó szabályok megsértését említik, ezt a TB be nem jelentése, illetőleg az általános munkaügyi szabályok (Munka Törvénykönyve) be nem tartása követi. Így van ez a legtöbb ágazatban, kivétel a turizmus, ahol a minimálbéren történő bejelentés dominál. Az építőiparban jellemző még a látszat-önfoglalkoztatás, s a mezőgazdaságban a rövidebb munkaidőre történő bejelentés.

---

¹⁶ Ötfokú skálán, ahol 1-egyáltalán nincs szerepe, 5-nagyon nagy szerepe van

A *munkaerő-közvetítésben* a válaszadók szerint messze az *informális csatornák* szerepe a legnagyobb: A válaszadók 80 százaléka ezt a legjellemzőbb három forma közé sorolta. További harminc százalék azt emeli ki, hogy egy-két hivatalosan itt dolgozó ember másokat is tud munkára közvetíteni.

Ma már komoly múltja van a külföldiek magyarországi munkavállalásának, nem meglepő hát, hogy a szakértők szerint fontos szerepük van a *munkaerő-közvetítésben a korábbi munkáltatói-munkavállalói kapcsolatoknak*.

Lecsökkent az *emberpiacok* szerepe, ebben egyöntetű a különböző csoportok véleménye. 2000-ben a szakértők még közel 20%-a a legfontosabb formának tartotta, ma már azonban csak egy szakértő vélte annak.

A külföldi feketemunkások *összetételében* meghatározó, hogy döntő hányaduk, csaknem 90%-uk, a válaszadók becslése alapján a *szomszédos országokból érkezik*, több mint fele részük Romániából, 16% Ukrajnából, 8-9% Szlovákiából, illetve a délszláv államokból. Rajtuk kívül csak a kínaiak arányát tartják jelentősnek a szakértők (8%).

A válaszadók úgy gondolják, hogy *a külföldi feketemunkások mintegy 60%-a magyar nemzetiségű*.

A *feketemunka arányát* a nemzetgazdaság egészében általában 25-30% körülire becsülik a szakértők (a teljes minta átlaga 30%, a panel átlaga 27%).

A *külföldiek feketemunkáját* szakértőink az *összes feketemunka nagyjából 15-20%-ára becsülik*.

A feketén dolgozó *külföldiek számára*¹⁷ adott becslések meglehetősen nagy mértékben szóródtak, 30%-uk 20.000 főnél kevesebbre, 30% pedig 100.000 főnél többre becsülte.

A külföldiek munkavállalását, csakúgy, mint a magyarokét, leginkább *jellemzőnek* az *építőiparban* tartották a válaszadók. Alig kevésbé jellemző szerintük a külföldi feketemunka a *mezőgazdaságban* (átlag 4,0, 80% tartja ezt jellemzőnek). Ugyancsak jellemző a külföldiek feketefoglalkoztatása a *háztartásokban*, a *kereskedelemben* és a *vendéglátásban*. Feltűnő, hogy mindegyik ágazatban jellemzőbbnek tartják a szakértők a hazai feketemunkát, mint a külföldiekét.

A szakértői panelbe tartozók összességében úgy vélték, hogy a vizsgált időszak egészét a külföldiek feketemunkájának *növekedése jellemezte, igaz, azt tartják, hogy a növekedés mértéke egyre kisebb*.

Az *EU-hoz való csatlakozás óta* eltelt három évben a szakértői vélemények alapján inkább *szinten maradt*, mint nőtt a külföldi feketemunka. A szakértők harmada növekedésről, ötöde viszont csökkenésről számolt be.

Az elmúlt öt év folyamatait tekintve két ágazatban látják a külföldi feketemunka komolyabb növekedését válaszadóink: az *építőiparban* és a *mezőgazdaságban*.

A válaszadók szerint a *közeljövőben a növekedési ütem tovább mérséklődik*, és 5-10 év múlva már nem számolnak növekedéssel. A szakértők legtöbb csoportja már az elkövetkező 5 évre stagnálást, vagy még inkább némi csökkenést vár, 5-10 éves távlatban pedig – a munkáltatók és politikusok kivételével – csökkenést prognosztizál.

---

¹⁷ Ön szerint hány külföldi dolgozik engedély, bejelentés nélkül Magyarországon?

A három ország szakértőinek véleményét összehasonlítva a külföldiek feketemunkájának aránya mind az összes, mind pedig a külföldi foglalkoztatottak számához viszonyítva Magyarországon a legmagasabb, bár a különbség nem tűnik jelentősnek. Ausztriában az összes foglalkoztatott 5%-ának gondolják a külföldi feketemunkát, míg Magyarországon 6%-ra teszik ezt, Csehországban a teljes külföldi munka 25%-ára, Magyarországon 37%-ára becsülik. A külföldi feketemunka arányát az építőiparban, a mezőgazdaságban, s főként a vendéglátásban magasabbnak vélik a szakértők Ausztriában.

A megkérdezettek véleményét tekintve alaptalannak tűnik a politikusok által gyakran hangoztatott vélemény, miszerint az EU legújabb bővítése, a munkavállalási korlátozások megszüntetése jelentős mértékű külföldi munkaerőt „szabadítana rá” a magyar gazdaságra.

A válaszadók legtöbbször a következő két állítással értett egyet: *“az átmeneti periódus vége után nem lesznek jelentős változások a magyarországi munkavállalásban”*, illetve hogy *„Románia és Bulgária csatlakozása után nem jönnek többen Magyarországra dolgozni, mert más EU országba jobb anyagi feltételek mellett mehetnek”*. Csak kicsivel kevesebben értenek egyet a szakértői panelből azzal, hogy *“a korlátozások megszüntetésével könnyebbé válik a legális foglalkoztatás, ezért a feketefoglalkoztatás nem fog nőni”*, illetve hogy *“az EU csatlakozás után nem fog több román állampolgár jönni dolgozni, mert aki akart, az már itt van”*. A legkevésbé azzal értenek egyet a válaszadók, hogy *“az átmeneti korlátozások hiánya a külföldiek fekete foglalkoztatásának növekedéséhez vezetne”*.

A munkaerő-piaci verseny tekintetében az egyetlen kijelentés, amellyel a szakértői panel összességében határozottan *nem értett egyet*, az volt, miszerint *„a külföldiek elveszik a hazaiak elől a munkát”*. A panel átlaga a megszokott ötfokú skálán mindössze 2,1 volt.

A szakértői panel válaszadói közül legtöbbször a *legális foglalkoztatás terheinek csökkentését* emelték ki, mint ami szükséges a külföldiek fekete foglalkoztatása elleni küzdelemben (40%), noha aligha tartják megvalósíthatónak. Második-harmadik helyen a *munkaadókra háruló adminisztráció csökkentését*, *átlátható egyablakos ügyintézés* és a *munkavállalás engedélyezésének megkönnyítését* nevezték meg az egyik legfontosabb eszközként (1/3-1/3 választotta). Az előzővel ellentétben ezeket a célokat alapvetően megvalósíthatónak tartják (átlag: 3,9, ill. 3,8).

Az érintett intézmények közötti hazai és nemzetközi együttműködés javítását, a legális foglalkoztatás lehetőségeiről szóló információk jobb elérhetőségét, a bíróságok hatékonyabb behajtását és a külföldiek munkavállalásáról rendelkezésre álló statisztikai adatok javítását, egységesítését sorolták szakértőink az egyértelműen szükséges célok közé. A bíróságok hatékonyabb behajtásától eltekintve, ezeket többé-kevésbé megvalósíthatónak is tartják, legkönnyebben kivitelezhetőnek a legális foglalkoztatás lehetőségéről szóló információk elérhetőségének javítását látják.

Három elképzelés, lehetséges változtatás van, amelyet a válaszadók alapvetően *elutasítanak*: a *beutazás és tartózkodás szabályainak szigorítása*, az, hogy a szabályosan foglalkoztatott külföldieknek *adókedvezményt* adjanak, valamint hogy *alacsonyabb minimálbért* állapítsanak meg számukra.

A legnagyobb problémának a gazdasági környezetet nevezték meg szinte minden csoportban: *“az ellenőrzések a fekete munkavállalás alapvető okait nem tudják kiküszöbölni”*. A szakértői panel válaszadói szerint egyértelműen problémát jelent, hogy *“a munkaügyi ellenőrzés nem fér hozzá bizonyos jellegzetes munkavállalási típusokhoz (pl. háztartások)”*, hogy *“az ellenőrzés szelektív,*

a különböző típusokra nem egyformán terjed ki”, valamint hogy “a munkáltatók és munkavállalók kijátsszák az ellenőroket”.

Az általunk felsorolt 19 lehetséges intézkedésből álló politikai eszköztár „objektíven” is igen eltérő súlyú és horderejű tételeket tartalmaz stratégiai munkaerőpiaci változtatásoktól kisebb jogi korrekciókig terjedően. A szakértői csoportok prioritáskijelölése, a fontosság és kivitelezhetőség megítélése alapos helyzetismeretről, realizmusról és *differenciált problémalátásról* tanuskodik. A szakemberek az adatok alapján *kevésbé hívei a diszkriminatív lépéseknek*. Az egyes szükséges intézkedések *megvalósíthatóságának* megítélése összességében *óvatos, de nem pesszimista*.

Egyes politikai eszközök tekintetében mód nyílik összehasonlítani a *magyar és a cseh* szakértői véleményeket. Szembetűnő a szükséges intézkedések megítélésének *nagyfokú hasonlósága* a két ország szakértői körében. A megvalósíthatóság tekintetében viszont jól érzékelhető hangsúlykülönbségek mutatkoznak és a magyar szakemberek összességében némileg optimistábbak.

A cseh szakértők valamivel fontosabbnak ítélik az adminisztratív szigorításokat és a munkaközvetítést, mint magyar kollégáik. Feltűnő, hogy éppen a legszükségesebbnek tartott intézkedések megvalósíthatósága iránt nagyobb a kétely a cseh, mint a magyar szakemberek körében.

Az EU szerepét a munkaerőpiaci és migrációs folyamatokban meghatározónak tekintik a magyar szakemberek, felelősen mérleglik a lehetséges uniós eszköztárat és érzékelik a megvalósíthatóság bonyolult, nehézkes mivoltát.

A szakemberek négy *uniós szintű lépést tartottak kiemelkedően szükségesnek: az EU-n belüli szabad munkavállalás mielőbbi megvalósítását, egységes európai migrációs koncepció kidolgozását, a feketemunka elleni küzdelemben érdekelt szervek európai szintű együttműködését és a külföldi szakképesítések gyors és bürokráciamentes elismerését*. Ezek közül az európai migrációs koncepció kidolgozásának megvalósíthatóságát ítélték meg a legkevésbé derulátóan, ami tükrözi a politikai realitásokat. Feltűnő a derogációk eltörlési esélyének viszonylag optimista megítélése a magyar szakemberek körében.

A közepesnél fontosabbnak ítélik meg a korlátozottabb munkaerőpiaci liberalizációs lépéseket, így a részleges nyitást további szakmákban, az újonnan csatlakozottakkal kapcsolatban meglévő korlátozások teljes feloldását illetve a teljes megnyitást egyes szakmákban munkavállalási engedély nélkül.

Hasonló mértékben ítélik szükségesnek a szakértők a közterhek európai szintű egységesítését, de ezt tartják az összes felsorolt európai szintű intézkedés közül a legkevésbé kivitelezhetőnek.

A szakértői megítélésben *legfontosabbként* tehát az *európai munkaerőpiac és migráció stratégiai átfogó problémái jelennek meg, de a kisebb gyakorlati előrehaladást is jelentősnek tartják a hazai szakemberek*.

Az *osztrák és cseh* eredményekkel való összevetésben a munkaerő-piaci liberalizáció jelentőségének és kivitelezhetőségének megítélésében markáns különbségek mutatkoznak. Míg a *cseh* szakértők igen határozottan a *liberalizációs lépések hívei*, addig az *osztrákok* eltérő helyzetüknél és történelmi tapasztalataiknál fogva *szkeptikusabbak és megosztottabbak* e kérdéskörben.

A politikai döntéshozók számára mindhárom országban döntő, és a közeljövőben megválaszolendő kérdés az EU-n belüli szabad munkaerőmozgás még meglévő korlátainak feloldása, illetve hogy miként érintené ez a külföldiek feketemunkáját. A szakértők válaszai a fentiekben leírt különbségeket jelzik: a cseh és magyar szakértők ezt – mint a legális munkavállalást könnyítő más intézkedéseket is – nagymértékben támogatnák, mondván, ez a törvényes útra terelné a külföldiek munkavégzését. Az osztrák szakértők ezzel kapcsolatban egymással ellentétes nézeteket fejtenek ki a nyitás teljes támogatásától a korlátozások minél hosszabb fenntartásáig. Összességében azonban a két másik országtól eltérően az a véleményük, hogy a korlátozások feloldása a külföldi feketemunka növekedését eredményezné.

A hazai szakértők véleményét összességében a meglévő eltérések ellenére sem a partikuláris látásmód túltengése jellemzi, sokkal inkább az *európai léptékben való gondolkodási képesség*. Kutatásunknak ugyan nem képezte tárgyát, de a megjegyzésekből, kommentárokból kiviláglik hogy a pártpolitikai attitűdök, kormánypártiság-ellenzékiség a mai magyar közéletre jellemző módon érzelmi töltettel befolyásolja egyes szakpolitikai alternatívák mérleglését a szakértők körében is. A kutatási eredmények összességükben mégis azt jelzik, hogy *adottak a kellő alapok széleskörű szakmapolitikai konszenzus kialakítására* az egyes szakértői csoportok közt a külföldiek illegális munkavállalása tekintetében. Az összképet a válaszok differenciáltsága, realizmusa, a kellő informáltság és megfontoltság jellemzi. Örvedetesen *hiányoznak* a válaszokból a *szélsőséges*, vagdalkozó kijelentések, illetve az idegenellenes, *kirekesztő nézetek*.

A megkérdezettek érzékelhetően komolyan vették a kutatást, végiggondolták válaszaikat, ezt jelzi az írott kommentárok nagy száma olyan esetekben is, amikor ezt nem kértük.

A vélemények eltéréseiben természetesen megmutatkozik az egyes szakértői csoportok eltérő helyzete, érdekei, a szakmai, emberi közeg, a közvetlen tapasztalatok különbözősége. Az is érthető, hogy a munkaerő-politikai megfontolások mellett tágabb szempontok kissé háttérbe szorulnak.

A jövőre, a szükséges szabályozásra vonatkozó nézetek is megalapozottak és differenciáltak. A vizsgálat azt jelzi, hogy az egyes szakértői csoportok *potenciális partnerek* egy reális, józan szakmapolitika támogatásában a külföldiek illegális munkavállalását illetően.

Ebben a folyamatban a vizsálat ösztönözte továbbgondolás, dialógus is egy építőkövet jelenthet.

IRODALOMJEGYZÉK

Angenendt, S.: „Entwicklung und Perspektiven der europäischen Migrations- und Asylpolitik Steffen“, in Die Friedens-Warte, Vol.77, N°1-2, 2002, p.143-172.

Borjas, G. J.: Economic Research on the Determinants of Immigration (Lessons for the European Union). World Bank Technical Paper, No. 438./1999. (Europe and Central Asia Poverty Reduction and Economic Management Series)

Borók Gy: A határon túli magyarok munkavállalása Magyarországon a csatlakozás előtt és után. <http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/kiadvanyok/elektronikus/themis/2003/BorokGyorgy-HataronTuliMagyarokMunkavallalasa.pdf>

Cyrus, N., Düvell, F., Vogel, D.: Illegale Zuwanderung in Großbritannien und Deutschland: Ein Vergleich, in IMIS-Beiträge Heft, Juillet 2004, p.45-74 (<http://www.imis.uni-osnabrueck.de/pdf/files/imis24.pdf>)

Cyrus, N.: Aufenthaltsrechtliche Illegalität in Deutschland. Sozialstrukturbildung – Wechselwirkungen – Politische Optionen. Bericht für den Sachverständigenrat für Zuwanderung und Integration. Nürnberg, Oldenburg, 2004. http://www.forum-illegalitaet.de/Materialien/04_Expertise_Sachverst_ndigenrat_Cyrus.doc

Dövényi, Z.: Ungarn im Spiegel der Ost-West-Wanderung. In: Fassmann, H.–Münz, R. (Hg.): Ost-West-Wanderung in Europa. Böhlau, Wien, 2000. S. 183–194.

Dövényi, Z.: Development and spatial Disparities of Unemployment in Hungary – In: Meusburger, P.– Jöns, H. (ed): Transformations in Hungary. Essays in Economy and Society. Heidelberg, 2001. pp. 207–224.

Drbohlav, D., Lachmanová, L.: Economic Activities of Illegal Migrants in the Czech Republic – Delphi Survey Among Czech Experts. Kézirat. Prága, 2007.

Elwert, G.: Unternehmerische Illegale. Ziele und Organisationen eines unterschätzten Typs illegaler Einwanderer, [Entrepreneurial Illegals. Goals and Organisation of an underestimated type of illegal immigrants] in: IMIS Beiträge Heft 19/2002, HG: Vorstand des Instituts für Migrationsforschung und Interkulturelle Studien (IMIS) der Universität Osnabrück, Osnabrück 2002.

Engbersen, G.: Sans-papiers. Les stratégies de séjour des immigrants clandestins, in Actes de la recherche en sciences sociales, n°129, Septembre 1999, p.25-38.

Fassmann, H., Münz, R.: EU enlargement and future East-West migration, In: Laczko, F., Stacher, I., Klekowski von Koppenfels, A. (eds.): New Challenges for Migration Policy in Central and Eastern Europe. Vienna: ICMPD/IOM, 2002.

Fronek, H.: „Illegalisierung in Österreich“, in SWS-Rundschau, Heft 1/2000, p.89-99.

Fülöp, E.: A magyarországi munkaerőpiac 2006. OFA, FH, Budapest, 2006.

Hárs, Á.: Hungarian emigration and immigration perspectives – some economic considerations http://www.econ.ucl.ac.be/CONJ/aiece2002/publications/regular/medium/hungarian_emigr_10_2001.pdf

Hárs, Á.: A magyar munkaerő-migráció regionális sajátosságairól. MTA KTI Műhelytanulmányok; 1785-377X, 2004/26.

Heckmann, F.: Illegal Migration: What Can We Know and What Can We Explain? The Case of Germany. International Migration Review, Vol. 38, 2004, No. 146, pp. 1103-1125.

- Horáková, M.** (1997): Legal and illegal labour migration in the Czech Republic: Background and current trends. ILO, Geneva.
- Jandl, M. [et al]:** Migration und Irregulare Beschäftigung in Österreich: Ergebnisse einer Delphi-Studie. Kézirat. FWF ICMPD, 2006.
- Juhász, J.:** Illegal labour migration and employment in Hungary. (Illegális munkaerővándorlás és foglalkoztatás Magyarországon). ILO International Migration Papers 30. ILO, Geneva, 1999.
- Juhász, J. [et al]:** Migráció és feketemunka Európában I.: Zárótanulmány. OFA, MTA FKI, Panta Rhei Társadalomkutató, Budapest, 2006. <http://www.pantarhei.org.hu/res/Migiwe.pdf>
- Juhász, J. [et al]:** Migráció és feketemunka. Munkaügyi szemle, 2006/12.
- Laczko, F. – Stacher, I. – Klekowski von Koppenfels, A.** (szerk.): New Challenges for Migration Policy in Central and Eastern Europe, T.M:C Asser press, The Hague, 2002, IOM and ICMPD.
- Potot, S.:** Les migrants transnationaux : une nouvelle figure sociale en Roumanie, in Revue d'Etudes comparatives Est/Ouest, Vol.33, No 1, 03/2002, p.149-177.
- Salt, J. – Clarke, J. – Wanner, P.:** International Labour Migration. Population Studies, No. 44. Strasbourg, Council of Europe Publishing 2004.
- Samers, M.:** Invisible Capitalism: political economy and the regulation of undocumented immigration in France. Economy and Society, 32, 4. 2003, pp.555-583.
- Sayad, A.:** Immigration et Pensée d'Etat, in Actes de la recherche en sciences sociales, n°129, Septembre 1999, p.5-14.
- Schönwälder, K.; Vogel, D. and Sciortino, G.:** Migration and Illegality in Germany. AKI-Forschungsbilanz 1; 2004.
- Sik, E.:** A migrációs potenciál a mai Magyarországon. Európai Tükör, Budapest, 1998/04.
- Sik, E.:** Informális gazdaság. In: Munkaerőpiaci Tükör. Szerk.: Fazekas Károly. MTA KTI, Budapest, 2000. 113-117 old.
- Stobbe, H.:** Undocumented Migration in Germany and the US. Internal Migration Controls and the Room for Manoeuvre for Undocumented Migrants. 2004, 249 p.
- Tapinos, G.:** Irregular Migration: Economic and Political Issues, in: OECD (ed.): Combating the Illegal Employment of Foreign Workers, Paris: OECD, 2000. pp. 13-43.
- Wallace, C. - Stola, D.** (szerk.): Patterns of Migration in Central Europe. Palgrave, 2001., New York

TÁBLAJEGYZÉK

1. tábla	A válaszadók összetétele.....	9
2. tábla	Mennyire ért egyet azzal, hogy.....	11
3. tábla	Alvállalkozók bevonása megkönnyíti a szabálytalan foglalkoztatást.....	13
4. tábla	Mennyire ért egyet azzal, hogy a rugalmas munkaerő-piaci formák, (részmunkaidő és a minimálbéren való foglalkoztatás) megkönnyíti a külföldiek szabálytalan foglalkoztatását.....	14
5. tábla	A munkaadók inkább foglalkoztatják feketén a magyar munkaerőt, mert a szankciók enyhébbek.....	16
6. tábla	Az EU-hoz való csatlakozás növeli a munkaadók versenyképességét, ezzel a külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának is kedvez.....	17
7. tábla	A fejlett technológiák a termelési költségek csökkenéséhez vezethetnek, ezért a vállalkozások nincsenek feltétlenül a szabálytalan foglalkoztatásra utalva.....	18
8. tábla	Az életszínvonal növekedése azzal jár, hogy a hazaiak helyett egyre inkább külföldieket foglalkoztatnak feketén	19
9. tábla	Egyes tényezők szerepe a külföldi feketemunka elősegítésében Ausztriában (az egyetértők aránya, %).	21
10. tábla	Milyen hatása van külföldiek szabálytalan munkavégzésének a nemzetgazdaságra általában?.....	23
11. tábla	A külföldi feketemunka legfontosabb pozitív hatásai (panel).....	24
12. tábla	A külföldi feketemunka kevésbé fontos pozitív hatásai (panel).....	25
13. tábla	Az adó- és járulékbérvétel-kiesés hatása.....	26
14. tábla	A külföldi feketemunka fontos negatív hatásai.....	27
15. tábla	Kevésbé fontos negatív hatások.....	27
16. tábla	Különbözik-e a külföldiek, ill. magyarok által végzett fekete munka?.....	29
17. tábla	A külföldi feketemunka legfőbb előnye (%).....	29
18. tábla	A külföldi feketemunka előnyei.....	30
19. tábla	Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai általában.....	31
20. tábla	Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai a munkaadó oldaláról.....	34
21. tábla	A magyarországi fekete munkavállalás okai a munkavállaló részéről.....	36
22. tábla	Külföldiek feketefoglalkoztatásának okai a munkavállalók oldaláról.....	37
23. tábla	Külföldiek feketefoglalkoztatásának főbb okai a munkaadók oldaláról.....	38
24. tábla	Külföldiek szabálytalan foglalkoztatásának jellemző típusai (elterjedtségük szerinti sorrendben).....	40
25. tábla	A külföldiek szabálytalan munkavégzésének kevésbé gyakori formái.....	41
26. tábla	Fontosabb munkaközvetítési formák.....	44
27. tábla	Fontosabb munkaközvetítési formák összehasonlítása*.....	45
28. tábla	A külföldi feketemunkások állampolgárság szerint.....	46
29. tábla	Külföldi feketemunkások állampolgárság és nemzetiség szerint.....	46
30. tábla	A magyar nemzetiségű feketemunkások aránya állampolgárság szerint (%).....	47
31. tábla	Milyen munkákat végeznek feketén külföldiek.....	48

32. tábla	Tényleges képzettség megfelel-e a végzett munkának?	48
33. tábla	Külföldi feketemunkások képzettsége a végzett munkák szakképzettségi igénye szerint.....	49
34. tábla	A feketemunka képzettségi igénye.....	49
35. tábla	A feketemunkások tényleges képzettsége	50
36. tábla	A feketemunka az összes munkavégzésből - országosan.....	51
37. tábla	A külföldiek munkavégzése az összes feketemunkából.....	52
38. tábla	A Magyarországon feketén dolgozó külföldiek száma	53
39. tábla	A feketemunka aránya a nemzetgazdaságban és a külföldiek munkavégzésében (a becsült százalékos arányok különbsége)	54
40. tábla	Mennyire jellemző az egyes ágazatokban a feketefoglalkoztatás általában, a külföldiek fekete/illegális munkavégzése, és mennyire jellemző a külföldiek szabályos munkavégzése? (Szakértői panel válaszainak átlaga)	55
41. tábla	Mennyire jellemző az egyes ágazatokban a feketefoglalkoztatás általában, a külföldiek fekete/illegális munkavégzése?	55
42. tábla	Változott-e, ha igen, csökkent vagy nőtt a külföldiek feketemunkájának nagysága a megadott időszakban?	56
43. tábla	Az egyes szakértői csoportok véleménye a külföldi feketemunka változásáról.....	58
44. tábla	Hogyan változott a külföldiek fekete foglalkoztatása az elmúlt 5 évben az egyes ágazatokban?	59
45. tábla	A külföldiek fekete foglalkoztatásának alakulása az elmúlt 5 évben az egyes ágazatokban, az egyes válaszadói csoportokban (a válaszok átlaga*).....	60
46. tábla	A külföldi feketemunka az összes munkavégzésből	60
47. tábla	Változott-e, ha igen, csökkent vagy nőtt a külföldiek feketemunkája a megadott időszakban? (A szakértői panelek becsléseinek átlaga* 3 országban).....	61
48. tábla	Külföldiek feketemunkájának változásai Csehországban (%)	61
49. tábla	Külföldi feketemunka változása ágazatonként az elmúlt 5 évben.....	63
50. tábla	A feketemunka várható alakulása.....	64
51. tábla	A feketemunka jövőbeli alakulásának megítélése néhány kiválasztott csoportban.....	65
52. tábla	A külföldiek illegális munkájának alakulása ágazatonként.....	66
53. tábla	A külföldiek fekete munkavégzésének alakulása ágazatonként a közeljövőben*	68
54. tábla	Az EU bővítés főbb hatásainak értékelése	69
55. tábla	Milyen mértékben ért egyet a következő állításokkal?	71
56. tábla	Milyen mértékben korlátozzák az ellenőrzés hatékonyságát az alábbi tényezők? (Szakértői panel)	73
57. tábla	Milyen mértékben korlátozzák az ellenőrzés hatékonyságát az alábbi tényezők? (válaszadói csoportonként).....	74
58. tábla	Egyes intézkedések szükségessége és megvalósíthatósága (panel).....	76
59. tábla	Legszükségesebb intézkedések megvalósíthatósága (panel).....	80
60. tábla	Egyes intézkedések szükségessége és megvalósíthatósága Csehországban és Magyarországon	81
61. tábla	Mennyire segíthetik elő Uniós szinten a következő intézkedések az illegális bevándorlás, a külföldiek illegális vagy féllegális gazdasági tevékenységével kapcsolatos problémák megoldását? (panel).....	82
62. tábla	A feketén foglalkoztatott külföldiek erősebb jogi védelme.....	83

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra	A magyarországi fekete munkavállalás fő oka a munkáltató részéről (panel).....	33
2. ábra	A magyarországi fekete munkavállalás fő oka a munkavállaló részéről (panel).....	36
3. ábra	Hogyan találnak (fekete)munkát a külföldiek Magyarországon	44
4. ábra	A külföldiek feketemunkájának alakulása a megadott időszakban.....	56
5. ábra	A szakértők véleménye a külföldi feketemunka változásáról.....	57
6. ábra	A külföldi feketemunka alakulása a három országban, 1990-2006	62
7. ábra	Külföldi feketemunka változása ágazatonként az elmúlt 5 évben (Ausztria)	64

Melléklet - Kérdőív